

Haalbaarheidsstudie naar de oprichting van een interuniversitaire master genderstudies in België

Eindrapport

Uitgevoerd door

Sophia vzw

Onderzoeksters

Lisa Wouters & Catherine Wallemacq

Onder leiding van

Petra Meier & Stéphanie Loriaux

Haalbaarheidsstudie naar de oprichting van een interuniversitaire master genderstudies in België

Eindrapport

In opdracht van

Joëlle Milquet, Vice-Eerste minister, minister van Werk en van Gelijke kansen

Met de steun van

het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen

Onderzoeksters

Lisa Wouters en Catherine Wallemacq

Onder leiding van

Petra Meier en Stéphanie Loriaux

Uitgevoerd door Sophia vzw

2011

INSTITUUT VOOR
DE GELIJKHEID
VAN VROUWEN
EN MANNEN

INSTITUT
POUR L'ÉGALITÉ
DES FEMMES
ET DES HOMMES

Voorwoord

In november 2010 werd in het kader van het Tuning project, dat wordt ondersteund door de Europese Commissie, een brochure gepubliceerd met referentiepunten voor het uitwerken van genderstudiesprogramma's. Deze brochure kan een mijlpaal worden genoemd in de ontwikkeling van genderstudies in Europa. Ze toont immers de wetenschappelijke relevantie en het maatschappelijke belang aan van de discipline.

De brochure geeft een overzicht van de Europese genderstudiesprogramma's. Tot onze verbazing – of veeleer tot onze schaamte – stellen we vast dat de Belgische universiteiten daarin onderverteenwoordigd zijn. In tegenstelling tot de andere Europese landen, zijn genderstudies in België nauwelijks geïnstitutionaliseerd.

Dat staat in scherp contrast met de vele interessante onderzoeken en studies over vrouwen, gender, feminisme en gelijke kansen die worden uitgevoerd en gepubliceerd door academici/ae en onderzoek/st/ers, binnen de Belgische universiteiten en daarbuiten.

Bovendien ontkent het de huidige politieke context waarin gender, gelijke kansen en diversiteit een steeds belangrijker plaats op de beleidsagenda innemen.

Binnen de federale context verwijzen we bijvoorbeeld naar de wet van 12 januari 2007 strekkende tot controle op de toepassing van de resoluties van de wereldvrouwenconferentie die in september 1995 in Peking heeft plaatsgehad en tot integratie van de genderdimensie in het geheel van de federale beleidslijnen (B.S. 13 februari 2007). Aan de basis van een doeltreffend gender-mainstreamingsproces liggen immers gedegen onderzoeken die de maatschappelijke positie van vrouwen en mannen in kaart brengen en waarin de gendereffecten van beleid worden geanalyseerd en geëvalueerd. Dat gender-mainstreamingsproces dient overigens te worden geïmplementeerd door 'gendercoördinatoren', en moet worden ondersteund door genderdeskundigen.

We zien ook bij andere overheden, in (privé)bedrijven, organisaties en verenigingen een toenemende interesse voor het integreren van gender, gelijke kansen of diversiteit in hun beleid en werking. Ook daar neemt dus de nood aan (gender)bewuste medewerkers en actoren toe.

Daarnaast is het in de huidige maatschappelijke context belangrijk dat we de burgers informeren over deze genderdimensie, opdat ze inzicht hebben in machtsmechanismen en genderhiërarchieën, in rolpatronen en genderstereotypen, en dit begrip en deze kennis introduceren en toepassen in hun relationele, sociale en professionele leven.

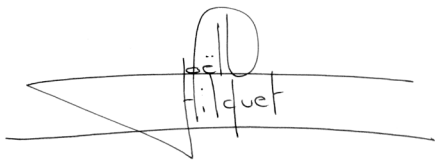
Maar, zo blijkt uit de voornoemde Tuning brochure, een grondige, diepgaande opleiding in genderstudies, waarin dergelijke actoren, deskundigen en burgers worden gevormd, ontbreekt in België.

Om deze lacune op te vullen, hebben wij aan Sophia vzw, het Belgische coördinatie netwerk voor vrouwenstudies, de opdracht gegeven een haalbaarheidsstudie uit te voeren naar het oprichten van een interuniversitaire master genderstudies in België. Het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen nam de coördinatie van het project op zich.

Een van de grote verdiensten van dit project is dat de verschillende actoren – uit de academische en de beleidswereld – samen van gedachten hebben gewisseld over het belang, de noodzaak, de mogelijkheid en de invulling van een master genderstudies. Er werden nuttige contacten gelegd en

er werden nieuwe allianties gesmeed. We stelden een algemeen engagement vast voor een versterking en institutionalisering van genderstudies in België. We willen de betrokken actoren dan ook aansporen om dit engagement niet verloren te laten gaan.

We stellen hier het eindrapport van deze studie voor. Ik dank de auteurs ervan en hoop, samen met hen, dat het rapport een positieve invloed zal hebben op de organisatie van deze master in de universiteiten – om op die manier niet alleen het beleid inzake de gelijkheid van vrouwen en mannen te bevorderen, maar ook, zoals dat wordt voorgeschreven door de wet gender mainstreaming, alle politieke beslissingen te ondersteunen.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Joëlle Milquet', written over a horizontal line. The signature is stylized and somewhat abstract.

Joëlle MILQUET

Vice-Eerste minister,

minister van Werk en van Gelijke kansen

Inhoudstafel

Voorwoord	3
Inhoudstafel	5
Lijst van afkortingen	8
Synthese	9
1. Inleiding	13
2. Terminologie en methodologie	19
Inleiding	19
Terminologie genderstudies	19
Methodologie	20
Wettelijke parameter	20
Inhoudelijke parameter	20
Institutionele parameter	21
Best practices	22
Blauwdruk	22
Begeleiding	22
3. Wettelijke parameter	27
Inleiding	27
Types master	27
Initiële master	27
Master na master en <i>master complémentaire</i>	28
Een nieuwe opleiding	28
Vlaamse Gemeenschap	28
Franse Gemeenschap	29
Taalwetgeving	29
Interuniversitaire samenwerking	30
Vormen van diplomering	30
Vormen van samenwerking	32
Conclusies	33

4. Inhoudelijke parameter	37
Inleiding	37
Situering van het bestaande aanbod	37
Franse Gemeenschap	37
Vlaamse Gemeenschap	38
Verankering van bestaande opleidingsonderdelen	39
Franse gemeenschap	39
Vlaamse Gemeenschap	41
Behandelde inhoud en thematiek	42
Franse Gemeenschap	42
Vlaamse Gemeenschap	43
Conclusies	44
5. Institutionele parameter	49
Inleiding	49
Studentenbevraging	49
Luik bachelor- en masterstudenten	49
Luik doctoraatsstudenten en wetenschappelijk onderzoekers	50
Bevraging van het werkveld	54
Conclusies	56
6. Europese best practices genderstudies	61
Inleiding	61
Een schets van het Europese landschap	61
Gender Studies Tuning Brochure	61
Masters genderstudies in Europa	62
Case-study van enkele Europese masters genderstudies	62
Wettelijk kader	62
Inhoud van een master genderstudies	65
Institutionele parameter	67
Conclusies	68

7. Blauwdruk master genderstudies	73
Inleiding	73
Balans van de verschillende parameters: de mogelijke ruimte voor een master genderstudies	73
Doelstellingen van een master genderstudies	76
Algemene schets master genderstudies	76
Omschrijving opleidingsonderdelen	79
Gemeenschappelijke theoretische en methodologische stam (30 ECTS)	79
Specialisatieclusters/Specialisatiefinaliteit (30 ECTS)	80
Vlaamse Gemeenschap	80
Franse Gemeenschap	82
Keuzevakken (12 ECTS/30 ECTS)	83
Masterproef (30 ECTS)	83
Stage (18 ECTS/10 ECTS)	84
Aanpassing naar een master 60 ECTS	84
Mobiliteit en samenwerking	84
Interuniversitaire samenwerking	85
Intercommunautaire samenwerking	85
Internationale samenwerking	85
Stimulansen tot mobiliteit	85
Kostprijs	86
De globale verankering van genderstudies	87
Inleidende opleidingsonderdelen (op bachelorniveau)	87
Modules in bestaande opleidingen	88
Doctoraatsscholen en PhD-cursussen	88
Permanente vormingen en postgraduat	89
8. Algemene conclusies	93
Noten	99
Bijlage	107
Colofon	109

Lijst van afkortingen

BA Bachelor

CIUF Conseil interuniversitaire de la Communauté française

CRef Conseil des Recteurs des universités francophones de Belgique

DEA Diplôme d'études approfondies

DESS Diplôme d'études supérieures spécialisées

ECTS European Credits Transfer System (studiepunt)

F.R.S-FNRS Fonds de la Recherche Scientifique – FNRS (Franse Gemeenschap)

FUNDP Facultés universitaires Notre-Dame de la Paix de Namur

FUSL Facultés universitaires Saint-Louis

FWO Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (Vlaamse Gemeenschap)

GEXcel Centre of Gender Excellence (Zweden)

HoGent Hogeschool Gent

IGVM Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen

K.U.Leuven Katholieke Universiteit Leuven

NVAO Nederlands-Vlaams Accreditatie Orgaan

MA Master

ManaMa Master na Master

NGO Niet-gouvernementele organisatie

PhD Doctor of Philosophy, academische graad van Doctor

UA Universiteit Antwerpen

UCL Université catholique de Louvain

UGent Universiteit Gent

UHasselt Universiteit Hasselt

ULB Université libre de Bruxelles

ULg Université de Liège

UMons Université de Mons

VAO Voortgezette Academische Opleiding

VLIR Vlaamse Interuniversitaire Raad

VLUHR Vlaamse Universiteiten en Hogescholen Raad

VUB Vrije Universiteit Brussel

vzw Vereniging Zonder Winstoogmerk

ZAP Zelfstandig Academisch Personeel

Synthese

In opdracht van Joëlle Milquet, Vice-Eerste minister en minister van Werk en van Gelijke kansen, en gesteund door het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen voerde Sophia in 2009-2010 een haalbaarheidsstudie uit naar de oprichting van een interuniversitaire master genderstudies. Het doel van deze studie was te onderzoeken of het haalbaar is om een interuniversitaire master genderstudies op te richten, om zo genderstudies op een duurzame manier te verankeren aan de Belgische hogeronderwijsinstellingen. Drie basisrichtlijnen werden in acht genomen, namelijk 1) het valideren van het reeds bestaande aanbod, 2) interuniversitaire en 3) intercommunautaire samenwerking. Binnen de haalbaarheidsstudie werden vier parameters in kaart gebracht: de wettelijke, de inhoudelijke en de institutionele parameter en de best practices. De balans van deze parameters vormde het uitgangspunt voor het uittekenen van een blauwdruk voor een master genderstudies in België.

De haalbaarheidsstudie toont aan dat de oprichting van een master genderstudies wettelijk mogelijk is, en dat men in grote mate – zij het niet volledig – kan putten uit het bestaande aanbod van – losstaande – opleidingsonderdelen genderstudies. Deze studie benadrukt eveneens de wetenschappelijke relevantie van een master genderstudies, want hoewel er in België een groeiende onderzoeksgemeenschap actief is op het vlak van gender, bevindt het bestaande genderstudiesonderwijs zich nog steeds in de marge van de academische context. België is een van de weinige Europese landen waar geen opleiding genderstudies ingericht wordt. Nochtans wordt gender steeds meer als een punt van excellentie gezien in de internationale academische wereld. Een master genderstudies is een onmisbare schakel in de expertise-opbouw op alle onderwijsniveaus en stimuleert zodoende wetenschappelijk onderzoek en gender-mainstreamingsinitiatieven.

De marktstudie die in het kader van deze haalbaarheidsstudie werd uitgevoerd, toont aan dat er een studentenpotentieel is, en dat er op de arbeidsmarkt vraag is naar genderexperten. Het bevroegde werkveld heeft namelijk behoefte aan goed opgeleide *agents of change* die de theorie weten te vertalen naar de praktijk en dit in allerlei sectoren. Het werken aan gelijkheid is vandaag de dag immers complex geworden.

De haalbaarheidsstudie wijst uit dat er idealiter zowel in de Vlaamse als in de Franse Gemeenschap een opleiding wordt ingericht van waaruit vervolgens gestreefd wordt naar samenwerking over de gemeenschaps- en landgrenzen heen, met als doel de diversiteit van het onderwijsaanbod te optimaliseren. Het valideren van het reeds bestaande aanbod van opleidingsonderdelen genderstudies op masterniveau in België staat in deze opzet centraal. Het aanbieden van een inhoudelijk coherente interdisciplinaire master genderstudies is echter niet haalbaar zonder ook nieuwe opleidingsonderdelen in te richten. Met een master van 120 ECTS is het mogelijk om een brede instroom van studenten te ondervangen via een basisstam theorie en methodologie, aangevuld door verschillende specialisaties, keuzevakken, de optie van een Erasmus-uitwisseling en een praktisch luik in de vorm van een stage. De geformuleerde blauwdruk komt op deze manier tegemoet aan de preferenties vooropgesteld door de bevroegde studenten en actoren uit het werkveld.

Het bijzondere aan deze haalbaarheidsstudie is dat deze tot stand kwam met de medewerking van zeer diverse actoren en dit over de universiteits- en taalgrenzen heen. Dit heeft tot de verdere uitbouw en consolidering van het draagvlak voor een master genderstudies in België geleid. Deze studie benadrukt aldus de haalbaarheid en tevens de dringende wetenschappelijke en maatschappelijke noodzaak van de oprichting van een master genderstudies om een structurele verankering van genderstudies aan de Belgische universiteiten te bereiken.

1

Inleiding

Op verzoek van Joëlle Milquet, Vice-Eerste minister en minister van Werk en van Gelijke kansen heeft het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen aan Sophia de opdracht gegeven om een haalbaarheidsstudie naar de oprichting van een interuniversitaire master genderstudies in België uit te voeren. Het project, waarvan voorliggend document het eindrapport is, liep van januari 2009 t/m december 2010. Deze haalbaarheidsstudie heeft het in gang zetten van het institutionaliseringproces oftewel de structurele inbedding van genderstudies in de Belgische academische wereld als uiteindelijke doel. De oprichting van een master genderstudies wordt hiertoe als middel aangewend.

Deze haalbaarheidsstudie heeft ook nog andere, meer indirecte doelstellingen. Enerzijds stimuleert het project de reflectie binnen de Belgische universiteiten over de noodzaak om genderstudies structureel te verankeren op academisch niveau. Anderzijds maakt het project de uitbreiding en consolidering van het netwerk van personen die betrokken zijn bij en geïnteresseerd zijn in genderstudies in de twee taalgebieden mogelijk. Op deze manier worden interuniversitaire en intercommunautaire contacten in het domein bevorderd.

Terwijl *Women's Studies* in de jaren 1970 reeds ingang vonden aan Angelsaksische universiteiten, was het wachten tot het einde van de jaren 1980 vooraleer dit terrein aan de Belgische universiteiten verkend werd door een aantal pioniersters. Er was bijgevolg nooit sprake van een institutionaliseringsproces; genderstudies waren vanaf het begin – en nu nog steeds – afhankelijk van de belangeloze inzet van enkele geëngageerde docenten. Deze voortrekkers probeerden en proberen gender op een min of meer structurele manier in hun opleidingsonderdelen te integreren. Het precaire statuut van genderstudies houdt het gevaar in dat zulke, veelal niet-duurzame initiatieven samen met de betrokken docenten verdwijnen.¹

De enige ontwikkeling in de richting van een grotere institutionalisering waarover België zich tot nu toe heeft kunnen verheugen, was de Voortgezette Academische Opleiding “*Vrouwenstudies*”, die werd stopgezet in 2006. Dit leidde onvermijdelijk tot een zekere ‘desinstitutionalisering’ of op zijn minst een achteruitgang en versnippering van genderstudies in de Vlaamse Gemeenschap de voorbije jaren.

De achterstand van België op zijn Europese burens wat het opleidingsaanbod genderstudies betreft, werd onlangs benadrukt door de publicatie van de Europese *Gender Studies Tuning Brochure*.² Ondanks de aanwezige expertise en het kwaliteitsvolle onderzoek, is ons land een van de weinige Europese landen waar geen enkele opleiding genderstudies aangeboden wordt die leidt tot het behalen van een academische graad, niet op het bachelor- of masterniveau, noch op doctoraatsniveau.

De haalbaarheidsstudie kadert in deze context. De Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR) heeft overigens akte genomen van de leemtes in het opleidingsaanbod op het gebied van genderstudies in Vlaanderen en heeft een advies uitgebracht m.b.t. deze haalbaarheidsstudie.³

In deze haalbaarheidsstudie staan drie principes centraal. Het eerste bestaat erin de bestaande initiatieven op het gebied van genderstudies binnen verschillende masteropleidingen aan de Belgische universiteiten te stimuleren en voort te zetten. Hoewel de institutionalisering van genderstudies in België zeer beperkt is, wordt er reeds een aantal van elkaar losstaande opleidingsonderdelen en modules ingericht. Deze verenigen maakt het mogelijk om het onderwijsaanbod op het gebied van gender te versterken en op een duurzame manier te verankeren. Het bestaande onderwijsaanbod als uitgangspunt gebruiken en nadenken over de manier waarop het kan worden geïntegreerd in een master genderstudies, biedt het voordeel dat een beperkter aantal opleidingsonderdelen moet worden gecreëerd om een nieuwe masteropleiding op te richten.

Het tweede leidende principe bij deze haalbaarheidsstudie is interuniversitaire samenwerking. Een interuniversitair georganiseerde master laat toe de deskundigheid die op dit moment verspreid zit over alle Belgische universiteiten samen te brengen en zo een excellente opleiding aan te bieden, wat de internationale uitstraling uiteraard ten goede komt. De master zou bijgevolg kunnen steunen op de verschillende expertisepolen in elke universiteit en de meest gespecialiseerde opleidingsonderdelen kunnen integreren in het programma. Een dergelijke interuniversitaire opleiding stimuleert de samenwerking tussen docenten en onderzoekers van verschillende universiteiten en werkt op die manier de uitbouw van een netwerk voor genderstudies in de hand.

Het derde principe waarrond deze haalbaarheidsstudie is opgebouwd, vloeit rechtstreeks voort uit het vorige, namelijk intercommunautaire samenwerking. Dit principe sluit aan bij een van de doelstellingen van Sophia: het bevorderen van contacten tussen de verschillende taalgemeenschappen. Net als alle andere wetenschappen kennen genderstudies geen geografische grenzen. De huidige globalisering, die ook betrekking heeft op de wetenschap, moet niet leiden tot een uniformisering van kennis maar juist tot de verrijking ervan. Een intercommunautaire master spoort de dialoog tussen diverse genderbenaderingen aan en maakt de vergelijking van verschillende culturele theoretische kaders mogelijk (Vlaamse en Franse Gemeenschap). Op deze manier ontstaat een voortdurende kruisbestuiving en uitwisseling van kennis die niet alleen de onderzoekers en docenten van de twee gemeenschappen ten goede komt, maar ook de studenten die de opleiding volgen.

De haalbaarheidsstudie bestaat uit twee delen. Het eerste deel omvat de studie van vier parameters: de wettelijke, inhoudelijke en institutionele parameter en best practices. Samen moeten deze parameters ons een beeld geven van, ten eerste, de setting waarbinnen de oprichting van een master genderstudies dient te gebeuren en, ten tweede, van de haalbaarheid van dit project. Het tweede deel van de studie geeft een concreet overzicht van de hoofdlijnen van een interuniversitaire master genderstudies in België.

De verschillende hoofdstukken van het rapport zetten de diverse elementen van de studie in detail uiteen: hoofdstuk twee is gewijd aan de terminologie en de methodologie van het project; het derde gaat in op het wettelijke kader; het vierde bestudeert het huidige onderwijsaanbod genderstudies; het vijfde hoofdstuk buigt zich over de institutionele setting, met andere woorden de resultaten van de marktstudie, en hoofdstuk zes omvat de studie van best practices elders in Europa. Het zevende hoofdstuk beschrijft een mogelijke blauwdruk van een interuniversitaire master genderstudies in België. Hoofdstuk acht, ten slotte, geeft de algemene conclusies weer.

Deze studie onderzoekt de haalbaarheid van het oprichten van een opleiding op masterniveau, de tweede cyclus van het universitair onderwijs. Dit betekent zeker niet dat de verankering van genderstudies op andere onderwijsniveaus (bachelor- en doctoraatsniveau) op dit moment in orde is. Een

specifieke masteropleiding is noodzakelijk (in een eerste fase) omdat op die manier genderdeskundigen kunnen gevormd worden die in staat zijn hun kennis hieromtrent op de arbeidsmarkt en in onderzoek te integreren, en zo in verschillende sectoren in onze maatschappij aan gelijke kansen te werken. In hoofdstuk zeven wordt evenwel de noodzaak om genderstudies duurzaam te verankeren op alle onderwijsniveaus benadrukt en worden enkele aanvullende formules of alternatieven voor een master beschreven.

Deze haalbaarheidsstudie had nooit verwezenlijkt kunnen worden zonder de steun van veel actoren. Sophia is het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, en in het bijzonder Geraldine Reymenants, die het project van begin tot einde heeft opgevolgd, en minister Joëlle Milquet en haar beleidsorgaan zeer dankbaar voor het vertrouwen en de waardevolle steun.

Dank ook aan de *Direction de l'Égalité des Chances* van de Franse Gemeenschap, de *Administration générale de l'Enseignement et de la Recherche scientifique* en de beleidsorganen van de ministers van Hoger Onderwijs van de Franse Gemeenschap Marie-Dominique Simonet en Jean-Claude Marcourt, en het beleidsorgaan en de administratie van Pascal Smet, Vlaams minister van Onderwijs, Jeugd, Gelijke Kansen en Brussel.

Sophia dankt eveneens de Vlaamse Interuniversitaire Raad, in het bijzonder de werkgroep Gelijke Kansen en de *Conseil Interuniversitaire de la Communauté française* die als tussenschakel optraden ten aanzien van de rectoren van de Belgische universiteiten.

Deze studie was evenmin mogelijk geweest zonder de onderwijsdiensten van bepaalde universiteiten en de academici die de noodzakelijke informatie voor deze studie aanleverden.

Dank ook aan alle leden van de werkgroep en de stuurgroep die het project in goede banen hebben geleid. Hun bijdrage was van onschatbare waarde voor dit project. Een lijst van de personen die deel uitmaakten van de werkgroep- en stuurgroepvergaderingen vindt u in bijlage.

Het marktonderzoek steunde op de vrijwillige medewerking van heel wat personen: actoren uit het werkveld die werden bevroegd, masterstudenten die een vragenlijst beantwoordden, docenten die deze vragenlijsten voorlegden en weer verzamelden, en vorsers en doctoraatsstudenten die participeerden aan focusgroepen. Van harte bedankt.

Ten slotte verdienen een aantal personen een speciale vermelding: Katlijn Demuyne en Barbara Brunisso van Genderatwork vzw, voor hun steun en begeleiding bij het marktonderzoek, Kaat Vanseer van De Cijferij, voor de verwerking en statistische analyse van de studentenbevraging, en Michel Kaiser, Magda Kirsch, Els Barbé en Ann Raiglot, voor de zeer geapprecieerde bijdrage aan het in kaart brengen van de wettelijke parameter.⁴

2

Terminologie en methodologie

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het gebruik van de term 'genderstudies' in dit rapport toegelicht. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de recent verschenen Europese *Gender Studies Tuning Brochure*, waarin EU-breed kwaliteitscriteria voor genderstudies worden uitgewerkt. Vervolgens worden de analyse-methode van de verschillende parameters, alsook de werkwijze voor het uittekenen van de blauwdruk van een master genderstudies besproken. Ten slotte wordt stilgestaan bij de omkadering die dit onderzoeksproject kreeg.

Terminologie genderstudies

In deze haalbaarheidsstudie gebruiken we de term 'genderstudies' als een overkoepelende term en als synoniem voor aanverwante termen als 'vrouwenstudies' en 'feministische studies'. Niettemin zou men kunnen stellen dat vrouwenstudies een beperkter onderzoeksdomein aanduiden dan genderstudies, die dan weer beperkter zijn dan feministische studies. Letterlijk genomen focussen vrouwenstudies immers op de status van vrouwen en genderstudies op de constructie van gender (met name de maatschappelijke constructie van 'man' en 'vrouw', 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid'), evenals op de machtsverhouding tussen beiden. In feministische studies staat een kritische analyse centraal die zich niet beperkt tot gender en genderverhoudingen, maar ook andere vormen van verdrukking en machtsrelaties onderzoekt. Ondanks deze nuancerings bestaat er een consensus over het gemeenschappelijk karakter van het onderzoeksdomein en de opleiding genderstudies, met name "making explicit the lives of women and the gendering of social relations in the widest sense among some individuals and collectives."⁵ We belichten in de volgende paragrafen kort de drie centrale kenmerken van genderstudies, met name het interdisciplinair en intersectioneel karakter, de wetenschappeskritische aard en het politiek-activistische profiel.

Aangezien het leven van vrouwen en de *gendering* van sociale relaties in de meest brede betekenis centraal staan in genderstudies, zijn ze, ten eerste, per definitie interdisciplinair. Het thema van genderstudies – hoe mannelijkheid en vrouwelijkheid geconstrueerd worden, de rollen die vrouwen opnemen in de samenleving en de machtsrelaties tussen mannen en vrouwen – vereist studie door een veelheid aan disciplines als geneeskunde, economie en sociologie maar ook musicologie, literatuur en architectuur. De evolutie van genderstudies wordt gekenmerkt door een toenemend aantal disciplines dat gender centraal stelt. Gezien het allesomvattende karakter van gender en genderre-

laties is een interdisciplinaire aanpak noodzakelijk om thema's te belichten als seksualiteit, familie, de scheiding van de privésfeer en de publieke sfeer, taal en representatie. Hierin staat de deconstructie van gender centraal, met name het ontmaskeren van het zogenaamde natuurlijke karakter van vrouwelijke en mannelijke maatschappelijke rollen en posities. Hiermee samenhangend is ook intersectionaliteit een sleutelconcept voor genderstudies: "The concept of intersectionality has been applied by gender studies in order to (...) refer to aspects of identity [gender, race/ethnicity, sexual orientation, age, disability, religion] and how they interact and affect equality."⁶ Deze intersectionele benadering onderscheidt zich van een diversiteitsperspectief. Het laatste erkent weliswaar verschillende gronden voor maatschappelijke uitsluiting en discriminatie, maar benadrukt een welbepaald identiteitsaspect eenzijdig zonder evenwel gender en/of andere differentie-assen op transversale wijze in rekenschap te brengen.

Ten tweede zijn genderstudies fundamenteel wetenschapkritisch en gericht op wetenschappelijke transformatie en evolutie. Genderstudies maken ondertussen deel uit van het brede domein van de kritische theorie.⁷ Filosofo en genderexperte Rosi Braidotti beschrijft het als een onderzoeksdomein gericht op "challenging the premises and epistemological foundations of the disciplines. (...) Women's Studies is a critical project in so far as it examines how science perpetuates forms of discrimination and even of exclusion, but it is also a creative field in that it opens up alternative spaces to women's selfrepresentation and intellectual self-determination."⁸ Genderstudies reiken dus ook de methodologische, conceptuele en epistemologische instrumenten aan om deze afwezigheid te verklaren en te corrigeren: "They aim at revealing the full extent of women's lives, which has been hidden because men were the predominant subjects and objects of knowledge, ..."⁹

20 Een derde kenmerk van genderstudies is dat ze niet enkel een transformatie van wetenschappelijke disciplines ambiëren, maar ook van de samenleving. Genderstudies houden duidelijk een maatschappelijk, feministisch project in dat erin bestaat via onderzoek en studie zichtbare en onzichtbare machtsrelaties te duiden om vervolgens een evolutie mogelijk te maken naar meer gelijkheid en rechtvaardigheid. Het gaat in die zin om een politiek of activistisch project gericht op inclusie, waarbij er vanzelfsprekend een sterk verband wordt gelegd tussen gender en andere achterstellingsgronden vanuit een expliciet intersectionele diversiteitsbenadering.

Methodologie

Wettelijke parameter

In een eerste fase werd gefocust op de wettelijke parameter (januari-juni 2009). Zo werd het wettelijke kader afgebakend waarbinnen de oprichting van een interuniversitaire master genderstudies over de taalgrenzen heen dient plaats te vinden. Hiertoe werden gesprekken met experts onderwijsregelgeving aangeknoopt. Op basis van het opzoekingswerk stelde Sophia een nota op. Tijdens de eerste werkgroepvergadering van 29 juni 2009 werden aan de hand van deze nota mogelijke formules voor een master genderstudies tegen elkaar afgewogen. De formules werden vervolgens voorgelegd aan de stuurgroep (eerste stuurgroepvergadering op 8 september 2009). Ook werd een jurist aangezocht om deze nota te optimaliseren.

Inhoudelijke parameter

Aan het in kaart brengen van de inhoudelijke parameter werd doorlopend gewerkt. Door een (niet-exhaustief) overzicht van de huidige gendervakken in België te maken, werd er een inhoudelijke

stand van zaken weergegeven en nagegaan hoe er optimaal gebruik kan worden gemaakt van de reeds aanwezige expertise. Met andere woorden: wat bevindt er zich aan de aanbodzijde? In welk wetenschapsdomein, op welk niveau en in welke universiteit bevindt zich welke genderexpertise? Hiertoe werden de catalogi met opleidingsonderdelen van de universiteiten gescreend. Dit bleek geen eenvoudige opgave aangezien bepaalde opleidingsonderdelen het woord 'gender' niet als dusdanig in hun titel dragen, maar wel op een substantiële manier genderthema's behandelen. Sophia kon bij het in kaart brengen van deze inhoudelijke parameter echter steunen op haar uitgebreide netwerk, de vele contacten in de universiteiten en haar jarenlange ervaring in deze materie. Zo ontwikkelde Sophia in 2007, met de steun van het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, een genderstudiesdatabank die een stand van zaken weergeeft aangaande onderzoek, onderwijs en publicaties in België. Deze databank kan op de website van Sophia worden geraadpleegd.¹⁰

Institutionele parameter

Deze parameter had initieel als doel de bereidheid van de verschillende universiteiten na te gaan om een master genderstudies in te richten. M.a.w. wat is de institutionele setting waarbinnen we werken? Welke mogelijkheden zijn er? Is er bijvoorbeeld ruimte om nieuwe opleidingsonderdelen te organiseren? Worden ook de hogescholen bij dit project betrokken? Op 4 februari 2010 besloot de stuurgroep echter om het aftoetsen van de bereidheid van de verschillende universiteiten te vervangen door een marktstudie die reeds op de stuurgroepvergadering van 8 september 2009 was voorgesteld. Men meende dat het aftoetsen van de bereidheid van de verschillende instellingen slechts opportuun is indien er een uitgewerkte blauwdruk van een opleiding kan worden voorgelegd. De stuurgroepvergadering van 8 september 2009 had geadviseerd om een marktstudie uit te voeren naar (1) het studentenpotentieel en (2) de vraag vanuit het werkveld naar een master genderstudies. Ook de werkgroep Gelijke Kansen van de VLIR pleitte ervoor om werk te maken van een dergelijke marktstudie om de interesse van het doelpubliek na te gaan. Op basis van deze adviezen werd beslist om het aftoetsen van de institutionele parameter te verruimen naar het in kaart brengen van de globale academische en maatschappelijke setting in België waarbinnen de oprichting van een master genderstudies dient te gebeuren.

De marktstudie bestaat uit twee luiken: een bevraging van het werkveld (december 2009 - maart 2010) en een studentenbevraging (maart - april 2010). Sophia deed een beroep op de expertise van Genderatwork en de Cijferij voor bepaalde deelaspecten van deze marktstudie.

Voor de bevraging van het werkveld werden 27 individuele interviews afgenomen (grotendeels op locatie), een Nederlandstalige rondetafel georganiseerd (5 participanten) evenals een Franstalige rondetafel (6 participanten). Genderatwork faciliteerde beide rondetafels. Bij de bevraging van het werkveld lag de focus op de maatschappelijke relevantie van een master genderstudies. De bevroegde actoren zijn mensen die inzicht hebben in gender, gelijke kansen of diversiteit in verschillende sectoren (bv. de vrouwenbeweging, vakbonden, consultancy) en/of de arbeidsmarkt (bv. uitzendkantoren), alsook potentiële werkgevers van afgestudeerden in de genderstudies (bv. onderzoeksinstituten, overheidsdiensten).

In het kader van de studentenbevraging werd enerzijds een schriftelijke vragenlijst voorgelegd aan 404 bachelor- en masterstudenten (studerend aan de VUB, UA, UGent, UHasselt, K.U.Leuven, UCL, ULB, ULg of FUSL). Dit gebeurde tijdens het hoorcollege van een gender- of gendergerelateerd opleidingsonderdeel in het tweede semester van het academiejaar 2009-2010 (5 maart - 2 april 2010). Deze vragenlijst peilde naar het studentenpotentieel en de verwachtingen van studenten

m.b.t. de inhoudelijke en vormelijke organisatie van een master genderstudies. De Cijferij stond in voor de statistische verwerking van de gegevens. Anderzijds werden 43 doctoraatsstudenten en wetenschappelijk onderzoek/st/ers die rond gender werken (aan respectievelijk de VUB, UA, UGent, UHasselt, K.U.Leuven, ULB, UCL, ULg, FUNDP of FUCAM) bevestigd in 7 focusgroepen die plaatsvonden in verschillende universiteiten (VUB, UA, K.U.Leuven, UGent, UCL, ULB en ULg) van 19 april tot en met 30 april 2010. Ook het Franstalige studentennetwerk GRABUGES nam op 27 februari 2010 deel aan een voorbereidende focusgroep te Amazone, Brussel. Tijdens deze focusgroepen werd de wetenschappelijke relevantie van een master genderstudies afgetoetst en werd er gepeild naar wat gemist wordt. Met andere woorden: Wat zijn de behoeften en wat is de meerwaarde van een master genderstudies in het huidige academische landschap? Genderatwork faciliteerde de in totaal 8 focusgroepen.

Best practices

Ook het traceren en ophijsten van best practices gebeurde doorheen de gehele projectperiode. Als kernvraag gold: Welke voorbeelden zijn beschikbaar in het buitenland wat betreft de organisatie van inhoudelijk gelijkaardige masters en welke elementen kunnen eventueel overgenomen worden of ter inspiratie dienen? De inbedding van Sophia in de Europese genderstudiesnetwerken ATHENA en ATGENDER maakte het bestuderen van deze parameter eenvoudiger. Een eerste scan gebeurde op basis van schriftelijke bronnen en het internet en de tweede fase bestond uit vergelijkende studiereizen en informatieve gesprekken.

Blauwdruk

22 De resultaten van de haalbaarheidsstudie vormen het uitgangspunt voor het uitwerken van een blauwdruk voor een master genderstudies in België. De eerste aanzet hiertoe werd gegeven op de tweede werkgroepvergadering van 23 juni 2010. Sophia concretiseerde deze schets voor een masteropleiding in overleg met de werkgroep en de stuurgroep van het project (stuurgroepvergadering 1 oktober 2010). Deze vergaderingen waarbij gereflecteerd werd over een blauwdruk, vervingen de focusgroepen die initieel voorzien waren in de projectomschrijving. De blauwdruk geeft de contouren weer van een opleiding genderstudies. Zo komt Sophia tegemoet aan het advies van de werkgroep Gelijke Kansen van de VLIR om het voorstel ter oprichting van een Belgische master genderstudies zo helder en concreet mogelijk te formuleren.

Begeleiding

Er werd voor dit project een werkgroep samengesteld bestaande uit genderacademici van alle Belgische universiteiten (gelieve in bijlage de namen van de leden van de werkgroep te vinden). Tijdens de werkgroepvergaderingen reflecteerden de deelnemers over de haalbaarheid van bepaalde pistes vanuit de eigen werkervaring. Deze werkgroep is twee keer samengekomen (op 29 juni 2009 en op 23 juni 2010).

Conform de conventie met het IGVM werd ook een stuurgroep voor het project samengesteld, bestaande uit de werkgroep van het project, de raad van bestuur van Sophia, vertegenwoordigers van het IGVM, de bevoegde administraties en beleidsorganen op het niveau van de gemeenschappen, de VLIR en de CIUF. De betrokken instanties werden persoonlijk uitgenodigd om in deze stuurgroep te zetelen (gelieve in bijlage de namen van de leden van de stuurgroep te vinden). De stuurgroep van het project zag toe op de goede werking en waarborgde de kwaliteit van het geleverde werk.

Deze stuurgroep is vier keer samengekomen (8 september 2009, 4 februari 2010, 1 oktober 2010 en 29 november 2010).

Daarnaast werd binnen de raad van bestuur van Sophia een werkgroep opgericht die de aansturing, opvolging en dagelijkse leiding van het project op zich nam. Deze bestond uit Sarah Bracke, Karen Celis, Stéphanie Loriaux, Petra Meier, Nadine Plateau en Sarah Sepulchre.

3

Wettelijke parameter

Inleiding

Het aftoetsen van de wettelijke parameter houdt in dat het wettelijke kader afgebakend wordt waarbinnen de oprichting van een interuniversitaire master genderstudies dient plaats te vinden. De organisatie van het hoger onderwijs is een bevoegdheid van de gemeenschappen.¹¹ Vandaar dat in dit hoofdstuk een aantal juridische aspecten aangaande de inrichting van een nieuwe intercommunautaire master vanuit comparatief perspectief besproken wordt. Achtereenvolgens worden de types masteropleidingen, de procedure om een nieuwe opleiding te starten en de huidige taalwetgeving in de beide gemeenschappen toegelicht. Een intercommunautaire samenwerking kan diverse vormen aannemen. Eerst worden samenwerkingsvormen besproken die betrekking hebben op de kenmerken van het diploma. Daarna samenwerkingsvormen die betrekking hebben op organisatorische kenmerken van een opleiding gerelateerd aan het programma. Deze oplijsting wordt waar het kan, aangevuld met voorbeelden. Ten slotte wordt de balans opgemaakt m.b.t. wettelijke haalbaarheid van de oprichting van een master genderstudies over de taalgrenzen heen en worden eventuele opportuniteiten en obstakels in de huidige wetgevingen gesignaleerd.

27

Types master

In het academisch onderwijs sluiten masteropleidingen aan op bacheloropleidingen (initiële master) of ze volgen op andere masteropleidingen (master na master in de Vlaamse Gemeenschap en *master complémentaire* in de Franse Gemeenschap).

Initiële master

De studieomvang van een masteropleiding bedraagt ten minste 60 ECTS.¹² Ten minste één bacheloropleiding geeft rechtstreeks toegang tot een master.¹³ In de Franse Gemeenschap zal een master genderstudies een zogenaamde *master orphelin* zijn, aangezien deze niet volgt op een gelijknamige bacheloropleiding. Een masteropleiding leidt tot de graad van master na het geslaagd afwerken van een masterproef waarvan de studieomvang uitgedrukt in studiepunten gelijk is aan ten minste één vijfde van het totaal aantal ECTS van het opleidingsprogramma.

Een master van 120 ECTS komt vaak voor binnen de Franse Gemeenschap, maar is tot nog toe eerder beperkt in de humane wetenschappen in de Vlaamse Gemeenschap. In de Vlaamse regelgeving werd een procedure ingeschreven voor de uitbreiding van de studieomvang van masteropleidin-

gen.¹⁴ Een studieprogramma van 120 ECTS moet bestaan uit vakinhoudelijke opleidingsonderdelen (90 ECTS) en opleidingscomponenten met een specialiserende of professionaliserende finaliteit (30 ECTS).¹⁵ In de Franse Gemeenschap moet in een masterprogramma van 120 ECTS minstens één van de volgende drie finaliteiten ter waarde van minimaal 30 ECTS geïntegreerd worden: een *finalité didactique* (lerarenopleiding), een *finalité approfondie* (voorbereiding op wetenschappelijk onderzoek) en/of een *finalité spécialisée* (specialisatie in een domein en het verwerven van specifieke beroepscompetenties).¹⁶ Voor een master genderstudies van 120 ECTS blijkt deze laatste finaliteit, een zogenaamde *finalité spécialisée* van 30 ECTS, de meest aangewezen optie.¹⁷

In de Franse Gemeenschap worden masteropleidingen van 60 ECTS (die vaak naast de reguliere master van 120 ECTS worden aangeboden) minder door studenten gevolgd, echter meer door wie reeds beroepsactief is.

Master na master en master complémentaire

Een master na master en een *master complémentaire* zijn voortgezette studieprogramma's die ten minste 60 ECTS bedragen. Een *master complémentaire* kan enkel volgen op een basisopleiding van 300 ECTS en richt zich voornamelijk tot studenten die een gespecialiseerde beroepskwalificatie in een specifiek domein wensen te verwerven.¹⁸ Een master na master volgt op een masteropleiding van ten minste 60 ECTS en heeft meestal een specialiserend academisch karakter. Minstens één masteropleiding geeft rechtstreeks toegang tot de master na master.¹⁹

Het positief doorlopen van een master na master leidt tot de graad van master. Na het volgen van een *master complémentaire* wordt de graad van *master complémentaire* behaald.²⁰ De meeste master na masters worden niet gefinancierd en moeten dus zelfbedruipend zijn.²¹ Dit resulteert veelal in hogere inschrijfgelden. Een *master complémentaire* ontvangt financiële ondersteuning mits voldaan wordt aan bepaalde criteria.²²

In Vlaanderen bestaat de idee om op termijn master na masters te laten indalen in de toekomstige masters van 120 ECTS. De *master complémentaire* in de Franse Gemeenschap zal hoogstwaarschijnlijk uitdoven in het voordeel van een soort master post master die, bijvoorbeeld wat betreft de financieringsmodaliteiten, sterk zal lijken op de huidige master na master in de Vlaamse Gemeenschap.²³

Een nieuwe opleiding

Vlaamse Gemeenschap

De voorwaarde om een nieuwe opleiding aan te bieden, is dat de opleiding erkend wordt door de Vlaamse Regering. Aan deze erkenning is een aantal voorwaarden gekoppeld:

De nieuwe opleiding kan in één of meer studiegebieden of delen van studiegebieden worden gerangschikt waarin de betrokken instelling onderwijsbevoegdheid bezit. De opleiding moet voldoende maatschappelijk relevant zijn en daartoe een macrodoelmatigheidstoets ondergaan, die wordt uitgevoerd door de Erkenningscommissie. De Erkenningscommissie brengt na raadpleging van de Vlaamse Universiteiten en Hogescholen Raad (VLUHR) een oordeel uit over de macrodoelmatigheid van de opleiding. De voorgestelde master moet de toets nieuwe opleiding van het Nederlands Vlaams Accreditatie Orgaan (NVAO) met goed gevolg doorstaan. Deze toets geldt voor het geheel van de opleiding. De accreditatie van een opleiding is afhankelijk van de aanwezigheid van voldoende generieke kwaliteitswaarborgen om de doelstellingen te bereiken. In Vlaanderen is ac-

crediatie een voorwaarde voor financiering van een opleiding door de overheid en voor het recht om erkende diploma's af te leveren.

Wanneer de Erkenningscommissie de macrodoelmatigheid positief heeft beoordeeld en het NVAO een positief oordeel heeft uitgebracht, ligt de beslissing tot erkenning als nieuwe opleiding finaal bij de Vlaamse Regering. Na erkenning wordt de nieuwe opleiding opgenomen in het Hogeronderwijsregister en kan ze van start gaan.²⁴

Franse Gemeenschap

De procedure om een nieuwe masteropleiding in te richten kan in de Franse Gemeenschap slechts van start gaan op initiatief van de rectoren en dus met het akkoord van de *Conseil des Recteurs des Universités Francophones de Belgique* (CRef). Eerst wordt het advies van de *Conseil Interuniversitaire de la Communauté française* (CIUF) ingewonnen. Daarna moet het ministerie van Hoger Onderwijs akkoord gaan met de oprichting van een nieuwe masteropleiding en moeten achtereenvolgens de regering en het parlement van de Franse Gemeenschap dit ook decretaal bevestigen (i.c. de wijziging van bijlage 1 van het decreet van 31 maart 2004). Sinds 2004 werden er omwille van het precaire evenwicht in de verdeling van onderwijsbevoegdheden over de verschillende universiteiten en omwille van budgettaire redenen geen volledig nieuwe opleidingen volgens deze procedure opgericht.²⁵

Voor een *master complémentaire conjoint* (georganiseerd door verschillende universiteiten) geldt tot het academiejaar 2011-2012 een andere procedure. Achtereenvolgens moeten de CRef, de CIUF en de regering van Franse Gemeenschap hun toestemming geven. Deze *master complémentaire* op proef wordt na vijf jaar geëvalueerd.²⁶ Gezien de onzekerheid over het voortbestaan van dit type opleiding en het risico op een overaanbod van opleidingen, werden de voorbije jaren geen nieuwe *masters complémentaires* volgens deze procedure ingericht.

29

De politiek heeft beslist om geen accrediteringsprocedure in te stellen (cfr. Vlaamse Gemeenschap) met als doel het publieke karakter van het hoger onderwijs en de vrijheid van onderwijs te waarborgen. Sinds 2008 ziet het *L'Agence pour l'Evaluation de la Qualité de l'Enseignement* (AEQES) toe op de externe kwaliteitsbewaking.²⁷

Taalwetgeving

De bepalingen in verband met de taalregeling voor de Vlaamse Gemeenschap kan men vinden in de artikels 90 en 91 van het decreet van 4 april 2003. In masterprogramma's kan er een andere taal dan het Nederlands gebruikt worden voor ondermeer opleidingsonderdelen gedoceerd door anderstalige gastprofessoren en anderstalige opleidingsonderdelen die worden gevolgd aan een andere instelling voor hoger onderwijs. Het instellingsbestuur kan tevens beslissen dat in beperkte mate voor opleidingsonderdelen een andere taal dan het Nederlands wordt gebruikt wanneer dit een meerwaarde is voor de studenten en de functionaliteit voor de opleiding: "Uit de ondertussen ontstane rechtspraak van de Erkenningscommissie kan afgeleid worden dat hieronder mag begrepen worden dat een masteropleiding voor ten hoogste 50% (masterproef niet inbegrepen) kan bestaan uit anderstalige opleidingsonderdelen."²⁸ Afhankelijk van het type opleidingsonderdeel behoudt de student het recht om het examen in het Nederlands af te leggen. Het instellingsbestuur bepaalt vrij de onderwijstaal voor een master na master.

Voor de Franse Gemeenschap zijn de bepalingen over de taalregeling opgenomen in het artikel 21 van het decreet van 31 maart 2004. De onderwijstaal in de Franse Gemeenschap is het Frans, maar in masteropleidingen kan het gebruik van een andere taal oplopen tot 50%. Bovendien geldt een heel aantal uitzonderingsregels.²⁹ Zo moet bijvoorbeeld een cursus in een andere taal niet in rekening gebracht worden indien deze ook in het Frans wordt aangeboden. Cursussen gedoceerd aan instellingen die niet behoren tot de Franse Gemeenschap worden evenmin meegerekend in de 50%. Het instellingsbestuur bepaalt vrij de onderwijstaal voor een *master complémentaire*.

Interuniversitaire samenwerking

Voor Vlaanderen behandelen de artikelen 86, 94, 95 en 95bis van het decreet van 4 april 2003 de samenwerking tussen instellingen van hoger onderwijs. Een hogeschool of universiteit kan samen met één of meerdere partnerinstelling/en voor hoger onderwijs (van de Franse Gemeenschap of een buitenlandse instelling) een diploma afleveren na het sluiten van een overeenkomst. Ook kunnen overeenkomsten gesloten worden over de gezamenlijke organisatie van onderwijs- en studieactiviteiten, onderzoek, dienstverlening, kwaliteitszorg en het gebruik van infrastructuur.

Voor de Franse Gemeenschap zijn de bepalingen m.b.t. samenwerking momenteel vastgelegd in verschillende decreten: het decreet van 31 maart 2004 en het decreet van 16 juni 2006 *relatif aux conventions de coopération pour l'organisation d'études entre institutions universitaires et portant diverses dispositions en matière d'enseignement supérieur*. Het besluit van 20 juli 2005 en dat van 4 juli 2008 bepalen de vormvereisten van de diploma's en diplomasupplementen.³⁰

30

In 2007-2008 werd met de financiële steun van de Europese Commissie de zogenaamde *Joint Degree Gids* opgesteld door een aantal Vlaamse Bologna-experten.³¹ Al focust dit document op de samenwerkingsmodaliteiten met buitenlandse universiteiten, de gids biedt een zekere houvast voor de verschillende samenwerkingsvormen.³² De terminologie die door de meeste universiteiten van de Franse Gemeenschap wordt gehanteerd is vergelijkbaar met de definities die in Vlaanderen door Bologna-experten worden voorgesteld.³³ In 2011-2012 wordt een met steun van het Prins Filipfonds opgestelde gids verwacht die zich toespitst op intercommunautaire samenwerkingsvormen.³⁴

Vormen van diplomering

Om over te kunnen gaan tot een bi-, multipele of gezamenlijke diplomering dient vooraleerst een samenwerkingsovereenkomst afgesloten te worden tussen de betrokken instellingen waarin praktische zaken worden vastgelegd (bijvoorbeeld de verdeling van financiële middelen). Belangrijk is ook om erop te wijzen dat de term *co-diplômation* door de instellingen van de Franse Gemeenschap gebruikt wordt voor alle vormen van samenwerking die tot een bi-, multipele of gezamenlijke diplomering leiden.³⁵

Gezamenlijke diplomering (*diplôme conjoint/joint degree*): er wordt één gemeenschappelijk opleidingstraject opgezet tussen meerdere partners (i.c. Vlaamse en Waalse universiteiten) via studenten- of docentenuitwisseling. De student ontvangt één diploma met de logo's van de betrokken instellingen en handtekeningen van de bevoegde rectoren. De Vlaamse wetgeving vereist wettelijk gezien niet dat studenten tijdens hun opleiding een deel van het traject elders hebben opgenomen. Volgens de Franse regelgeving moet een student in het geval van samenwerking op het niveau van de diplomering (*co-diplômation*) zoals voorzien in artikel 66 van het zogenaamde Bolognadecreet minimaal 15 ECTS in elke partnerinstelling van de Franse Gemeenschap opnemen en minstens 30

ECTS in totaal in de Franse Gemeenschap gevolgd hebben. De instelling moet bijdragen in de kosten indien een student voor het eerst de graad van master wenst te behalen (van een opleiding die niet of niet volledig wordt aangeboden in de Franstalige Gemeenschap) en hiervoor verplicht lessen moet volgen buiten de Franse Gemeenschap.³⁶

De voormalige VAO "Vrouwenstudies" was een voorbeeld van een gezamenlijke diplomering (VUB, K.U.Leuven, UGent en UA, coördinatie en inschrijving UA).

Een soortgelijk initiatief is de master in "Business and Technology", aangeboden door de VUB en de ULB binnen het kader van de *Solvay Business School*.

"Vanuit een bi-diplomering is er stapsgewijs naar een *joint master* (één diploma met de logo's van de twee universiteiten) toe gewerkt. Deze master bundelt reeds bestaande (Engelstalige) opleidingsonderdelen uit het reguliere VUB en ULB programma handelsingenieur. Men heeft de toets nieuwe opleiding bijgevolg niet moeten doorlopen. De master richt zich naar alle Belgische bachelors handelsingenieur en naar buitenlandse studenten. De academische overheden zijn dit project steeds zeer genegen geweest, maar de praktische obstakels zijn niet te onderschatten. De verschillende wettelijke kaders bemoeilijken de organisatie aanzienlijk. Het is een voortdurend zoeken naar pragmatische oplossingen."³⁷

Bi- en multipole diplomering: twee of meerdere partners verbinden zich ertoe een aantal gemeenschappelijke doelstellingen en/of leerresultaten te realiseren. De student ontvangt na afloop van het programma meerdere diploma's, één per partnerinstelling. De opleidingstrajecten van de studenten dienen niet identiek te zijn, maar zowel de Franstalige als Nederlandstalige studenten zijn verplicht een aantal studiepunten op te nemen in een andere, deelnemende instelling of instellingen dan deze waar zij bij aanvang van de opleiding waren ingeschreven. Voor de Vlaamse Gemeenschap bedraagt dat een derde van het totaal aan ECTS. In de Franse Gemeenschap gelden dezelfde regels als bij een gemeenschappelijke diplomering. Er wordt geen wezenlijk onderscheid gemaakt.³⁸ Een multipole diplomering kan soelaas bieden als het om wettelijke redenen niet mogelijk is een *joint degree* uit te reiken, hetzij omdat dit in de regelgeving van één van de partnerinstellingen niet is voorzien, hetzij omdat wettelijke bepalingen aanleiding geven tot te veel praktische problemen (bijvoorbeeld m.b.t. de vormgeving van de diploma's).

"De Katholieke Universiteit Leuven en de *Université Catholique de Louvain* organiseren samen opleidingstrajecten voor verschillende opties binnen de ingenieurswetenschappen. Beide instellingen reiken aan de student een apart diploma uit. De student ontvangt dus twee diploma's. Op het bijhorende diplomasupplement worden dan de credits gespecificeerd die aan de instelling werden behaald. Voor de studenten van de K.U.Leuven ziet de structuur er als volgt uit: 60 ECTS worden opgenomen aan de K.U.Leuven, 60 ECTS aan de UCL. Voor sommige opleidingen ligt de volgorde hiervan vast, voor andere opleidingen heeft de student een grote vrijheid bij het invullen van zijn programma. De student schrijft zich in aan de K.U.Leuven, maar betaalt ook een registratiebijdrage aan de UCL. De masterproef kan afgelegd worden aan de K.U.Leuven (24 ECTS) of aan de UCL (28 ECTS). Er wordt telkens een promotor van de beide universiteiten aangesteld."³⁹

Een van de belangrijkste uitdagingen voor het opzetten van *joint degrees* binnen België, hetzij bi-, multipole of gezamenlijke diplomering, is het uiteenlopende wettelijke kader en dus de verschillende organisatie van onderwijs in beide gemeenschappen. Dit leidt voor de studenten en de hogeronderwijsinstellingen tot heel wat wettelijke, administratieve en praktische moeilijkheden. Ook is de wetgeving niet altijd even duidelijk.⁴⁰ De belangrijkste hinderpalen die worden ervaren bij het

opzetten van bi-, multipele of gezamenlijke diplomering in België zijn ondermeer: de onderwijsregeling gebaseerd op ECTS in de Vlaamse Gemeenschap en op academiejaren in de Franse (en Duitstalige) Gemeenschap; de taalwetgeving die van toepassing is in de gemeenschappen; de reglementering van de examens (met in het bijzonder de samenstelling van de jury's, de punten vereist om te slagen of om een vrijstelling te krijgen en de deliberatieregels); de formele vereisten wat de afgeleverde diploma's betreft; de benamingen van de opleidingen; het collegelid en de studiekosten; de inschrijving van de student; de betoelaging van de student; de instantie die beslist of de mogelijkheid bestaat om al dan niet een bi-, multipele of gezamenlijke diplomering te organiseren en de accreditatievereisten in Vlaanderen (geldend voor het geheel van de opleiding). De instellingen voor hoger onderwijs zijn vragende partij voor meer flexibiliteit en uitzonderingsregels in de wetgevingen.⁴¹

Vormen van samenwerking

Onderstaande samenwerkingsvormen vinden plaats – afhankelijk van de mate waarin de samenwerking een impact heeft op het curriculum en meer praktische overwegingen – in het kader van een informele samenwerking (*collaboration* in de Franse Gemeenschap), een bi- of multilaterale overeenkomst tussen instellingen (*co-organisation* in de Franse Gemeenschap) of worden juridisch gedekt door een bi-, multipele of gezamenlijke diplomering (*co-diplômation* in de Franse Gemeenschap).⁴²

- Gezamenlijke ontwikkeling van lesmaterialen, inhouden, werkvormen... op het niveau van opleidingsonderdelen (vaak voorafgaand aan een meer structurele samenwerking).
- Uitwisseling van studenten kan op het niveau van afzonderlijke opleidingsonderdelen, bijvoorbeeld voor specialisatievakken waarvoor de expertise eerder buitenshuis moet worden gezocht, en op het niveau van (delen van) een curriculum, bijvoorbeeld bij Erasmusuitwisselingen, waarbij studenten (een deel van) het curriculum aan een andere instelling volgen en ook daar geëvalueerd en gequoteerd worden.

"Erasmus Belgica is een samenwerkingsproject tussen de Vlaamse, Franse en Duitstalige Gemeenschap om de mobiliteit van de studenten hoger onderwijs tussen de Gemeenschappen van België te bevorderen. De instellingen sluiten bilaterale overeenkomsten af met partnerinstellingen uit de andere Gemeenschappen. De student verblijft aan een gastinstelling in de andere Gemeenschap voor minimum drie maanden tot maximum een jaar en ontvangt een Erasmus Belgica toelage. De thuisinstelling erkent de met succes gevolgde cursussen."⁴³

- De inschakeling van gastdocenten voor een opleidingsonderdeel, geheel of gedeeltelijk, is een veel gebruikte vorm van samenwerking. In het kader van een samenwerking tussen instellingen kan men er ook voor opteren om alle opleidingsonderdelen binnen eenzelfde instelling aan te bieden waarbij enkel de docenten zich verplaatsen. Vaak krijgen de colleges dan de vorm van intensieve modules om te grote verplaatsingslast te vermijden.

De voormalige VAO "Vrouwenstudies" was volgens deze formule georganiseerd. Het merendeel van de docenten van de verschillende Vlaamse universiteiten verplaatsten zich naar Antwerpen, waar de lessen plaatsvonden.

- Bij afstandsonderwijs volgen de studenten van beide instellingen hetzelfde opleidingsonderdeel of zelfs grotere gehelen van een curriculum. Colleges krijgen de vorm van *videoconferencing* of instructies worden via digitale leerplatformen aan de studenten gegeven die dan zelfstandig aan de slag kunnen.

- Bij parallelle curricula wordt in elke instelling een programma georganiseerd. Deze programma's lopen echter volledig of in grote mate parallel waardoor studenten en/of docenten uitgewisseld kunnen worden. Studenten die zich inschrijven voor een opleiding hebben dan vrij de keuze of ze een deel van hun programma aan een partnerinstelling volgen of het gehele curriculum in de eigen instelling opnemen.

"De samenwerking tussen de VUB en de Universiteit Antwerpen m.b.t. hun huidige master-opleiding politicologie is hiervan een voorbeeld. De UA en de VUB stellen voor deze master een aantal opleidingsonderdelen open voor elkaars studenten. Studenten ingeschreven aan de UA kunnen indien zij dat wensen een aantal ECTS opnemen aan de VUB en omgekeerd (na formele registratie in de andere universiteit). Deze samenwerking wordt juridisch gedekt door een contract tussen beide instellingen (getekend door de rectoren), met een bijlage die jaarlijks aangepast wordt in functie van wijzigingen in opleidingsonderdelen, vaktitels en vaktitularissen. De motivatie voor deze samenwerking is gebruik maken van de complementariteit tussen de departementen. Uiteraard is er een coördinatiekost (puntenuitwisseling, administratie en informatiedoorstroming)."⁴⁴

- Een complementair curriculum is de meest verregaande vorm van samenwerking. In dit geval richten de samenwerkende instellingen één programma in waarbij elk opleidingsonderdeel slechts op één plaats wordt georganiseerd.

De ULB en UCL werken op deze manier samen m.b.t. de master logopedie.⁴⁵

- Het is echter ook mogelijk een combinatie van parallelle en complementaire elementen in het curriculum van een opleiding in samenwerking aan te bieden. In samenwerkingen met vele partnerinstellingen gebeurt het vaak dat een pakket van verplichte opleidingsonderdelen aan een instelling (vaak de coördinerende instelling) wordt georganiseerd. Daarnaast richten de deelnemende instellingen elk een keuzepakket of afstudeerrichting in waaruit de studenten kunnen kiezen. De eindverhandeling en stage kunnen meestal ook uitgewerkt worden aan een instelling naar keuze.⁴⁶

33

Conclusies

Sinds de ondertekening van de Bolognaverklaring in 1999 maakt het onderwijs, in zowel de Vlaamse als de Franse Gemeenschap, een proces van herstructurering door. De Europese Hoger Onderwijs Ruimte krijgt stilaan vorm.⁴⁷ Instellingen worden verzocht om over de institutionele samenwerkingsverbanden, de taal- en landsgrenzen heen naar de beste samenwerkingsverbanden te zoeken, rekening houdend met complementariteit en verdichting van kennis.⁴⁸ Ook voor het bedrijfsleven zijn dergelijke vormen van samenwerking van belang in een globale economische context.⁴⁹

Het is zeker zo dat er de laatste jaren een tendens is ontstaan naar meer interuniversitaire en/of intercommunautaire samenwerking tussen instellingen voor hoger onderwijs. Politieke en wetgevende instanties hebben in stijgende mate aandacht voor de praxis van zulke nieuwe samenwerkingen en trachten deze ook te ondersteunen en juridisch vorm te geven.⁵⁰ Dit neemt niet weg dat de instellingen pragmatisch inspelen op de nog bestaande onduidelijkheden in de wetgeving.

Uit ons onderzoek blijkt dat het wettelijk mogelijk is om een intercommunautaire master genderstudies in te richten. Een samenwerking op het niveau van de diplomering is echter geen evidente zaak.

Een bi-, multipele of gezamenlijke diplomering – m.a.w. een substantiële samenwerking op het niveau van de opleidingsonderdelen van het programma – is vanwege de verschillende wetgevingen in beide gemeenschappen vergelijkbaar met een samenwerking met een buitenlandse instelling. De taalwetgevingen zijn vrij gelijklopend en vormen in zoverre geen obstakel. De verschillende organisatie van het hoger onderwijs (cfr. hoofdstuk 3, pagina 30) bemoeilijkt echter het inrichten van een gezamenlijke Belgische masteropleiding genderstudies.

Daartegenover staat dat er tal van samenwerkingsformules mogelijk zijn, weliswaar met een beperktere impact op de organisatie van het programma. Deze lossere, ietwat minder structurele samenwerking (bijvoorbeeld het openstellen van bepaalde opleidingsonderdelen voor elkaars studenten, samenwerking op het vlak van de curriculumontwikkeling, docentenmobiliteit) veronderstelt echter een opleiding in beide gemeenschappen (en bijgevolg een diplomering per gemeenschap). In dit geval volstaat het opstellen van een samenwerkingsovereenkomst tussen de betrokken universiteiten. Dit moet alvast in rekening gebracht worden bij het uitwerken van een blauwdruk voor een master genderstudies. Andere aandachtspunten zijn ondermeer de tendens naar de master 120 ECTS als norm en de verplichte integratie van een professionaliserende finaliteit in zulke master (cfr. hoofdstuk 3, pagina 28).

Tenslotte wijzen de talloze gesprekken in het kader van dit onderzoek uit dat een creatieve aanpak, een goede vertrouwensbasis en gemeenschappelijke doelstellingen tussen de betrokken actoren minstens zo belangrijk zijn.

4

Inhoudelijke parameter

Inleiding

In dit hoofdstuk brengen we het bestaande Belgische onderwijsaanbod op het gebied van genderstudies in kaart. We gaan na op welke onderwijsniveaus het huidige aanbod zich bevindt en in welke mate men kan spreken van een institutionalisering – of een eventuele ‘desinstitutionalisering’ – van het studiegebied. Voorts wordt onderzocht welke thema’s behandeld worden in de desbetreffende opleidingsonderdelen. Telkens wordt de vergelijking gemaakt tussen de twee gemeenschappen. Ter conclusie worden enkele bedenkingen geformuleerd met het oog op een toekomstige master genderstudies.

Situering van het bestaande aanbod⁵¹

Franse Gemeenschap

In de Franse Gemeenschap wordt het grootste deel van de gendervakken op masterniveau onderwezen. Enkele opleidingsonderdelen (zoals het geval is bij de minor “*Etudes de genre*” aan de UCL) zijn toegankelijk voor zowel bachelor- als masterstudenten. Deze opleidingsonderdelen genderstudies worden hoofdzakelijk gevolgd door bachelorstudenten van het betreffende vakgebied of worden in het kader van een minor gevolgd. Geïnteresseerde masterstudenten uit andere disciplines volgen deze opleidingsonderdelen als keuzevak. Enkele opleidingsonderdelen situeren zich binnen een zogenaamde *master complémentaire* (bv. in recht of ontwikkelingsstudies).

Bachelorniveau

De enkele opleidingsonderdelen die zich op bachelorniveau situeren, zijn geconcentreerd in een beperkt aantal disciplines. Het gaat vooral om inleidende opleidingsonderdelen die inhoudelijk sterk verbonden zijn met de betreffende discipline.

In dit opzicht lopen vele studenten een genderbewustwording in dit stadium van hun studie mis. Aan de UCL wordt er een minor in “*Etudes de genre*” ingericht op bachelorniveau, die het mogelijk maakt het aanbod op het vlak van gender in verschillende masters aan de UCL te voeden.

De meeste opleidingsonderdelen met het woord ‘gender’ in de vaktitel zijn erop gericht een inleiding inzake gender te geven in het licht van een bepaalde discipline, zoals bijvoorbeeld ‘*Droit et genre*’ aan de UCL of ‘*Histoire du genre*’ aan de ULB. Het opleidingsonderdeel ‘*Sociologie des rapports sociaux*’ aan de ULB benadert gender vanuit een breder, algemeen maatschappelijk perspectief. Er worden ook een aantal werkcolleges genderstudies ingericht in het kader van de minor “*Etudes de genre*” aan de UCL, alsook werkcolleges antropologie of politieke sociologie voor rechtenstudenten

aan de FUSL waarbij gender in sommige academiejaren het centrale thema is. Het gaat hier weerom over inleidende opleidingsonderdelen op bachelorniveau (die al dan niet als potentiële opleidingsonderdelen kunnen dienen in een master genderstudies).

Algemeen gesteld zijn de hierboven aangehaalde bachelorvakken – met uitzondering van de 30 ECTS in het kader van de minor “*Etudes de genre*” aan de UCL – sterk verankerd in een specifieke discipline. Het lijkt erop dat genderstudies als een expliciet interdisciplinair vakgebied nog geen ingang heeft gevonden op de Franstalige universiteiten.

Masterniveau

Net als de opleidingsonderdelen op bachelorniveau zijn de meeste opleidingsonderdelen genderstudies op masterniveau verbonden aan een specifieke discipline: ‘*Sociologie de la famille*’ (sociologie), ‘*Women Writers*’ (literatuurwetenschappen), of ‘*Gestion de la diversité*’ (bestuurskunde).

In tegenstelling tot de weinige en vaak makkelijk te detecteren bachelorvakken genderstudies, zijn heel wat opleidingsonderdelen op masterniveau weinig zichtbaar omdat de term ‘gender’ niet voorkomt in de vaktitel. Bij sommige opleidingsonderdelen wijst slechts de beschrijving in de cursuscatalogi erop dat gender in min of meer substantiële mate wordt behandeld. Aangezien bepaalde cursuscatalogi geen inhoudsbeschrijving van opleidingsonderdelen bevatten, zijn niet alle opleidingsonderdelen die gender behandelen, op te sporen. Anderzijds zijn er enkele opleidingsonderdelen die duidelijk betrekking hebben op gender, gelijkheid of vrouwenstudies, zoals bijvoorbeeld ‘*Genre et politique*’ aan de ULB of ‘*Genre et développement*’ en ‘*Genre et sociétés*’ aan de UCL.

Doctoraatsniveau

In 2010 werd er in de Franse Gemeenschap belangrijke vooruitgang geboekt op het doctoraatsniveau door de erkenning van de FNRS contactgroep “*Le genre: des théories aux stratégies de recherche*”. Het gaat echter niet om een werkelijk in de universiteit verankerde opleiding. Wel is het de bedoeling om interuniversitaire PhD-seminaries te organiseren waarop ook experts uitgenodigd worden en om doctoraatsstudenten kennis te laten maken met specifieke (onderzoeks)tools voor genderstudies.

Vlaamse Gemeenschap

Hoewel er in de Vlaamse Gemeenschap een aantal opleidingsonderdelen genderstudies te vinden zijn op het bachelorniveau, situeren de meeste opleidingsonderdelen waarbij ‘gender’ uitdrukkelijk vermeld wordt in de vaktitel zich op masterniveau. Op doctoraatsniveau (PhD) worden recent een aantal cursussen ingericht die de nadruk leggen op (feministische) theorie en methodologie.

Bachelorniveau

Zowel aan de VUB als aan de K.U.Leuven kunnen studenten een inleidend gendervak volgen. Het opleidingsonderdeel aan de VUB legt de nadruk op de ontwikkeling van vrouwen- en genderstudies als wetenschappelijke discipline en op de verschillende stromingen en theoretische benaderingen. Het opleidingsonderdeel aan de K.U.Leuven vertrekt vanuit het interdisciplinaire karakter van genderstudies. Deze inleidende gendervakken zijn (als keuzevak) toegankelijk voor studenten (bachelor en master) uit een groot aantal disciplines. Genderstudies wordt in deze opleidingsonderdelen erkend als een op zichzelf staand studiegebied, wat niet steeds het geval is in de Franse Gemeenschap.

Op bachelorniveau worden er ook, net als in de Franse Gemeenschap, opleidingsonderdelen binnen een bepaalde discipline ingericht zoals bijvoorbeeld *'Queer Fiction – English literary texts'* dat studenten taal- en letterkunde in hun derde bachelorjaar aan de UA kunnen volgen. In het kader van de minor *"Cultuur en diversiteit"* aan de UGent wordt gender in een aantal opleidingsonderdelen vanuit antropologisch perspectief benaderd, zoals bijvoorbeeld in *'Gender en culturele diversiteit'* en *'Seksualiteit en globalisering'*.

Masterniveau

Op masterniveau zijn er een tiental opleidingsonderdelen met de term 'gender', 'diversiteit' en/of 'vrouwenstudies' in de vaktitel. Voorbeelden hiervan zijn: *'Gender, diversity and politics'* aan de VUB, *'Recht en gender'* en *'Media en gender'* aan de UGent, *'Geschiedenis van lichaam, gender en seksualiteit'* aan de UA, *'Diversity, equality and inclusion in organisations'* aan de UHasselt en *'History of gender and class in Europe'* en *'Vrouwenstudies, religie en theologie'* aan de K.U.Leuven (niet-exhaustieve lijst).

Hoewel in elk van de Vlaamse universiteiten minstens één opleidingsonderdeel op masterniveau wordt ingericht waarin gender of een genderperspectief aan bod komt, valt het op dat, net als in de Franse Gemeenschap, interdisciplinaire gendervakken en/of feministische theorie en methodologie ontbreken op masterniveau. De bovengenoemde vakken situeren zich immers binnen een specifieke discipline. Het valt ook op dat aan de Vlaamse universiteiten in verhouding veel meer opleidingsonderdelen in het Engels gedoceerd worden dan aan de Franstalige universiteiten.

Doctoraatsniveau

Aan de K.U.Leuven werd in het academiejaar 2009-2010 de PhD-cursus *'Feminist Theory'* georganiseerd die door doctoraatsstudenten uit diverse disciplines kon gevolgd worden. Tot op heden werd niet ingegaan op de aanvraag voor het verkrijgen van een cursuscode (en de noodzakelijke ECTS voor de doctoraatsstudenten). De cursus is tot dusver opgeschort. Sinds het academiejaar 2009-2010 wordt er een PhD-cursus: *'Gender research seminar'* aan de UGent ingericht (3 ECTS). Doctoraatsstudenten die behoren tot de *Doctoral School of Arts, Humanities and Law* en de *Doctoral School of Social and Behavioural Sciences*, maar ook gevorderde masterstudenten kunnen zich inschrijven (cfr. hoofdstuk 7, punt *'Doctoraatscholen en PhD-cursussen'*). Tal van buitenlandse gerenommeerde gastsprekers/sters werden reeds in het kader van beide PhD-cursussen uitgenodigd. Er wordt nadrukkelijk aansluiting gezocht bij internationale tendensen en ontwikkelingen in het vakgebied.

39

Verankering van bestaande opleidingsonderdelen

Genderstudiesonderwijs wordt in de meeste instellingen ontwikkeld in die disciplines waar ook onderzoekers actief zijn op het domein van genderstudies. In die zin is de nexus onderzoek-onderwijs gewaarborgd. De opleidingsonderdelen zijn echter niet verankerd in het curriculum aangezien deze meestal verdwijnen wanneer de docent vertrekt. Dit wijst eens te meer op de lage graad van institutionalisering van het genderstudiesonderwijs aan de Belgische instellingen voor hoger onderwijs.

Franse gemeenschap

Sinds enkele jaren komt het institutionaliseringsproces m.b.t. genderstudies aan de universiteiten in de Franse Gemeenschap op gang: er worden steeds meer modules gender ter waarde van 15 of 30 ECTS binnen masters van 120 ECTS ingericht, alsook minors op bachelorniveau. Deze inspanningen leiden echter niet tot een duurzame verankering van genderstudies aangezien deze opleidingson-

derdelen afhankelijk zijn van de belangeloze inzet van een aantal docenten. Achter deze relatieve opgang en institutionalisering van genderstudies gaat in de grond een algemene precariteit schuil.

Hierbij een overzicht van de initiatieven die werden opgestart in de nasleep van de Bologna-herformingen:

- Sinds 2005 kunnen bachelorstudenten aan de UCL naast hun hoofdstudiegebied een minor “*Etudes de genre*” van 30 ECTS volgen. Deze minor laat studenten toe hun kennis te verruimen en “kritisch te reflecteren over de plaats van de man en de vrouw in de maatschappij”.⁵² De minor waarvoor een dertigtal BA2-studenten zich jaarlijks inschrijven, bestaat uit een verplicht seminarie (3 ECTS), een verplicht inleidend opleidingsonderdeel genderstudies (3 ECTS), en uit keuzevakken (24 ECTS). Studenten kunnen keuzevakken kiezen uit een totaalaanbod van 91 ECTS waarvan sommige opleidingsonderdelen gender op een substantiële manier behandelen (bijvoorbeeld ‘*Droit et genre*’, ‘*Genre et religion*’ en ‘*Genre et sociétés*’) en andere minder.⁵³ Slechts de twee verplichte opleidingsonderdelen (in totaal 6 ECTS) werden specifiek voor de minor gecreëerd. Het succes van de minor genderstudies valt niet te ontkennen. Toch is deze minor kwetsbaar door zijn interfacultaire karakter en het daaruit voortvloeiende gebrek aan centralisatie: de coördinatrice is docente filosofie, de minor is verankerd binnen politieke wetenschappen en hangt voor het overgrote deel af van opleidingsonderdelen uit het aanbod van verschillende faculteiten.⁵⁴
- Aan de UCL kunnen masterstudenten antropologie (120 ECTS) opteren om de module ‘*Parenté, famille et genre*’ (15 ECTS) te volgen. Uit een totaalaanbod van 36 ECTS opleidingsonderdelen dient een programma van 15 ECTS samengesteld te worden. Voorbeelden van te kiezen opleidingsonderdelen zijn: ‘*Genre et développement*’, ‘*Sociologie de la famille et du couple*’ en ‘*Histoire de la famille et de la sexualité*’.⁵⁵
- Binnen de master “*Sciences de la population et du développement*” aan de UCL hebben de studenten (in theorie) de mogelijkheid om een module van 30 ECTS “*Genre et développement*” te volgen.⁵⁶ In werkelijkheid gaat het hier om een mislukt initiatief tot institutionalisering. Deze module zou deel uitmaken van een Europees georganiseerde Franstalige master “*Genre et développement*”, en zou samenvallen met het semester waarin de studenten in België zouden verblijven. Het initiatief is echter voor onbepaalde tijd opgeschort bij gebrek aan erkenning en financiële middelen, in het bijzonder Europese middelen, die geacht werden de studentenmobiliteit te bekostigen. Studenten kunnen echter wel de (losstaande) opleidingsonderdelen m.b.t. gender en ontwikkelingsstudies volgen.⁵⁷
- Aan de ULB kunnen studenten binnen de master geschiedenis (*finalité approfondie*) opteren voor de module “*Etudes de genre*” (15 ECTS), die bestaat uit volgende verplichte opleidingsonderdelen: ‘*Contacts de culture*’ (antropologie), ‘*Genre et politique*’ (politieke wetenschappen) en ‘*Sociologie des rapports sociaux*’ (sociologie).⁵⁸ Deze opleidingsonderdelen bestonden reeds voor de oprichting van de module. Het bachelorvak ‘*Histoire du genre*’ maakt dat studenten geschiedenis reeds op het bachelorniveau in aanraking komen met de genderproblematiek en de mastervakken waarvan hierboven sprake, zorgen in die zin voor een zekere continuïteit m.b.t. gender binnen de opleiding geschiedenis aan de ULB.
- Aan de ULg, ten slotte, bood het docentenkorps van FER ULg, een samenwerkingsverband van vrouwelijke docenten die onderzoek verrichten met betrekking tot vrouwen- en genderstudies, vanaf 2007 de module “*Gender studies*” aan in het kader van de master Germaanse talen (als een

finalité approfondie).⁵⁹ Ondanks een sterk programma kon de module van 20 ECTS onvoldoende studenten aantrekken, waarschijnlijk omdat het aantal potentiële studenten gering is. Weinig Germanisten volgen immers de onderzoeksgerichte optie (*finalité approfondie*), waarbinnen bovendien tal van keuzevakken concurrentieel tegenover elkaar staan. Toen de verantwoordelijke docente bij het begin van het academiejaar 2010 met pensioen ging, betekende dat het einde van het project. De module was nochtans gebaseerd op een mooie samenwerking tussen verschillende docenten rond het opleidingsonderdeel: *'Apports de l'analyse genre dans l'approche de phénomènes culturels, historiques et sociaux'*. Daarnaast bevatte de module ook literatuurvakken, een opleidingsonderdeel sociologie en een opleidingsonderdeel genaamd *'Théories féministes du cinéma'*.⁶⁰

- Een andere ervaring wijst op de daadkracht van de Franstalige universiteiten en hun vermogen om initiatieven te lanceren. Onder impuls van en dankzij de financiële steun van de Belgische ontwikkelingssamenwerking (Wallonië-Brussel Internationaal) werd in 2009 een *master complémentaire* in *"Genre, institutions et société"* opgestart aan de *Université Lumière de Bujumbura* in Burundi met de medewerking van de UCL.⁶¹ Talloze academici van verschillende Belgische universiteiten hebben zich sindsdien geëngageerd om ter plaatse te gaan lesgeven.
- In 2008 werd aan de ULB de permanente vorming *"Sexualité, Genre et Société"* opgestart. Deze opleiding zou bestaan uit 5 optiemodules, waarvan één uitdrukkelijk gewijd aan gender: *'Sexualité et genre'*. De overige optiemodules waren *'Sexologie clinique'*, *'Sexualité et droit'*, *'Sexualité et psychologie'*, *'Santé publique'*. Het hoge inschrijvingsgeld maakte echter dat de vorming weinig studenten kon aantrekken. Het inschrijvingsgeld voor de hele opleiding liep op tot bijna € 3000, en voor de optiemodule *'Sexualité et genre'* tot bijna € 500. Ondanks financiële hulp van de Franse Gemeenschap bleef het hoge inschrijvingsgeld een bijzonder afschrikkende factor. Zelfs de startcolleges die zouden georganiseerd worden, werden geannuleerd wegens het beperkt aantal inschrijvingen. Vandaag bestaat enkel nog de module *'Sexologie clinique'*.

41

Ondanks de precaire positie van genderstudiesonderwijs in de Franse Gemeenschap, is de huidige trend positief te noemen indien de vergelijking met een tiental jaar geleden wordt gemaakt. Het aantal ingerichte opleidingsonderdelen is duidelijk gestegen. Toch mislukken ook sommige initiatieven, ondanks de goede wil en de aanwezige dynamiek.

Vlaamse Gemeenschap

In Vlaanderen kan een zekere achteruitgang vastgesteld worden. In 2006 werd de interuniversitaire VAO *"Vrouwenstudies"* geschrapt bij gebrek aan middelen. Meer dan tien jaar lang bracht deze opleiding studenten samen in een voortgezette opleiding waarbij gender- en vrouwenstudies vanuit de 'traditionele' disciplines benaderd werd (zoals geschiedenis, politiek, media, recht en literatuur).

"In 1994 ontstond de interuniversitaire voortgezette academische opleiding (VAO) Vrouwenstudies uit een beheersovereenkomst tussen de universiteiten van Antwerpen, Brussel, Gent, Hasselt en Leuven. De genderexpertise aanwezig aan deze universiteiten werd gebundeld tot een bijkomende opleiding vrouwenstudies op licentiaatsniveau, met Antwerpen (Centrum voor Vrouwenstudies) als thuisbasis. Het engagement van de universiteiten in de opleiding bleef beperkt: er werd één 20% ZAP aangesteld, en hoewel de beheersovereenkomst inhoudt dat de universiteiten de verplaatsingskosten van de docenten moeten betalen en dat docenten de vakken die binnen de VAO geven op hun curriculum mogen schrijven (m.a.w. als werklast mogen vermelden), gebeurde dat niet voor alle betrokken docenten."⁶²

Vanaf 2000 kende de toenmalige Vlaamse minister van Gelijke Kansen een subsidie toe voor de administratieve omkadering van de opleiding en het werkingskrediet van de docenten. Deze financiering werd in december 2006 stopgezet. De onderliggende redenering was dat het voortaan de taak is van de universiteiten om te waken over de verankering van genderstudies. De opleiding werd opgedoekt en zo kwam er abrupt een einde aan de jarenlange institutionalisering van genderstudies aan de Vlaamse universiteiten.

“Ondanks haar precaire status heeft de opleiding [de afgelopen 10 jaar] heel wat vruchten afgeworpen. De opleiding heeft een hele generatie expertes/n inzake gelijke kansen en genderkwesties geschoold. Vele oud-studenten kwamen terecht in beleidsorganen of op kabinetten, of doctoreerden in ‘gender’onderwerpen. Anderen namen de opgedane kennis mee naar het onderwijs, de socio-culturele sector, de vakbonden, ngo’s, de professionele vrouwenorganisaties, het bedrijfsleven, enzovoort.”⁶³

Na een open brief van Sophia gericht aan de rectoren en een petitie waarbij meer dan 1000 handtekeningen verzameld werden, besloten de toenmalige ministers van Gelijke Kansen en van Onderwijs een subsidie toe te kennen zodoende “bij te dragen aan een verankering van de in de universiteiten aanwezige expertise op het vlak van gender en diversiteit binnen de reguliere onderwijsprogramma’s”. In totaal werd per universiteit € 48.000 verdeeld over twee academiejaren, 2007-2008 en 2008-2009. Deze financiering diende aangevuld te worden met eigen middelen.⁶⁴ De ondersteuningmaatregel had een matig succes en de behaalde resultaten verschillen van universiteit tot universiteit.

42 Op dit moment wordt geen enkele structurele inspanning geleverd om de nog bestaande opleidingsonderdelen aan de Vlaamse universiteiten zichtbaar te maken, samen te brengen en/of te systematiseren. Enkel de minor “*Cultuur en diversiteit*” (bachelorniveau) aan de UGent is een geslaagde poging in die richting.

Wel wordt er, naast de initiatieven die zich situeren op de drie onderwijsniveaus (bachelor, master en PhD), aan de K.U.Leuven een “*Postgraduaat diversiteitsmanagement*” ingericht. Deze opleiding wijdt een volledige module – die afzonderlijk gevolgd kan worden – aan gender. Gender wordt hierbij benaderd als een variabele van diversiteit, een doelgroep als een andere. Het postgraduaat wordt voornamelijk gevolgd door mensen die reeds professioneel actief zijn.

In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, biedt het Steunpunt Gelijkekansenbeleid (UA en UHasselt) als academisch consortium voor beleidsgericht onderzoek geen onderwijs aan.

Behandelde inhoud en thematiek

De opleidingsonderdelen die op dit moment aangeboden worden, zijn voornamelijk gebaseerd op het onderzoekswerk van de betrokken docenten. Persoonlijke interesse en de onderzoeksexpertise in een specifiek domein laten, in de mate van het mogelijke, toe om het onderwijs in het desbetreffende gebied te ondersteunen en te verrijken.

Franse Gemeenschap

Opleidingsonderdelen genderstudies in de Franse Gemeenschap die gedeeltelijk of geheel aan gender gewijd zijn, behandelen doorgaans de ‘klassieke’ thema’s en/of situeren zich binnen een specifieke discipline. Daarnaast zijn er vernieuwende thema’s en invalshoeken die hun opgang maken

zoals bijvoorbeeld 'gender en ontwikkelingsstudies' waarbij gender vanuit maatschappelijk, demografisch en politiek perspectief benaderd wordt. De UCL betuigt zich sterk in deze thematiek. Seksualiteit is een tweede vernieuwend thema dat in relatief veel opleidingsonderdelen (binnen sociologie, antropologie en psychologie) behandeld wordt. Aan de UCL worden hieromtrent verscheidene opleidingsonderdelen ingericht. Daar tegenover staat dat de ULB heel wat onderzoeksexpertise m.b.t. seksualiteit kan voorleggen (het '*Atelier genre(s) et sexualité(s)*' en het platform '*Normes, genre et sexualité*') die echter tot dusver niet vertaald is naar onderwijs.

Voor het overige is er een concentratie van opleidingsonderdelen die gender op een substantiële manier behandelen binnen volgende disciplines: recht, sociologie, antropologie en geschiedenis. Daarnaast worden ook enkele opleidingsonderdelen ingericht die gender in relatie tot economie en management behandelen. Deze steunen in hoofdzaak op twee voortreksters, de ene aan de ULB en de andere aan de ULg.

Gendervakken in de exacte wetenschappen zijn vrijwel onbestaande. Opleidingsonderdelen als '*Education à la vie affective et sexuelle au cours de la vie*' en '*Représentation de la santé et approche interculturelle*' die binnen de master gezondheidszorg aan de ULg worden gedoceerd, zijn een van de weinigen die gender in meer of mindere mate behandelen. Mogelijk bestaan er nog dergelijke opleidingsonderdelen, maar aangezien de term 'gender' veelal niet voorkomt in de vaktitel zijn deze moeilijk op te sporen via cursuscatalogi.

In de bestaande opleidingsonderdelen op masterniveau keren een aantal thema's herhaaldelijk terug in een groot aantal disciplines: gezin, relaties, werk, religie en, zoals eerder aangegeven, ook seksualiteit en ontwikkelingsstudies. De enige opleidingsonderdelen die genderstudies specifiek benaderen vanuit een interdisciplinair oogpunt, namelijk '*Introduction interdisciplinaire aux études de genre*' en '*Séminaire interdisciplinaire en études de genre*', maken deel uit van de minor "*Etudes de genre*" op bachelorniveau aan de UCL.

In de Franse Gemeenschap kan het overgrote deel van de bestaande opleidingsonderdelen genderstudies op masterniveau ingedeeld worden in vier thematische assen:

1. De eerste as is gericht op een sociologische en antropologische invalshoek en omvat opleidingsonderdelen rond het thema 'gender, gezin en seksualiteit'. Deze as is op bijna elke universiteit vertegenwoordigd.
2. De tweede as ontwikkelt zich rond politieke wetenschappen en omvat opleidingsonderdelen aan de UCL (ontwikkelingsstudies) en de ULB (politiek).
3. Een groot aantal opleidingsonderdelen kan worden samengebracht onder de derde as: 'geschiedenis, cultuur en beeld'. Deze groep omvat opleidingsonderdelen m.b.t. literatuur en film (ULg), antropologie (werkcolleges aan de ULB en de FUSL) en religie (ULg en UCL);
4. De vierde as, ten slotte, omvat opleidingsonderdelen omtrent recht en arbeid. Deze cluster bestaat uit rechtsvakken gedoceerd in de *masters complémentaires* sociaal recht (ULB) en mensenrechten (FUSL), een opleidingsonderdeel over diversiteit (ULg), en een m.b.t economie ('*Gender Economics*' aan de ULB).

Vlaamse Gemeenschap

In de Vlaamse Gemeenschap zijn opleidingsonderdelen genderstudies vooral geconcentreerd in drie onderwijsgebieden: politieke en sociale wetenschappen (met inbegrip van de economische

wetenschappen en antropologie), taal- en letterkunde (met inbegrip van communicatiewetenschappen) en geschiedenis (met inbegrip van kunstgeschiedenis). In mindere mate worden er ook opleidingsonderdelen genderstudies ingericht aan de faculteiten psychologie, pedagogie, filosofie, godsdienst- en rechtswetenschappen.⁶⁵ Net als in de Franse Gemeenschap zijn opleidingsonderdelen genderstudies in de exacte wetenschappen vrijwel onbestaande.

Hoewel de meeste opleidingsonderdelen genderstudies zich binnen de hierboven genoemde domeinen situeren, vallen een aantal nieuwe tendensen op :

- Gender wordt in de Vlaamse Gemeenschap in toenemende mate intersectioneel benaderd en/of met betrekking tot diversiteit. Mastervakken als *'Gender, diversity and politics'* (VUB), *'Diversity, equality and inclusions in organizations'* (UHasselt), *'Gender, religie en diversiteit in cross-cultureel perspectief'* (K.U.Leuven) en *'Gender en culturele diversiteit'* (UGent) zijn hier voorbeelden van. Deze intersectionele en/of diversiteitsbenadering is minder ontwikkeld in de Franse Gemeenschap.
- Een andere tendens is de opkomst van opleidingsonderdelen die godsdienst en multiculturalisme vanuit een genderperspectief behandelen. Waarschijnlijk houdt dit verband met de huidige debatten en aandacht voor diversiteit, godsdienst en multiculturalisme in de vrouwenbeweging en het gelijkekansenbeleid in Vlaanderen.
- Bovendien maakt, net als in de Franse Gemeenschap, het onderwijs m.b.t. seksualiteit en het lichaam een opgang. Het bachelorvak *'Seksualiteit en globalisering'* (UGent) en de mastervakken *'Geschiedenis van lichaam, gender en seksualiteit'* (UA) en *'Cultuurgeschiedenis na 1750: debatten en praktijken'* (K.U.Leuven) zijn voorbeelden van deze tendens.

44

In de Vlaamse Gemeenschap kan het overgrote deel van de bestaande opleidingsonderdelen op masterniveau, net als in de Franse Gemeenschap, in vier thematische assen geclusterd worden :

1. De eerste as betreft het studiegebied 'gender- en seksualiteitsgeschiedenis', met een onderzoeksseminarie aan de UGent en verschillende opleidingsonderdelen aan de K.U.Leuven en de UA.
2. De tweede as draait rond het thema 'media en cultuur', en omvat opleidingsonderdelen uit de disciplines geschiedenis, communicatiewetenschappen en sociologie.
3. De derde as situeert zich op het kruispunt tussen 'recht, godsdienst en multiculturalisme'. Deze cluster groepeerde opleidingsonderdelen die actuele maatschappijkwesties behandelen.
4. De vierde as, ten slotte, omvat een aantal opleidingsonderdelen binnen de politieke en bestuurswetenschappen, evenals opleidingsonderdelen over diversiteit.

Conclusies

In dit hoofdstuk wordt duidelijk dat er wel degelijk opleidingsonderdelen genderstudies ingericht worden aan de Belgische universiteiten. De voorbije jaren is er sprake van een zekere inhaalbeweging in de Franse Gemeenschap ten opzichte van de Vlaamse Gemeenschap wat betreft het aantal opleidingsonderdelen. Met de stopzetting van de VAO "Vrouwenstudies" werd het institutionaliseringsproces in de Vlaamse Gemeenschap een halt toegeroepen met een versnippering van het aanbod tot gevolg.

Bovendien is de grote coherentie binnen elke gemeenschap opvallend; opleidingsonderdelen die verankerd zijn in een bepaalde discipline kunnen gegroepeerd worden tot samenhangende thematische clusters aan beide kanten van de taalgrens. Dit is alvast een positief element m.b.t. de oprichting van een master genderstudies, des te meer omdat het onderwijsaanbod op masterniveau aanzienlijk is. Het gebrek aan opleidingsonderdelen op bachelorniveau blijft uiteraard betreurenswaardig.

Naast opleidingsonderdelen waarvan de vaktitel duidelijk maakt dat gender het centrale thema is, zijn er een aantal opleidingsonderdelen waarvan slechts de beschrijving in de cursuscatalogus erop duidt dat genderthema's in meer of mindere mate aan bod komen. Vandaar dat het moeilijk is om een exhaustieve lijst op te stellen. Dergelijke tot nog toe 'onzichtbare' opleidingsonderdelen zouden eventueel wel het cursusaanbod van een master genderstudies kunnen verrijken.

Dit hoofdstuk wijst eveneens uit dat de thematische clusters enigszins verschillen in de beide gemeenschappen. Met het oog op een intercommunautaire samenwerking is dat een troef in die zin dat studenten kunnen kennismaken met onderwerpen die in hun gemeenschap weinig of niet aan bod komen. De studentenmobiliteit tussen de gemeenschappen wordt zodoende gestimuleerd.

Ten slotte moet worden opgemerkt dat, ondanks de aanwezige expertise aan de Belgische universiteiten en de gewaarborgde nexus tussen onderzoek en onderwijs, tot nu toe geen enkele vorseer benoemd is voor een specifieke post 'genderstudies'. Daarenboven zijn slechts enkele opleidingsonderdelen genderstudies structureel opgenomen in het curriculum en/of in de onderwijsopdracht van de desbetreffende docent. Dit impliceert een grote onzekerheid m.b.t. de toekomst van deze opleidingsonderdelen. De oprichting van een master genderstudies maakt voor een stuk een einde aan deze precariteit.

5

Institutionele parameter

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt achtereenvolgens een overzicht gegeven van de resultaten van de studentenbevraging en van de bevraging van het werkveld. Tot slot wordt een aantal krachtlijnen uit deze marktstudie gedistilleerd.

Studentenbevraging

*Luik bachelor- en masterstudenten*⁶⁶

404 Belgische bachelor- en masterstudenten die een opleidingsonderdeel genderstudies of een gendergerelateerd opleidingsonderdeel volgden in het tweede semester van het academiejaar 2009-2010 hebben de desbetreffende vragenlijst ingevuld. Hiervan gaat 42% (168) eerder akkoord en 22% (89) helemaal akkoord met de stelling dat hun opleiding niet volledig is zonder de kennis van gender. 56% (219) van de bevroegde studenten wenst meer opleidingsonderdelen gender te volgen. Vooral degenen die een paper of masterproef rond gender willen schrijven, zich maatschappelijk willen engageren of later professioneel rond gender willen werken, wensen meer gender in hun opleiding.

Maar liefst 50% (70) van de ondervraagde Franstalige studenten en 44% (95) van de Nederlandstalige studenten overweegt een master genderstudies te volgen. De rest van deze sectie is toegespitst op deze studenten. Studenten uit de studierichtingen 'letteren en wijsbegeerte' en 'sociale, politieke en communicatiewetenschappen' zijn in vergelijking met andere studierichtingen meer geneigd om een master genderstudies te overwegen. Respectievelijk 60% (32) van de eerste groep en 53% (87) van de tweede groep studenten antwoordde 'zeker' of 'misschien wel' op deze vraag.

Potentiële studenten genderstudies zijn gemiddeld 23 jaar, zijn geboeid door het thema gender, vinden dat hun opleiding niet compleet is zonder kennis van gender en willen zich ook maatschappelijk engageren. Vooral theoretische opleidingsonderdelen (concepten, feministische theorie en epistemologie) en opleidingsonderdelen over diversiteit krijgen de voorkeur. Ook een eventuele individuele keuze en flexibiliteit in het samenstellen van het programma wordt op prijs gesteld.

69% (113) van de 165 studenten die overwegen om een master genderstudies te volgen, vindt het zeer belangrijk om hun bewustzijn rond gelijke kansen en gendervraagstukken te vergroten. Ook het ontwikkelen van het vermogen om kritisch en zelfkritisch te zijn, kennis toe te passen in concrete situaties en in staat zijn om het belang van gender aan te tonen in machtsverhoudingen en politiek

worden als zeer belangrijk ervaren. Het in kaart kunnen brengen van de interactie tussen gender en andere vormen van ongelijkheid, zoals klasse, etniciteit, seksuele oriëntatie en leeftijd is een andere competentie die 59% (96) van de geïnteresseerde studenten wenst te ontwikkelen.⁶⁷

55% (90) van de studenten zou de master volgen om vervolgens in het sociale middenveld aan de slag te gaan. Een aanzienlijk deel van de studenten die overwegen een master genderstudies te volgen, 47% (78) heeft geen specifiek beroep voor ogen.⁶⁸ Studenten zouden na het afronden van een master genderstudies eveneens graag wetenschappelijk onderzoek verrichten, 43% (71) of als consultant rond gelijke kansen en gender werken, 44% (70).

Een opmerkelijk hoog percentage van 44% (71) van de studenten die overwegen een master genderstudies te volgen, denkt na over het eventueel volgen van een master genderstudies in het buitenland indien deze niet in België wordt aangeboden. Indien de studenten die nog geen zicht hebben op het verdere verloop van hun studies buiten beschouwing worden gelaten, loopt dit cijfer nog op.

De meerderheid opteert voor een voortgezette masteropleiding, zowel bij de Nederlandstalige studenten, 47% (43) als bij de Franstalige studenten, 52% (35). Maar het verschil met de keuze voor een eenjarige master is, althans aan Vlaamse zijde, minimaal. 46% (42) van de Nederlandstalige studenten verkiest een eenjarige master tegenover 35% (24) van de Franstalige studenten. Een tweejarige master krijgt voor beide taalgroepen de minste bijval, 20% (15).

Voorts staan de studenten eerder negatief tegenover het volgen van opleidingsonderdelen op verschillende Belgische universiteiten en ook tegenover een volledig Engelstalige opleiding. Een stage (in België of het buitenland) en een uitwisseling in het kader van Erasmus vinden studenten dan weer wel positief.

50

Luik doctoraatsstudenten en wetenschappelijk onderzoekers

Situatieschets van de huidige stand van zaken

Ongeveer de helft van de 43 bevroegde doctoraatsstudenten en/of onderzoekers die op dit moment rond gender werken, zijn tijdens hun opleiding met gender in aanraking gekomen. Dit gebeurde echter op verschillende manieren.

Voornamelijk de jongere deelnemers aan de focusgroepen hebben een inleidend opleidingsonderdeel gender of een opleidingsonderdeel binnen de eigen discipline gevolgd (vaak als keuzevak). Daar is meestal ook hun interesse ontstaan. Deze opleidingsonderdelen zijn veelal afhankelijk van het engagement van een aantal kernfiguren en hun persoonlijke interesse. Een doctoraatsstudente verklaart: "In mijn opleiding kwam gender wel aan bod omdat ik de lessen van John Vincke volgde (...) Ik weet niet in hoeverre dit nu nog doorwerkt. Het is jammer dat dit samenhangt met het interesseveld van een prof." Een werkelijk structurele verankering is er niet en lang niet alle studenten hebben toegang tot gendervakken. "Alles is slechts punctueel. Soms wordt er een vak een jaar aangeboden, waarna het weer verdwijnt. Niet alle studenten hebben de mogelijkheid om gendervakken te volgen."

Anderen geven aan dat gender in zekere zin aan bod kwam in een aantal algemene opleidingsonderdelen, maar op een niet-substantiële en/of beschrijvende manier waarbij vrouw-manverschillen voornamelijk op een essentialistische manier benaderd werden. Een doctoraatsstudente economie stelt: "Verschillen tussen vrouwen en mannen werden helemaal niet vanuit een theoretisch

perspectief benaderd of verklaard. Men toonde ons slechts wat statistieken." Ook in opleidingen als sociologie en psychologie komt gender als constructie verbazingwekkend weinig aan bod. "We hadden het enkel soms over jongens-meisjes verschillen!" Uit de focusgesprekken blijkt dat er de laatste jaren een aanzet is tot gender mainstreaming van de curricula, weliswaar in de marge en op een inhoudelijk ontoereikende manier volgens de respondenten.

Een aanzienlijk deel van de deelnemers aan de focusgroepen is vanuit een persoonlijke interesse of bij gebrek aan voldoende verdiepende en/of theoretische gendervakken in hun opleiding zelf op zoek gegaan naar input. Een doctoraatsstudente filosofie vertelt: "Tijdens mijn studies probeerde ik al dingen te weten te komen over gender, maar er was niets om mijn interesse te voeden." Een doctoraatsstudente letterkunde getuigt dat ze in het kader van haar masterproef zelf op zoek is gegaan naar literatuur: "Ik heb er toen veel rond gelezen omdat het in mijn opleiding ontbrak. Ik heb het mezelf eigen gemaakt door mijn masterproef." Studenten zijn vaak op zichzelf aangewezen. Dit autodidactisme vraagt veel energie en wordt als zeer frustrerend ervaren. Meer dan een derde van de 26 Nederlandstalige deelnemers aan de focusgroepen voor jonge vorsers en doctorandi heeft de voormalige VAO "Vrouwenstudies" te Antwerpen geheel of gedeeltelijk gevolgd. Bijna een vierde van de Nederlandstalige deelnemers aan de focusgroepen heeft een bijkomende cursus in het buitenland gevolgd (in het merendeel van de gevallen de "NOISE Summerschool" cfr. hoofdstuk 6, pagina 62).

Wetenschappelijke erkenning van gender

Voor een groot aantal van de bevroegde doctoraatsstudenten is de keuze voor een bepaald onderzoeksonderwerp ingegeven door een passie voor het onderwerp, maar sommigen hebben hierbij het gevoel dat hun onderwerpskeuze voortdurend legitimering behoeft: "Je daagt je omgeving uit en bent constant in discussie." Of ook: "Ik krijg steeds weer die vraag of ik feministe ben." De verantwoording voor de onderwerpkeuze of invalshoek krijgt in die context een andere betekenis dan in het geval van andere vorsers en doctorandi. Ze overstijgt de theoretische, methodologische en inhoudelijke dimensie van het onderzoek en wordt betrokken op de persoon van de, veelal, onderzoekster. Velen vinden het opgeplakt krijgen van een feministisch label vervelend. Daartegenover staat dat een aantal respondenten net uit het feminisme het engagement put voor zijn of haar onderzoek. Anderen stellen dan weer dat ze er eerder toevallig zijn in gerold: "Ik ben via een onderzoeksproject over de carrièrekloof tussen vrouwen en mannen in contact gekomen met gender (...) Ik vond het onderwerp interessant en heb dan uiteindelijk ook besloten om een doctoraat in die richting te maken."

De meeste ondervraagden hebben de indruk dat gender niet als volwaardige wetenschappelijke analysecategorie wordt beschouwd in de academische wereld. Zo stelt iemand: "Het is vervelend als je altijd eerst die drempel moet overstijgen om dan aan te tonen dat je wel wetenschappelijk aan het werken bent" of ook "Er is altijd een zekere neerbuigendheid. Wat we doen is niet ernstig." Blijkbaar wordt hun academisch werk soms op hoongelach onthaald: "Toen ik op een andere onderwijsinstelling aankwam (...) merkte ik dat er stiekem gelachen werd met mijn genderonderzoek. Ik heb er gesprekken opgevangen die eigenlijk niet voor mijn oren bestemd waren."

Een aantal respondenten ondervindt tegenkating wat betreft hun methodologische aanpak. "Het was geen probleem dat mijn doctoraat over gender zou gaan, maar wel dat ik niet louter vrouwen zou gaan tellen en *critical theory* zou gebruiken." Anderen ondervinden dan weer helemaal geen problemen wat dit betreft. Mogelijk valt dit laatste te verklaren door het onderzoeksonderwerp

dat algemeen herkenbaar en zeer concreet is (bv. echtscheiding, reclame). Ook projectmatig of beleidsvoorbereidend onderzoek geniet een zekere erkenning vanwege de (externe) financiële ondersteuning en/of de expliciete vraag naar deze onderzoeken. Voor doctorandi die een doorgedreven fundamenteel-theoretisch onderzoek doen, ligt de zaak vaak heel wat moeilijker. Waarschijnlijk speelt ook het gangbare methodologisch paradigma in een discipline en de mate van openheid voor innovatief onderzoek in een specifieke universitaire omgeving een rol bij de erkenning van genderonderzoek. Het is dus zeker niet alleen op het vlak van de onderwerpskeuze, maar ook op theoretisch en methodologisch vlak dat sommige onderzoekers weerstand ondervinden in hun academische omgeving.

Het maatschappelijke draagvlak in Vlaanderen voor genderonderzoek is klein, aldus de Vlaamse deelnemers aan de focusgroepen. Je kaart immers een probleem aan dat zogenaamd niet (meer) bestaat: "Het zijn overjarige hippies die daar nu nog mee bezig zijn." Aan Franstalige kant liggen de zaken wat dit betreft enigszins anders. Er is tegenwoordig in de Franse Gemeenschap relatief veel media-aandacht voor gender. Het thema leeft. Studenten raken ook meer en meer geïnteresseerd. Naast het lacherig doen en het niet serieus nemen van bepaalde onderzoeken wordt gender, of althans een genderspect in een onderzoek, gewaardeerd. Het wordt als iets trendy beschouwd dat ook ondersteuning krijgt van overheden en subsidiërende instanties. Een aantal doctoraatsstudenten maakt gewag van gender als zijnde "*bankable*". Om strategische redenen kan er maar best verwezen worden naar gender, weliswaar "ontdaan van de transformatieve en kritische dimensie (...) Mijn promotor was enthousiast toen ik bepaalde dingen kwam voorstellen (m.b.t. gender), want voor hem is gender echt in de mode." Belgische vorsers die de klassieke academische structuren en wetenschapsbeoefening an sich in vraag stellen of tot een nieuwe (feministische) kennisproductie willen komen, krijgen het echter moeilijk te verduren in hun academische omgeving.

52

Genderstudies in België : wat zijn de behoeften

De respondenten hebben in hun academisch parcours vooral een degelijke basis m.b.t. concepten, theorie en methodologie gemist. "Al de methodologie die ik ken is mainstream. Niemand vertelt je dat er zoiets als feministische methodologie bestaat." Vele doctoraatsstudenten betreuren het dat gender als analysecategorie weinig aan bod komt in de curricula. Maar al te vaak heeft de eerder beschrijvende, essentialistische benadering de bovenhand op gender als constructie en is er weinig ruimte voor reflectie. De deelnemende Nederlandstalige vorsers geven duidelijk aan dat er inhoudelijk best wat verruimd mag worden. Er is te weinig aandacht voor zaken als queer, identiteit, mannelijkheid en een werkelijk intersectionele invulling van gender. "Door de *NOISE Summerschool* heb ik beseft dat gender, etniciteit, seksualiteit, klasse etc. één kluwen is. Die invulling heb ik nooit gehad in België." Er wordt ook nog te weinig vanuit een interdisciplinair kader gewerkt, aldus de deelnemers aan de focusgroepen.

Om hun onderzoek tot een goed einde te brengen, hebben de genderonderzoekers behoefte aan meer toegang tot literatuur en informatie. "Het lijkt wel alsof iedere startende onderzoeker steeds weer het warm water moet uitvinden."

De behoefte aan ondersteuning en netwerken kwam nadrukkelijk naar voren in de gesprekken. Er zijn meer rolmodellen, experts en promotoren nodig die het terrein kennen. Sommige doctoraatsstudenten weten zich gesteund door hun promotor en collega's. Anderen voelen zich zeer geïsoleerd in hun directe academische omgeving. Contact met andere onderzoekers die rond gender werken is niet evident, zelfs niet binnen de eigen universiteit. Uit de focusgesprekken bleek

eveneens dat steun van de promotor geen vanzelfsprekendheid is. Soms is deze niet onderlegd in het onderwerp of gewoonweg niet geïnteresseerd. "Mijn promotor staat helemaal niet open voor het thema. Eigenlijk niemand in mijn doctoraatsjury. Dat mis ik wel." De Belgische academici die werkelijk een gedegen genderexpertise kunnen voorleggen en het promotorschap ten volle kunnen opnemen, zijn gering in aantal (per discipline) en dus vaak ook overbelast. Het overgrote deel van de respondenten verlangt meer (informele) contact- en reflectiemomenten met hun peers. Er is een grote behoefte aan internationale, maar vooral ook aan lokale netwerken. De respondenten zien in het oprichten van (interuniversitaire) *doctoral schools* gender een eerste stap om aan deze noden tegemoet te komen. "Ik heb inhoud nodig! Ik had me voorgenomen om vanuit een feministisch perspectief te werken (aan m'n doctoraat), maar dat deel werd steeds kleiner en kleiner omdat ik geen input had. Het kost me zoveel moeite om ernaar op zoek te gaan."

Voorts zouden gender als analysecategorie en genderstudies structureel erkend moeten worden. Niet alleen uit respect voor het geleverde onderzoekswerk, maar ook opdat er budgetten zouden vrijgemaakt worden, cursussen ingericht en docenten officieel aangesteld. Sommige deelnemers zijn van mening dat een (geinstitutionaliseerd) expertisecentrum, een fysiek toegankelijke plek, noodzakelijk is. Het Steunpunt Gelijkekansenbeleid, een consortium van de UA en de UHasselt, is bijvoorbeeld gericht op onderzoek ten behoeve van beleid, en niet op vorming en opleiding.

Genderstudies als een totaalpakket

De bevroegde vorsers zien de ideale situatie m.b.t. genderstudies als een totaalpakket waarbij er een wisselwerking ontstaat tussen de drie onderwijsniveaus en expertise op een duurzame manier opgebouwd wordt.

De meerderheid van de deelnemers aan de bevraging hecht enorm belang aan een degelijke gender mainstreaming in zoveel mogelijk disciplines op bachelorniveau: "Alle studenten zouden ergens tijdens hun studie in aanraking moeten komen met gender." Deze mainstreaming kan best in de bachelors van start gaan aangezien er werkelijk behoefte is aan sensibilisatie van studenten omtrent gender met het oog op het verder ontwikkelen van deze expertise op master- of doctoraatsniveau. Een doctoraatsstudente getuigt dat ze het keuzevak gender op masterniveau niet heeft gevolgd, "omdat ik toen op dat moment de relevantie ervan niet inzag. Ik besepte het niet. In de bachelors werd er ook nooit ingegaan op gender."

Op masterniveau moet er ook gemainstreamd worden in zoveel mogelijk disciplines door bijvoorbeeld in elke master ten minste één gendervak aan te bieden. Daarnaast moet er ook een specifieke master genderstudies ingericht worden. De meeste respondenten zien een master genderstudies in eerste instantie als een specialisatie naast de basisdiscipline, eventueel bestaande uit een kernprogramma met verschillende opties. De opleiding moet een open karakter hebben. Een doctoraatsstudente getuigt: "Genderstudies is iets dat faculteiten verbindt, dat is juist de meerwaarde. Het is niet iets dat zich ontwikkelt in een gesloten faculteit." Anderen twijfelen aan de praktische haalbaarheid of vrezen voor de onderwijskwaliteit van een interdisciplinaire opleiding: "Interdisciplinariteit is wel eens plezant, maar mist uitdieping. Interdisciplinariteit heeft zijn grenzen." In een master genderstudies moeten idealiter (volgens de Nederlandstalige deelnemers aan de focusgroepen) theoretische en methodologische opleidingsonderdelen zitten, opleidingsonderdelen over feminisme (grote stromingen), queerstudies, mannenstudies, intersectionaliteit en diversiteit, economische opleidingsonderdelen gerelateerd aan de arbeidsmarkt, politiek en beleid en ook meer praktische opleidingsonderdelen. De benaming van de opleiding moet zo inclusief mogelijk zijn.

Ten slotte moeten er op doctoraatsniveau *doctoral schools* gender ingericht worden voor doctoraatsstudenten uit allerlei disciplines die rond gender werken. Sommigen pleiten ervoor om deze *doctoral schools* interuniversitair te organiseren zodoende netwerkopportunities te creëren.

De bevroagde Franstalige doctoraatsstudenten vinden dat er ook op maatschappelijk vlak inspanningen moeten geleverd worden m.b.t. gender. Er is behoefte aan sensibilisatie reeds vanaf de lagere school en de academische expertise moet het werkveld voeden.

Bevraging van het werkveld

Maatschappelijke relevantie van een master genderstudies

Voor het bevroagde werkveld (in totaal 38 participanten) is de meest prioritaire doelstelling van een master het bevorderen van de gelijkheid van vrouwen en mannen, ondermeer door de ontwikkeling van methoden en theorieën die het beter begrijpen en blootleggen van hedendaagse discriminatiemechanismen mogelijk maken. Uit de bevraging blijkt eveneens dat een expertise-opbouw op verschillende niveaus nodig is.

De bevroagde actoren van het werkveld hebben nood aan kwaliteitsvolle wetenschappelijke informatie en de ontwikkeling van theorie en methodologie: "Methodes en tools zouden makkelijk toegankelijk moeten zijn voor bedrijven die werkelijk behoefte hebben aan academische deskundigheid en statistieken. We hebben echt nood aan cijfers en academisch materiaal ter ondersteuning van onze projecten." Veel respondenten vinden het ook belangrijk om de expertise te bundelen. Zo stelt iemand: "Er is nood aan een informatiepunt dat onderzoek opvolgt en toegankelijk maakt voor het middenveld. Onderzoek dat helpt bij het vormgeven van het beleid."

Het werkveld heeft behoefte aan opgeleide kaderleden, experts gender die de theorie kunnen implementeren in een specifiek domein, hetzij op de werkvloer, in het beleid of in het sociale middenveld. "Er is op de arbeidsmarkt nood aan mensen met expertise. Nu moet je bij een sollicitatie zoeken naar iemand die al enig potentieel heeft en die vervolgens verder opleiden in de thematiek." Een master genderstudies moet theoretisch onderlegde "*agents of change*" opleiden die concrete initiatieven opstarten en zo een groter genderbewustzijn in diverse domeinen van de maatschappij bewerkstelligen: "Het doel van een master moet zijn, het creëren van een harde kern en het vervolgens verspreiden van die kennis via een uitstroom-model."

Anderzijds wordt ook de behoefte geuit aan eerder laagdrempelige vormingen voor mensen op de werkvloer opdat zij vanuit een genderperspectief hun job kunnen uitoefenen. Er wordt vaak geopperd dat een vorming rond gender voor ondermeer managers, diversiteitsconsulenten, bedrijfsrevisoren en onderwijzers interessant zou zijn, "maar kan je hen een bijkomende master laten volgen?" Het gaat hier eerder om een modulair programma "dat erg soepel is, met het oog op de toegankelijkheid voor mensen die zich al op het terrein bevinden." Een opleiding gender gaat voor een stuk aan haar maatschappelijke opdracht voorbij, indien deze doelgroep niet zou aangesproken worden, aldus de bevroagde actoren van het werkveld.

Competentieprofiel en inhoud van een master genderstudies

Het bevroagde werkveld hecht veel belang aan een wisselwerking tussen theorie en praktijk. "Het onderzoek, de theorie en concepten zijn belangrijk voor ons, maar niet de eerste prioriteit. We hebben vooral nood aan het vertalen naar de praktijk. We merken dat de uitvoering op het terrein niet

gebeurt." Vandaar ook de nood aan goed opgeleide experten die de theorie kunnen implementeren. Een master genderstudies moet studenten voorbereiden op gender- mainstreamingsinitiatieven in organisaties en projecten.

Een afgestudeerde *agent of change* beschikt idealiter over een gedegen inhoudelijke bagage, een aantal academische vaardigheden (kritisch en analytisch werken, argumenten onderbouwen, onderzoek doen), moet moeilijke problematieken kunnen vertalen naar een breed publiek en aan sensibilisatie kunnen doen (mondeling vaardigheid, overtuigingskracht, diplomatie en empathisch vermogen) en moet vervolgens in de praktijk concreet aan de slag kunnen (planmatig werken, beleidsmatig denken, initiatief nemen in projecten, subsidies aanvragen en advies kunnen geven). Daarnaast zit in het ideale profiel ook een zekere terreinkennis, het vermogen om correcte informatie te vergaren en de motivatie om alles te blijven opvolgen, te netwerken en relaties uit te bouwen.

Het belang dat gehecht wordt aan de voeling met het terrein weerspiegelt zich in bovenstaande competenties, alsook in de mogelijke inhoud van een master. Vakinhouden die werden voorgesteld door de respondenten zijn ondermeer: theorie (concepten, intersectionaliteit, diversiteit), geschiedenis van de vrouwenbeweging en het gelijkheidsbeleid (in België en internationaal), instrumenten (gender mainstreaming, gender assessment), wetgeving (Belgisch en Europees antidiscriminatie recht), statistiek en economie, organisatieleer en human resources. Deze vakinhouden zouden idealiter steeds met praktijkvoorbeelden moeten aangevuld worden. Het werkveld is voorstander van een stage en/of gastlezingen door mensen met ervaring op het terrein. Een opleiding genderstudies moet in verbinding staan met de maatschappij en de arbeidsmarkt.

Meerwaarde van het diploma op de arbeidsmarkt

55

Specifieke functies m.b.t. gender zijn gering in aantal en zijn vaak doorgroefuncties. Een aantal respondenten stelt dat het diploma genderstudies in het competentieprofiel ingeschreven zou moeten worden en dat voor bepaalde (overheids)functies het diploma zelfs een *conditio sine qua non* zou moeten zijn. Anderen stellen dan weer dat het beter is om zich niet vast te pinnen op specifieke functies: "We moeten erop letten om niet te beperkend te zijn, of we raken opgesloten in een kleine niche. De master moet eerder breed vormend zijn en zich niet uitsluitend richten naar een bepaalde functie. Je zou in principe overal (op de arbeidsmarkt) mensen met een diploma genderstudies kunnen inschakelen." Het diploma wordt voornamelijk waardevol geacht als aanvulling. "Het zal een welkome extra zijn, maar het basisdiploma blijft doorslaggevend bij de aanwerving."

De respondenten denken aan volgende functies en sectoren waar studenten terecht kunnen na hun studies: lokale besturen, beleidsorganen en administraties, elke (overheids)dienst die een cel gender of diversiteit heeft, attaché, diversiteitsambtenaar, het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, het Centrum voor Gelijke Kansen en Racismebestrijding, SELOR, VDAB, politie, leger, politieke partijen en studiediensten, vakbonden, de vrouwenbeweging, NGO's, universiteiten en onderzoeksinstituten, de media-sector, personeelsdiensten, human resources en consultancy (zowel in de publieke als de privé-sector).

Aspecten van een master genderstudies

Het bevroegde werkveld is over het algemeen voorstander van een flexibel of eventueel modulair programma dat zo breed mogelijk toegankelijk is. De combinatie van studenten en reeds werkende mensen is interessant indien er een goede mix is. "Het mag absoluut geen gesloten clubje worden." Een dynamische kruisbestuiving tussen de departementen is noodzakelijk, al worden er wel vraag-

tekens geplaatst bij een interdisciplinaire opleiding. "Je krijgt een hoop interessante vakken bij elkaar zonder visie." Hierbij wordt verwezen naar de voormalige VAO "Vrouwenstudies" waar gender benaderd werd vanuit een aantal disciplines (ondermeer geschiedenis, recht, media, politicologie), maar waarbij de samenhang tussen de opleidingsonderdelen, de werkelijk interdisciplinaire benadering van genderproblematieken, wat ontbrak. Een aantal Vlaamse respondenten stelt: "We hebben nood aan vernieuwende invalshoeken en vakken." Hiermee wordt bedoeld dat er aansluiting dient gezocht te worden met misschien minder voor de hand liggende disciplines als economie en bepaalde exacte wetenschappen zoals geneeskunde.

Omwille van pragmatische redenen moet diversiteit mee opgenomen worden in het programma. "Dat is nu eenmaal de tijdsgeest. Diversiteit heeft momenteel een grotere relevantie op de arbeidsmarkt, maar ook maatschappelijk. Diversiteit weet meer studenten aan te trekken", zo luidt het bij de Nederlandstalige respondenten. Dit is in tegenstelling tot het Franstalig landsgedeelte waar het concept diversiteit eerder negatieve connotaties oproept.

De meeste respondenten vinden het een meerwaarde om een meertalig programma aan te bieden (Frans, Nederlands en Engels). Vooral aan Franstalige zijde staat men relatief positief tegenover een samenwerking over de taalgrenzen heen. In Vlaanderen is men sceptisch en lijkt een samenwerking tussen de gemeenschappen minder prioritair. Voor beide gemeenschappen geldt echter dat een internationaal kader ten zeerste op prijs wordt gesteld.

Conclusies

56

Uit het marktonderzoek blijkt dat er een uitgesproken vraag is naar een master genderstudies in België onder de 404 bevroegde studenten. Bijna een derde van de bevroegde bachelor- en masterstudenten geeft aan dat men het volgen van een master genderstudies zou overwegen en een aanzienlijk percentage overweegt zelfs, indien er geen opleiding in België voorhanden is, hiervoor naar het buitenland te trekken. Bijna twee derde van de bevroegde studenten vindt dat hun opleiding niet compleet is zonder de kennis van gender en meer dan de helft wenst dan ook meer opleidingsonderdelen gender te volgen.

Ook het bevroegde werkveld en de doctoraatsstudenten die deelnamen aan focusgroepen uiten de behoefte aan een masteropleiding genderstudies. Beide groepen zien een master genderstudies als een onmisbare schakel in de expertise-opbouw rond gender in België. Onderwijs en kennisproductie m.b.t. gender gebeurt in België op een niet-gestructureerde en niet-duurzame manier in de marge van een moeilijke academische context.

Een master is wetenschappelijk relevant aangezien deze zou bijdragen tot meer continuïteit, erkenning en institutionalisering van genderstudies. De doctoraatsstudenten hebben een totaalpakket voor ogen waarbij het ene onderwijsniveau het andere stimuleert: kwalitatieve gender mainstreaming op bachelorniveau, mainstreaming en een specifieke opleiding gender op masterniveau en *doctoral schools* voor doctoraatsstudenten.

Een opleiding gender is maatschappelijk relevant aangezien het werken aan gelijkheid zeer complex is geworden en de weerstand enorm. Het werkveld heeft bijgevolg behoefte aan expertise-opbouw op drie niveaus: (1) de ontwikkeling van theorie en methodologie en het toegankelijk maken van kwaliteitsvolle informatie en instrumenten (eventueel gecoördineerd door een expertisecentrum), (2) goed opgeleide genderexperten, zogenaamde *agents of change* die hun theoretische kennis in

de praktijk op het terrein (middenveld, overheid en privé-sector) brengen en zo aan een groter genderbewustzijn in de maatschappij werken en (3) laagdrempelige en/of modulaire praktijkvorming rond gender voor professionelen. Een master genderstudies speelt direct in op de vraag naar een gevormd kader en indirect op de twee andere behoeftes.

Het werkveld legt eveneens de nadruk op de wisselwerking tussen theorie en praktijk. Het merendeel van de studenten wil graag in het sociale middenveld concreet aan de slag gaan en staat ook positief tegenover een stage. De meningen zijn trouwens relatief gelijklopend tussen de bevroegde groepen wat de inhoud van een master genderstudies betreft. Allen hechten belang aan theoretische en methodologische opleidingsonderdelen, opleidingsonderdelen over diversiteit en andere categorieën dan gender. Logischerwijze benadrukt het werkveld vakinhouden die een concrete toepassing kennen op de arbeidsmarkt. De (Nederlandstalige) doctoraatsstudenten zien dan weer graag een inhoudelijke verruiming naar een intersectionele benadering van gender-, seksualiteits- en queerstudies. Algemeen kan gesteld worden dat de marktstudie het belang aantoont van een ruimere interpretatie van gender alsook de aansluiting met de arbeidsmarkt. Men verwacht dat een master genderstudies een open, dynamisch en innovatief karakter heeft. Een verruiming naar diversiteitsstudies krijgt - vooral in de Vlaamse Gemeenschap - de voorrang op genderstudies. Een ideaal masterprogramma genderstudies zal m.a.w. een evenwicht moeten zoeken tussen het integreren van een breed scala aan mogelijke genderinvalshoeken en specialisaties, een algemeen theoretisch en een praktisch luik (bijvoorbeeld in de vorm van een stage). Mogelijk biedt het inbouwen van een grote keuzevrijheid naargelang de persoonlijke interesse van de student hiertoe een oplossing.

De meeste deelnemers aan deze marktstudie zien een opleiding genderstudies als een specialisatie (naast een basisopleiding). Het werkveld en de doctoraatsstudenten beschouwen een meertalige opleiding en een samenwerking over de taalgrenzen heen als een meerwaarde, meer dan de bevroegde studenten. Idealiter krijgen studenten de mogelijkheid om ervaring op te doen in het buitenland (bijvoorbeeld door Erasmus) of om indien gewenst opleidingsonderdelen te volgen in een andere taal. Maar zowel de vorm van de opleiding (master of master na master/*master complémentaire*) als de concrete organisatie (intercommunautair, interuniversitair) blijken geen breekpunt. Het belangrijkste is dat de masteropleiding er komt in welke hoedanigheid ook.

6

Europese best practices genderstudies

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van de recent verschenen *Gender Studies Tuning Brochure* het Europese landschap m.b.t. genderstudies geschetst. Daarnaast worden enkele masters genderstudies in Europa uitvoerig besproken en dit in overeenstemming met de structuur van dit rapport: achtereenvolgens zal het wettelijke kader toegelicht worden en de interuniversitaire samenwerkingen in Europa in het bijzonder, de inhoudelijke invulling van dergelijke bestaande masteropleidingen genderstudies in Europa, en de institutionele context. Tot slot worden enkele aandachtspunten geformuleerd met het oog op de oprichting van een master genderstudies in België.

61

Een schets van het Europese landschap

Gender Studies Tuning Brochure

De *Gender Studies Tuning Brochure* werd gerealiseerd door ATHENA; de laatste publicatiefase van de brochure gebeurde onder het toezicht van ATGENDER, het nieuwe Europese netwerk voor genderstudies.⁶⁹ *Tuning* is een Europees programma omtrent het bepalen van kwaliteitsstandaarden voor het hoger onderwijs n.a.v. het Bologna-proces, dat gefinancierd wordt door de Europese Commissie. Genderstudies werd als een van de wetenschapsdomeinen gekozen die vanuit dit perspectief werden bestudeerd. De uiteindelijke brochure is het resultaat van een intensieve samenwerking en dialoog tussen Europese academici gespecialiseerd in genderstudies en deskundigen op het vlak van gelijke kansen binnen het ATHENA netwerk.

In de *Gender Studies Tuning Brochure - Reference Points for the Design and Delivery of Degree Programmes in Gender Studies* worden referentiepunten opgesteld voor het uittekenen van opleidingen genderstudies, en leerdoelen en competenties geformuleerd. Er wordt in het document ook ingegaan op de link met de arbeidsmarkt en men baseert zich daarbij op vroeger Europees onderzoek.⁷⁰

De *Gender Studies Tuning Brochure* biedt heel wat antwoorden in verband met de uitwerking van een opleiding genderstudies; best practices komen uitvoerig aan bod. De *Gender Studies Tuning Brochure* kan zich beroepen op de jarenlange expertise die het ATHENA netwerk heeft opgebouwd inzake de ontwikkeling en de structurele verankering van genderstudies in Europa. De brochure wijst tevens op de relevantie van deze institutionalisering.

Masters genderstudies in Europa

De *Gender Studies Tuning Brochure* biedt een overzicht van de bestaande opleidingen genderstudies op de verschillende onderwijsniveaus (bachelor, master, PhD) over heel Europa. Het document stelt dat er in 23 landen masteropleidingen genderstudies worden ingericht, zoals bijvoorbeeld in het Verenigd Koninkrijk, Nederland, Ierland, Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland, Tsjechië, Hongarije, Spanje, Zweden, Finland, Bosnië, Denemarken, Portugal en IJsland. In die landen bestaat er minstens een master.⁷¹ Met zeventien masters in twaalf verschillende instellingen heeft het Verenigd Koninkrijk het grootste aantal opleidingen in genderstudies. In Duitsland en Zwitserland worden er minstens vijf masteropleidingen aangeboden. In totaal worden 126 masterprogramma's in genderstudies ingericht in 23 Europese landen op het niveau van de tweede cyclus.⁷² België schittert door afwezigheid.

Case-study van enkele Europese masters genderstudies

Op basis van de informatie die via internet en tijdens gesprekken verzameld werd, worden hieronder enkele aspecten van bestaande opleidingen genderstudies besproken volgens de structuur van dit rapport.⁷³ Ten eerste wordt het wettelijke kader toegelicht, met inbegrip van interuniversitaire samenwerkingen in Europa op masterniveau, vervolgens het inhoudelijke aspect en ten slotte de institutionele setting (cfr. hoofdstuk 5; de relatie met de arbeidsmarkt en de verankering binnen het academische landschap).

62

Wettelijk kader

Soorten masters

In hoofdstuk 3 bleek dat er verschillende soorten masters in België bestaan, namelijk initiële masters (60 of 120 ECTS) en voortgezette opleidingen (master na master of *master complémentaire*). In Europa komen al deze verschillende formules voor m.b.t. opleidingen genderstudies, hoewel er een overwicht is van masters van 120 ECTS.⁷⁴ De keuze voor een bepaald soort master varieert naargelang de doelstellingen van de opleiding, het doelpubliek, specificiteiten van het voortgezette onderwijs in het bewuste land, de graad van implementering van het Bologna-proces en de beschikbare middelen en expertise.

Oprichting

Om een nieuwe master genderstudies te creëren, zijn vaak voorafgaand bepaalde politieke beslissingen noodzakelijk (een goedkeuring in de vorm van een wetswijziging bijvoorbeeld), evenals (externe) financiële steun, en de uitwerking van samenwerkingsovereenkomsten tussen de universiteiten die de organisatie van de master op zich nemen.

Er zijn verschillende factoren die het ontstaan van een opleiding genderstudies beïnvloeden. Zo stimuleerde de gunstige context m.b.t. gender in de jaren 1980 en '90 in veel Europese landen de ontwikkeling van academische structuren voor genderstudiesonderwijs en -onderzoek. Daarnaast is steun binnen de universiteit zelf, van de rector, de decaan en academische collega's onontbeerlijk. De benoeming van vice-rectoren voor gelijke kansen, gender en/of diversiteit kan een springplank vormen, net als het inrichten van onderwijsposities (leerstoelen) genderstudies. Vaak moet binnen de onderwijsinstelling een weerstand overwonnen worden om een opleiding genderstudies op te

starten. Ten slotte is ook politieke steun nodig, bijvoorbeeld in de vorm van de goedkeuring van het dossier voor de oprichting van de master op het wettelijke niveau, maar ook in de vorm van financiële of morele ondersteuning. Dankzij bijvoorbeeld de positieve houding van de Franse overheid bestaan er op dit moment meerdere opleidingen genderstudies naast elkaar in Frankrijk: “*Genre et politiques sociales*” in Toulouse, en “*Genre(s), pensées de la différence et rapports de sexe*”, “*Genre et développement*” en “*Genre, politique et sexualités*” in Parijs. In Genève bleek de politieke betrokkenheid op zowel financieel als moreel gebied (op gemeentelijk en federaal niveau) van fundamenteel belang voor de oprichting en de duurzame verankering van de master genderstudies.

Bestaande academische structuren en/of structuren die ter ondersteuning van de oprichting van een master genderstudies gecreëerd worden, blijken noodzakelijk om de legitimiteit van genderstudies als wetenschapsdomein te beklemtonen of te bewijzen. De oprichting van een master is in sommige gevallen het resultaat van een jarenlange strijd voor dergelijke erkenning, bijvoorbeeld via een centrum, zoals dat gebeurde aan de universiteit Paris VIII. In andere gevallen is de nieuw opgerichte master eerder het startpunt voor de verdere ontwikkeling van genderstudiesonderwijs en de duurzame verankering ervan. Zo werd in Toulouse in 1993 de DESS “*Genre et politiques sociales*” opgericht zonder voorafgaande structuur.⁷⁵ Deze opleiding fungeerde als katalysator en geleidelijk aan ontwikkelden zich opleidingsonderdelen op alle onderwijsniveaus.

Een ander voorbeeld is de DEA opleiding genderstudies in Genève.⁷⁶ Ook dit initiatief leidde tot de ontwikkeling van een indrukwekkend aanbod in het domein. Het institutionaliseringsproces begon in 1995 met de oprichting van de DEA opleiding. Snel volgde de erkenning van de doctoraatsgraad in genderstudies en van het certificaat postgraduaat genderstudies. Sinds 2000 ontvangt dit postgraduaat ook subsidies om de verdere ontwikkeling en de continuïteit ervan te verzekeren. In 2003 werd een opleiding van de tweede cyclus opgestart die uiteindelijk leidde tot de oprichting van een master genderstudies in 2006.⁷⁷ De masteropleiding heeft zich parallel met andere initiatieven weten ontwikkelen binnen de universiteit van Genève, die klaarblijkelijk gunstig staat tegenover initiatieven m.b.t. genderstudies.

63

Interuniversitaire samenwerking over de landgrenzen heen

In tegenstelling tot bovengenoemde landen (waar minimaal een masteropleiding genderstudies ingericht wordt, cfr. hoofdstuk 6, pagina 62) bieden bijvoorbeeld Italiaanse, Sloveense en Poolse universiteiten geen volledige masteropleiding aan, maar zijn bepaalde instellingen van deze landen wel degelijk betrokken bij de organisatie van masters genderstudies over de landsgrenzen heen. Er zijn verschillende voorbeelden van succesvolle samenwerkingsverbanden op Europees niveau (al dan niet op het vlak van de diplomering). Deze zijn een voortzetting van punt ‘*Interuniversitaire samenwerking*’ (in hoofdstuk 3, pagina 30) van dit rapport, waarin de mogelijkheden voor een interuniversitaire samenwerking in België wordt bestudeerd, en vormen in dat opzicht verhelderende best practices.

Het meest bekende voorbeeld is GEMMA, een masterprogramma van Erasmus Mundus in “*Women’s and Gender Studies*”. Deze *master of excellence*, die in 2006 werd geselecteerd voor het Erasmus Mundus programma, wordt gesteund door de Europese Commissie en verenigt zeven partnerinstellingen in Europa. De Universiteit van Granada (Spanje) is de coördinator van de master en werkt samen met de Universiteit van Bologna (Italië), de Central European University (Hongarije), de Universiteit van Hull (Verenigd Koninkrijk), het Institutum Studiorum Humanitatis (Slovenië) en de universiteiten van Lodz (Polen), Oviedo (Spanje) en Utrecht (Nederland). Deze partnerinstellingen wer-

ken samen met andere universiteiten over de hele wereld, waardoor studenten ook credits kunnen opnemen aan niet-Europese universiteiten. Het gaat om een programma van 120 ECTS, verdeeld over vier semesters van 30 ECTS.⁷⁸

“GEMMA is an interdisciplinary programme that provides high quality academic education and professional competences for personnel working or intending to work in the areas of Women’s Studies, Gender Studies and Equal Opportunities across Europe. It offers a wide span of options and combinations of courses taught by the most distinguished professors in humanities and social sciences at each one of the institutions involved. GEMMA provides the added value of mobility at different European universities and the unique possibility to obtain a double diploma from the home and partner institution.”⁷⁹

Een ander voorbeeld van een samenwerking in het domein van de genderstudies, en meer bepaald m.b.t. gendergeschiedenis, is MATILDA. Deze Europese master in “*Women’s and Gender History*” leidt tot een gezamenlijk diploma (*joint degree*). De master maakt deel uit van het Erasmusprogramma en ontvangt financiële steun van de Europese Commissie en van het directoraat-generaal Onderwijs en Cultuur. Het accreditatieproces is lopende. Vijf universiteiten zijn bij de organisatie betrokken: de Universiteit van Wenen is de coördinator (Oostenrijk), de Central European University (Hongarije), de Université Lumière Lyon 2 (Frankrijk), de University of Nottingham (Verenigd Koninkrijk) en de Sofia University St. Kliment Ohridski (Bulgarije). De regelingen m.b.t. de studentenmobiliteit voor de twee jaar (120 ECTS) zijn vergelijkbaar met die van GEMMA. Studenten kunnen ook aanspraak maken op beurzen, al dan niet van het Erasmustype.

64 “The MATILDA curriculum includes courses in core subjects in Women’s and Gender History (theory, methodology, and practice) and specialist options covering medieval to modern historical epochs, such as: History of Nationalism and Post-/Colonialism and History of Post-/Socialism; History of Masculinities; History of Gender in the Sciences; History of Gender and Work; History of Gender and Education; Comparative History of Women’s Movements, Women’s Oral History and Gender and Religion.”⁸⁰

In 2011 zal er eveneens een Europees masterproject genaamd EGALÉS – *Etudes Genre et Actions Liées à l’Egalité dans la Société (European Gender And Equality Studies)* – worden opgestart waarbij zeven instellingen participeren: Lyon 2 (Frankrijk), dat het project zal coördineren, de Universiteit van Abo (Finland), de Autonome Universiteit van Barcelona (Spanje), de Universiteit van Boekarest (Roemenië), de Zuid-Boheemse Universiteit (Tsjechië), de Universiteit van Toulouse le Mirail (Frankrijk), de Universiteit van York (Groot-Brittannië) en de Universiteit van Lausanne (Zwitserland).⁸¹ Deze laatste wordt niet gefinancierd maar maakt wel deel uit van de groep. Het doel is om een professionele masteropleiding te creëren die personen opleidt inzake gelijkheidsbeleid, op basis van reeds bestaande en/of op te starten opleidingsonderdelen aan elke betrokken universiteit. In het tweede en/of derde semester volgen de studenten dankzij een Erasmusbeurs colleges aan een partneruniversiteit. In het laatste semester dat aan de thuisinstelling wordt gevolgd, werken de studenten een stage af en schrijven een stage-masterproef. Het gaat hier niet om een programma met een gezamenlijke diplomering; door een groot aantal administratieve problemen heeft men daarvan afgezien. Elke student die minstens een semester in het buitenland verblijft, krijgt echter wel een Europees certificaat.⁸²

Een gevestigde waarde is de “*NOISE Summerschool*”, een intensief programma dat masterstudenten (optioneel) kunnen volgen.⁸³ NOISE (*Network of Interdisciplinary Women’s Studies in Europe*) werd

in 1988 opgericht in het kader van het Erasmusprogramma (met de steun van de Europese Commissie). Het begon als een uitwisselingsprogramma tussen de universiteit van Antwerpen (met de toenmalige VAO "Vrouwenstudies"), Bologna (Italië), Utrecht (Nederland) en York (Verenigd Koninkrijk), en is geëvolueerd naar een *summerschool* met een gezamenlijk programma op masterniveau. In 2010 waren maar liefst 22 Europese universiteiten partner van het NOISE-programma. Ook hier schittert België door afwezigheid, ondanks het feit dat een Belgische universiteit ooit een van de oprichters van de "NOISE Summerschool" was.

Naar het voorbeeld van de bovengenoemde Europese masters zou een samenwerking tussen de verschillende Belgische universiteiten, in het bijzonder over de taalgrens, een meerwaarde betekenen voor de master. Deze zou immers een meer internationale reikwijdte krijgen, en ervoor zorgen dat de aanwezige expertise in een opleiding van topniveau samengebracht wordt.

Geprivilegieerde buitenlandse partnerinstellingen van een Belgische master, in de vorm van een Erasmusuitwisseling of een ander samenwerkingsverband, zijn bijvoorbeeld in Nederland: de Universiteit van Utrecht (eenjarige master "Comparative Women's Studies in Culture and Politics" en de tweejarige onderzoeksmaster "Gender and Ethnicity"), de Radboud Universiteit Nijmegen (specialisatie master geschiedenis: "Gendergeschiedenis") en de Universiteit van Amsterdam (master "Gender, Sexuality, and Society"). Wat Frankrijk betreft: de Université de Toulouse II-le Mirail (master "Genre et politiques sociales"), Université Paris VIII (master "Genre(s), pensées de la différence, rapports de sexe") en de Parijse Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (master "Genre, politique et sexualités"). Naast deze komen nog heel wat andere Europese partners in aanmerking.

Inhoud van een master genderstudies

65

Situering en verankering van bestaande opleidingen

Uit de *Gender Studies Tuning Brochure* blijkt dat de bestaande opleidingen genderstudies zich zowel op bachelor-, master- als doctoraatsniveau situeren. Er zijn in verhouding wel meer masters (120 ECTS). De aandacht voor genderstudies als wetenschapsdomein ontstond in Europa in de tweede helft van de jaren 1970 en zette zich in de jaren '80 en '90 voort.⁸⁴ De eerste initiatieven m.b.t. de structurele verankering van genderstudies aan de universiteiten gingen in de jaren '80 van start en werden vaak gesteund door politieke actoren (stimulans vanuit het beleid) en door de vrouwenbeweging.⁸⁵ In de loop der jaren steeg het aantal opleidingen genderstudies en ook het aantal Europese landen waar deze worden ingericht. Sommige opleidingen werden tot master hervormd in de context van het Bologna-decreet. Maar er moet ook opgemerkt worden dat er in Europa een grote verscheidenheid is wat de mate van institutionalisering en de (theoretische) ontwikkeling van de discipline betreft: de situatie verschilt sterk van land tot land.⁸⁶

Net als de VAO "Vrouwenstudies" die opgedoekt werd in 2006 (cfr. hoofdstuk 4, pagina 41) wordt het voortbestaan van sommige opleidingen bedreigd. Er is momenteel bijvoorbeeld sprake van een zekere 'desinstitutionalisering' van genderstudies in het Verenigd Koninkrijk wat betreft het bachelor-niveau (*undergraduate*).⁸⁷ Clare Hemmings, hoofd van het *Gender Institute* aan de *London School of Economics*, spreekt van een merkwaardige paradox.⁸⁸ Hoewel genderstudies een jong vakgebied is, krijgt het door de zogenaamde *backlash*, de huidige tendens waarbij de maatschappelijke verworvenheden van het feminisme opnieuw ter discussie worden gesteld en gelijkheid tussen vrouwen en mannen als een volledig gerealiseerd feit wordt gezien, een 'voorbijgestreefd' imago. Deze ongunstige context, samen met de gebrekkige kennis over gender bij studenten aan de start van hun universiteitsopleiding, is verantwoordelijk voor de moeilijkheden die sommige bacheloropleidingen in

het Verenigd Koninkrijk ondervinden. Master- en doctoraatsopleidingen blijven tot nog toe relatief gespaard.⁸⁹

Waakzaamheid blijft dus geboden. Het gebrek aan erkenning en de marginalisering van de genderstudies als wetenschappelijke discipline blijven tot en met de dag van vandaag reële obstakels. De precare positie van genderstudiesonderwijs maakt dat er een voortdurend gevaar is dat de opleiding zal geschrapt worden, zoals bijvoorbeeld bij besparingsrondes van de universiteit.

Behandelde inhoud en thematiek

Uit de *Gender Studies Tuning Brochure* blijkt dat de bestaande programma's doorgaans focussen op de volgende onderwerpen:

“feminist history, feminist theory and methodology, feminist literature and philosophy; gender and representation; sexuality and body; race and ethnicity; development of new technologies and their impact on women; women's health; gender, welfare state and globalization.”⁹⁰

Dit zijn voornamelijk thema's uit het domein van de humane wetenschappen. In sommige landen focussen masters eerder op de relatie gender-seksualiteit, en/of etniciteit.⁹¹ De intersectionele benadering geldt algemeen gezien als een van de voornaamste aandachtspunten.⁹² Dit wijst duidelijk op de evolutie van genderstudies als wetenschappelijk domein gedurende de laatste jaren. Zowel in onderzoek als onderwijs is er niet langer alleen aandacht voor de machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen, maar in stijgende mate ook voor seksualiteit, etniciteit, *queer theory* en postkolonialisme. Ook het omstreden concept diversiteit staat nu volop in de belangstelling, waardoor het genderaspect soms op de achtergrond dreigt te geraken. Er is bij studenten een grote interesse voor de intersectie van gender met andere assen van differentie.

66

Verankering in een discipline en/of interdisciplinariteit

Hoewel sommige masters (vaak verbonden aan een centrum voor genderstudies) op zichzelf staan (en genderstudies dusdanig erkend wordt als volwaardig onderwijsdomein), zijn de meeste masters in genderstudies doorgaans verankerd in een welbepaalde faculteit en bijgevolg verbonden aan een specifieke discipline. Het gaat dan meestal om sociologie of een ander tak van de humane wetenschappen. Zo zijn bijvoorbeeld de opleidingen in Toulouse en aan het EHESS in Parijs, en aan de Paris VII (master “*Genre et développement*”) verankerd binnen de sociologie. De master “*Gender, Sexuality and Society*” aan de Universiteit van Amsterdam is een eenjarige optie binnen de master sociologie. Deze master is sterk verankerd binnen de sociale wetenschappen met, naast een theoretisch onderdeel, een erg solide luik empirisch sociologisch onderzoek. Aan de Radboud Universiteit van Nijmegen is “*Gendergeschiedenis*” een specialisatie binnen de master geschiedenis. Anderzijds fungeert het departement TEMA GENUS aan de Universiteit van Linköping in Zweden als een autonoom en interdisciplinair departement binnen de faculteit “*Arts and Sciences*”. TEMA GENUS organiseert onderzoek en onderwijs (momenteel op bachelor- en PhD-niveau en vanaf het academiejaar 2012-2013 eveneens op masterniveau in de vorm van een eenjarige en een tweejarige master genderstudies). Ook de masterprogramma's in Utrecht functioneren relatief onafhankelijk. De organisatie ervan is evenwel verankerd in het departement “*Media and Culture Studies*” binnen de faculteit humane wetenschappen.

De vrijwel noodzakelijke integratie van genderstudies opleidingen in bestaande faculteiten vormt echter geen obstakel voor het integreren van een inhoudelijk interdisciplinair perspectief.

Institutionele parameter

Hoofdstuk 5 m.b.t. de institutionele parameter toont aan dat er consensus bestaat bij de participanten over de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie van een master genderstudies.

Het publiek

Het succes van masters genderstudies verschilt van land tot land, al naargelang het beoogde doelpubliek, de specifieke eigenschappen van het aangeboden onderwijs (vorm, inhoud) en de perceptie van genderstudies in het algemeen.

In Frankrijk groeit geleidelijk aan de interesse bij studenten. Dit vertaalt zich naar steeds meer inschrijvingen voor de master "*Genre(s), pensées de la différence et rapports de sexe*" aan Paris VIII, met meer dan vijftig studenten, gespreid over de twee jaren.⁹³ In Toulouse worden de inschrijvingsaanvragen van studenten geëvalueerd zodoende 25 geschikte kandidaten te selecteren voor het programma.⁹⁴ De master aan de EHESS (Parijs) kent een enorme toeloop van gepassioneerde studenten.⁹⁵

De master genderstudies aan de universiteit van Genève verwelkomt jaarlijks dertien tot vijftien studenten. Voor de twee masterjaren samen hebben zich zowat twintig studenten ingeschreven.⁹⁶

De masteropleiding aan de Universiteit van Amsterdam heeft voor het academiejaar 2010-2011 58 dossiers ontvangen. Na een strenge selectie werden 21 studenten geselecteerd, en hiervan volgen 19 effectief de opleiding.⁹⁷ In Utrecht telt de eenjarige master "*Comparative Women's Studies in Culture and Politics*" 18 studenten en de tweejarige onderzoeksmaster "*Gender and Ethnicity*" 20.⁹⁸

De genderstudiesprogramma's in Linköping (Zweden), Nederland en de *London School of Economics* (LSE) slagen erin een internationaal publiek aan te trekken. Zo komt 85% van de zowat vijftig masterstudenten en 25 PhD studenten (die de selectieprocedure hebben doorstaan) die studeren aan het *Gender Institute* van de LSE uit het buitenland.⁹⁹ Zowel in Linköping als in Amsterdam gaat het om ongeveer de helft van de studenten.¹⁰⁰

Globale verankering van genderstudies

Zoals reeds eerder gesteld, wordt in Europa op alle onderwijsniveaus van het hoger onderwijs (bachelor, master, PhD) opleidingen genderstudies ingericht. De doctoraatsstudenten die deelgenomen hebben aan de marktstudie gaven overigens het belang aan van een dergelijke continuïteit (cfr. hoofdstuk 5, pagina 50).

Een master genderstudies kan als een springplank fungeren bij het creëren van genderstudiesonderwijs op bachelorniveau (de docenten die benoemd zijn binnen de master richten bijvoorbeeld ook opleidingsonderdelen op andere niveaus in). Via deze bachelorvakken kunnen studenten sensibiliseerd worden en aangespoord om later een master in genderstudies te volgen.¹⁰¹ Het oprichten van opleidingen op verschillende niveaus (bachelor, master, PhD) is een essentiële factor om expertise inzake genderstudies te ontwikkelen en in stand te houden. Sommige onderzoeksgerichte masters zijn parallel opgebouwd met een *doctoral school* genderstudies, of bieden er toegang toe.

De initiatieven op het gebied van genderstudies aan de Universiteit van Utrecht zijn een uitstekend voorbeeld van een globale verankering van genderstudies in de academische structuur en de wederzijdse versterking van de verschillende onderwijsniveaus. Aan de universiteit van Utrecht worden twee minors aangeboden, een eenjarige master, een tweejarige onderzoeksmaster en een docto-

raatsprogramma. Daarnaast zijn de betrokken docenten actief in de organisatie van internationale activiteiten als de "Noise Summerschool" en het ATHENA/ATGENDER netwerk.

Link met de arbeidsmarkt

De *Gender Studies Tuning Brochure* bestudeert ook de link tussen een genderstudiesonderwijs en de arbeidsmarkt. Onderzoek wees uit dat afgestudeerden in de genderstudies hoofdzakelijk in een van de volgende vijf sectoren een job vinden :

→ "research and education, equal opportunities, civil society, journalism and information, and the social and health sector."

"The jobs they [graduates] have are as following: "(...) equality adviser, representative for an association, secretary, project manager, editor, office manager, researcher, social worker, journalist, archivist, policewoman, museum guide, librarian, planning officer of a programme at university, lecturer, midwife, teacher, childcare worker, coordinator, architect, psychologist. In some countries, graduates also had jobs in NGOs. "¹⁰²

Het *Gender Institute* van de *London School of Economics* tracht met het inrichten van specialiserende opleidingen rekening te houden met de eisen van de arbeidsmarkt en eveneens te voldoen aan de behoeften van studenten die een loopbaan beogen in een welbepaalde sector. De verschillende masters die georganiseerd worden zijn : "Gender"; "Gender (research)"; "Gender, Development and Globalisation"; "Gender, Media and Culture"; "Gender and Social Policy".¹⁰³

68 In het geval van de Universiteit van Toulouse Le Mirail kwam de vraag om een master op te richten van de arbeidsmarkt zelf (begin jaren 1990). Tal van vrouwenorganisaties zochten maatschappelijk werkers en genderdeskundigen die op het terrein konden worden ingezet.

"Women's Studies has a predominantly theoretical orientation", maar toch bevat een aanzienlijk deel van de Europese masters in genderstudies (de mogelijkheid tot) een stage, wat de band met de arbeidsmarkt versterkt.¹⁰⁴

Conclusies

Uit dit hoofdstuk blijkt in de eerste plaats het bestaan van een groot aantal voorbeelden van opleidingen genderstudies in gans Europa. De *Gender Studies Tuning Brochure - Tuning Reference Points for the Design and Delivery of Degree Programmes in Gender Studies* staat boordevol goede praktijkvoorbeelden die verhelderend zijn in de materie. Deze *Gender Studies Tuning Brochure* geeft tevens blijk van een brede consensus tussen Europese experts over wat genderstudies opleidingen kunnen en zouden moeten zijn. In dat opzicht is het document van fundamenteel belang voor deze haalbaarheidsstudie en de eventuele oprichting van een master genderstudies in België.

Daarnaast is er in dit hoofdstuk aandacht besteed aan een aantal interuniversitaire masters genderstudies in Europa. Dergelijke praktijken zijn een uitstekende inspiratiebron voor de uitwerking van samenwerkingsverbanden tussen de Vlaamse en Franse Gemeenschap in België.

In de jaren '80 en '90 werden heel wat programma's genderstudies in de universiteiten opgestart en ook de meest recent opgerichte opleidingen zijn een succes te noemen (bijvoorbeeld in Frankrijk). Dit hoofdstuk wijst tevens op het belang van academische en politieke steun, zowel op moreel als financieel vlak om de duurzame ontwikkeling van masters genderstudies te verzekeren.

Universiteiten putten over het algemeen slechts voordelen uit de ontwikkeling van genderstudies op masterniveau. Dergelijke opleiding stimuleert immers niet alleen onderzoek, maar draagt impliciet ook bij tot de uitbreiding van het aanbod bachelorvakken en opleidingsonderdelen gender in diverse disciplines.

Ondanks het succes van sommige masters genderstudies is een blijvende waakzaamheid geboden, in het bijzonder m.b.t. het verzekeren van de continuïteit van opleidingen. Genderstudies initiatieven stuiten vaak op weerstand binnen de onderwijsinstellingen zelf alsook op vooroordelen van het brede publiek en bepaalde overheden, die het belang van het feminisme en genderthema's ontkennen onder het voorwendsel dat gelijkheid een feit zou zijn in de huidige maatschappij.

In Europa verschilt de institutionalisering van genderstudies van land tot land. Toch zijn er wel degelijk positieve en inspirerende voorbeelden, wat de kloof met de huidige situatie in België enkel maar vergroot.

7

Blauwdruk master genderstudies

Inleiding

In dit hoofdstuk staat de eigenlijke blauwdruk voor een master genderstudies centraal en worden de krijtlijnen van een mogelijke master genderstudies in België uitgetekend. Eerst wordt een balans opgemaakt van de bevindingen omtrent de verschillende parameters. Vervolgens wordt de blauwdruk zelf gepresenteerd: de doelstellingen van een master genderstudies, de grote lijnen van een dergelijke opleiding, de verschillende componenten van de opleiding. Verder worden de verscheidene vormen van samenwerking en mobiliteit belicht, en wordt ingegaan op de kostprijs. Ten slotte wordt kort het globale verankeringsproces van genderstudies in België besproken.

73

Balans van de verschillende parameters: de mogelijke ruimte voor een master genderstudies

In de voorgaande hoofdstukken werden de vier parameters besproken die samen de haalbaarheidsstudie naar de oprichting van een master genderstudies vormen. De balans van deze verschillende parameters biedt inzicht in de ruimte die bestaat om een master genderstudies in te richten. Bij het maken van deze analyse moeten tevens de drie principes, zoals beschreven in de inleiding van dit rapport, centraal staan. Deze betreffen een master genderstudies die bestaande initiatieven wenst te valoriseren, en die een samenwerking tussen instellingen en ook tussen gemeenschappen beoogt.

De eerste parameter, die het wettelijke kader beschreef, wijst erop dat de mogelijkheid bestaat om een nieuwe master in te richten, ook al is dit niet vanzelfsprekend vanwege de veeleisende procedures. Deze parameter wijst er tevens op dat de mogelijkheid bestaat om een interuniversitaire en zelfs intercommunautaire master genderstudies te organiseren. Zowel wettelijk als technisch gezien is dit mogelijk. Verschillende regelgevingen en praktijken in de beide gemeenschappen maken de inrichting van een intercommunautaire master echter uiterst moeilijk. In de praktijk worden er dan ook relatief weinig intercommunautaire masters ingericht die een samenwerking vergen op het niveau van de diplomering. Er bestaan uiteindelijk ook niet zoveel interuniversitaire masters binnen de gemeenschappen. In dit laatste geval liggen onder meer praktische moeilijkheden om dergelijke initiatieven te ontwikkelen, mede aan de basis van die afwezigheid. Wel is er de laatste jaren een tendens ontstaan naar meer interuniversitaire, intercommunautaire en/of samenwerking met buitenlandse instellingen. Hetzij in het kader van de implementering van het Bologna-proces, hetzij

vanwege de vereiste rationalisering van het hoger onderwijs. Zulke samenwerkingsverbanden kunnen verscheidene vormen aannemen. Verder laat de wettelijke parameter een aantal opties open, zij het dat die niet dezelfde zijn in beide gemeenschappen. Aan Franstalige kant ligt de omvang van een master vast op 120 ECTS, aan Vlaamse kant bestaat (nog) de mogelijkheid om een master tot 60 ECTS te beperken. Een master na master of een *master complémentaire* hebben beiden meestal een omvang van 60 ECTS, hun financiering is echter niet dezelfde en hun voortbestaan in het Belgische onderwijslandschap onzeker. Uit de wettelijke parameter moeten we dan ook besluiten dat een intercommunautaire master genderstudies in de vorm van een bi-, multipele of gezamenlijke diplomering geen haalbare zaak is en dat een interuniversitaire master genderstudies geen gemakkelijke optie lijkt. Zoals uit de verdere parameters echter zal blijken is een samenwerking tussen instellingen binnen een gemeenschap en de mogelijkheid tot uitwisseling met instellingen in de andere gemeenschap en buiten België wel aan te raden. Het voorstel zoals het verder in dit hoofdstuk beschreven wordt, is daarom dat van een interuniversitaire master genderstudies in elke gemeenschap, met de mogelijkheid tot uitwisseling met de andere gemeenschap en het buitenland.

De tweede parameter, die het beschikbare aanbod van genderstudies in kaart bracht, wijst aan dat er op masterniveau in de verschillende instellingen in beide gemeenschappen opleidingsonderdelen rond gender worden aangeboden. De meeste van deze opleidingsonderdelen zijn verankerd in een of andere discipline, maar verder sterk geïsoleerd van elkaar. Ook bieden ze vaak een genderperspectief op een discipline (gender en ...), terwijl inleidende, theoretische en/of methodologische opleidingsonderdelen meestal ontbreken. In de exacte wetenschappen is het gebrek aan genderstudies opleidingsonderdelen ronduit schrijnend. Ook valt op dat de verschillende instellingen niet allen opleidingsonderdelen in soortgelijke disciplines aanbieden. Genderstudiesonderwijs ontwikkelt zich veelal op initiatief van een docent/e die, vaak ook vanuit een persoonlijke interesse, in een bepaalde discipline onderzoeksmatig rond gender werkt. De nexus onderzoek-onderwijs is bijgevolg uitstekend. Maar dit heeft eveneens tot gevolg dat de meeste opleidingsonderdelen zwak verankerd zijn in de desbetreffende onderwijspool. Met het vertrek van de docent/e, verdwijnt meteen ook het opleidingsonderdeel. Uit de inhoudelijke parameter moeten we bijgevolg concluderen dat een master genderstudies, waarvan de bedoeling is dat die sterk aansluit bij het bestaande aanbod, een interuniversitaire samenwerking veronderstelt. Geen enkele instelling binnen de Vlaamse of Franstalige Gemeenschap beschikt over een voldoende bestaand aanbod van opleidingsonderdelen genderstudies om deze te bundelen in een volwaardige masteropleiding. Wel blijkt er, binnen beide gemeenschappen, voldoende aanbod te zijn om verschillende specialisatieclusters binnen een master genderstudies aan te bieden. Zo wordt een versnipperd onderwijsaanbod vermeden. Hiertoe zouden de bestaande opleidingsonderdelen in de verschillende instellingen van een gemeenschap, die zich rond een bepaald thema of een bepaalde discipline situeren, gebundeld kunnen worden. Studenten zouden vervolgens uit deze cluster opleidingsonderdelen ten behoeve van een bepaald aantal ECTS kunnen kiezen. Op die wijze zouden verschillende specialisatieclusters binnen een master genderstudies mogelijk zijn, wat een dergelijke opleiding voor een groter aantal studenten aantrekkelijker zou maken. Idealiter bevat elke specialisatiecluster één inleidend plichtvak, waarin de verschillende invalshoeken aan elkaar gelinkt en in een breder perspectief geplaatst worden, zodoende de specialisatiecluster meer coherentie te geven en de interdisciplinariteit te garanderen. Een master genderstudies zou tevens de inrichting van een basisstam opleidingsonderdelen rond gender ten behoeve van 30 ECTS vereisen. Zulke inleidende, theoretische en/of methodologische opleidingsonderdelen zijn momenteel nagenoeg onbestaande of zijn te zeer toegespitst op een bepaalde discipline. Het voorstel van een master genderstudies zoals verderop in dit hoofdstuk

beschreven, schetst deze opbouw meer in detail. We vertrekken daarbij voor de specialisatieclusters van de opleidingsonderdelen die reeds aangeboden worden op masterniveau en laten de opleidingsonderdelen op bachelorniveau buiten beschouwing.

Uit de marktstudie blijkt dat het inrichten van een master genderstudies in België maatschappelijk en wetenschappelijk relevant is. Zowel bij de bevroegde actoren van het werkveld als bij de bevroegde studenten (bachelor-, master-, en doctoraatsstudenten) is er een substantiële vraag naar een masteropleiding genderstudies. Een groot deel van de bevroegde bachelor- en masterstudenten vindt dat hun opleiding niet compleet is zonder de kennis van gender en de bevroegde actoren van het werkveld en de doctoraatsstudenten menen dat een master genderstudies een onmisbare schakel is in de continuïteit en duurzame opbouw van genderexpertise. Het inrichten van een master is zodoende een van de stappen in het globale verankeringsproces van genderstudies in België (cfr. hoofdstuk 7, pagina 87). Uit de marktstudie blijkt ook dat een breed toegankelijke, open en dynamische masteropleiding erg op prijs wordt gesteld, zij het eerder als een specialisatie naast de basisopleiding. De gediversifieerde instroom van studenten kan worden ondervangen door het inrichten van een basispakket met inleidende, theoretische en/of methodologische opleidingsonderdelen, waarvan hierboven sprake. De marktstudie toont aan dat de bevroegde actoren theoretische opleidingsonderdelen belangrijk vinden, naast opleidingsonderdelen gerelateerd aan de arbeidsmarkt en een meer intersectionele diversiteitsbenadering van gender. Op deze behoeftes kan enigszins worden ingespeeld door de hierboven aangehaalde specialisatieclusters thematisch en/of niet exclusief in te vullen met opleidingsonderdelen uit allerlei disciplines (weliswaar op basis van het reeds bestaande aanbod). Voorts wijst de marktstudie uit dat de bevroegde actoren van het werkveld nood hebben aan goed opgeleide genderexperts, zogenaamde *agents of change*, die hun theoretische expertise weten te vertalen naar de praktijk. Het merendeel van de bevroegde bachelor- en masterstudenten staat ook positief tegenover een stage, wil zich effectief maatschappelijk engageren en in het sociale middenveld aan de slag. In tegenstelling tot het bevroegde werkveld en de doctoraatsstudenten, kunnen de bevroegde bachelor- en masterstudenten zich echter niet meteen vinden in een meertalig programma. Ook de vereiste studentenmobiliteit bij een interuniversitaire master ligt moeilijk voor hen. Op dit vlak zullen dus de nodige tegemoetkomingen voorzien moeten worden, tenminste zolang een dergelijke mobiliteit niet ingeburgerd is. Over het noodzakelijke internationale karakter van een master genderstudies zijn wel alle actoren het eens. Uit de studentenbevraging blijkt ten slotte dat de bevroegde bachelor- en masterstudenten veel belang hechten aan het kunnen uitstippen van een persoonlijk traject al naargelang de eigen interesse (inhoudelijk, taal, stage, Erasmus etc.). De hieronder beschreven master van 120 ECTS biedt de mogelijkheid om op een aanzienlijk deel van de behoeftes en preferenties die blijken uit de marktstudie in te spelen.

Uit de vierde en laatste parameter, de best practices, blijkt eerst en vooral dat een groot aantal Europese landen een of meerdere opleidingen genderstudies aanbieden, hetzij op bachelor-, master- en/of doctoraatsniveau. Het institutionaliseringsproces startte in de meeste Europese landen reeds in de jaren '80 en '90. Maar ook recent opgerichte masters, bijvoorbeeld in Frankrijk, zijn een succes te noemen. Deze opleidingen zijn ofwel ingebed in een bepaalde studierichting of worden ingericht door een specifiek instituut voor genderstudies aan de desbetreffende universiteit. Toch moet onderkend worden dat genderstudies niet altijd een prioriteit zijn voor sommige universiteiten en een zekere waakzaamheid m.b.t. het voortbestaan van opleidingen nog steeds geboden is. Uit de parameter best practices blijkt ook dat er verschillende Europese interuniversitaire masters genderstudies worden georganiseerd. Geen enkele Belgische universiteit participeert aan dergelijke initiatieven. Het is duidelijk dat er heel wat mogelijke samenwerkingspartners – al dan niet in het kader van

Erasmus – voorhanden zijn, indien er ook in België een coherent en structureel ingebed programma genderstudies zou worden ingericht. De recente *Gender Studies Tuning Brochure*, die Europese kwaliteitsstandaarden formuleert voor genderstudies programma's, stelt dat de meeste van de Europese masters een basiscursus feministische theorie en methodologie bevatten en een opleidingsonderdeel dat de geschiedenis van het feminisme behandelt. In het Europese onderwijslandschap vindt men zeer diverse masteropleidingen genderstudies terug. De meeste Europese masters zijn binnen een bepaalde discipline verankerd, maar sommigen worden autonoom georganiseerd. Er zijn masters die inhoudelijk expliciet de focus leggen op interdisciplinariteit, anderen benaderen uitsluitend een welbepaald domein (bv. geschiedenis) vanuit een genderperspectief. Er zijn masters gericht op het ontwikkelen van onderzoeksvaardigheden, andere richten zich eerder op het ontwikkelen van beroepscompetenties, bijvoorbeeld door het inbouwen van een stage. Omwille van de resultaten van de hierboven besproken parameters wordt in onderstaande blauwdruk geopteerd voor een interuniversitaire en interdisciplinaire master genderstudies met een theoretisch-methodologisch luik en ruimte voor specialisatie, maar ook voor het opdoen van praktijkervaring.

Doelstellingen van een master genderstudies

In de master genderstudies, die in dit hoofdstuk wordt voorgesteld, staat een verdiepende studie van gender en genderrelaties centraal. Het realiseert de drie ambities van genderstudies zoals die in het tweede hoofdstuk werden beschreven. De master genderstudies is vooreerst multi- en interdisciplinair en wil door de combinatie van disciplines een volledig beeld schetsen van hoe gender en genderverhoudingen geconstrueerd worden en doorwerken in verschillende maatschappelijke geledingen (zowel de privé-sfeer als de publieke sfeer). Ook is er inhoudelijk aandacht voor andere discriminatiegronden dan gender en dit vanuit een intersectioneel perspectief. Ten tweede staat een fundamentele kritiek op genderon gevoelige of genderblinde wetenschap centraal en wordt tevens aangegeven hoe wetenschapsbeoefening in verschillende disciplines geïntegreerd dan wel getransformeerd kan worden via nieuwe concepten, onderzoeksvragen, theorievorming en onderzoeksmethoden om zodoende genderverhoudingen en -dynamieken bloot te leggen. Ten slotte heeft de opleiding ook een feministisch profiel in die zin dat het inzichten en intellectuele vaardigheden wenst bij te brengen om de maatschappijanalyse ook te vertalen naar een politiek-activistisch project dat een maatschappij beoogt die gekenmerkt wordt door gelijkheid, rechtvaardigheid en inclusie.

Algemene schets master genderstudies

Gezien de tweejarige master de norm is in de Franstalige Gemeenschap en deze steeds meer voorkomt in de Vlaamse Gemeenschap (vooral in de exacte wetenschappen), wordt de blauwdruk van een master genderstudies eveneens op dit niveau gesitueerd. Het betreft dus een master van 120 ECTS, gespreid over twee academiejaren (modeltraject). In het kader van de flexibilisering van het onderwijs in de Vlaamse Gemeenschap kunnen bij een deeltijds traject studenten zelf bepalen hoeveel ECTS er per academiejaar worden opgenomen. Het voorstel is dat er per gemeenschap één interuniversitaire master genderstudies ingericht wordt, met mogelijkheid tot uitwisseling tussen de gemeenschappen. De tweejarige master genderstudies aan Vlaamse kant is opgebouwd uit vijf onderdelen: een theoretische en methodologische stam; een specialisatiecluster; keuzevakken; een masterproef en een eventuele stage. In de Franse Gemeenschap is de master opgebouwd uit vier

onderdelen: een theoretische en methodologische stam, een zogenaamde *finalité spécialisée* (deze specialisatiefinaliteit bestaat uit een module en een stage), keuzevakken en een masterproef.

De theoretische en methodologische stam is gemeenschappelijk voor de studenten van een en dezelfde master en vormt de basis van de opleiding. Deze gemeenschappelijke stam bestaat uit 30 ECTS. Hierin verwerven studenten de fundamentele aanpak van theorie en methodologie eigen aan genderstudies. Specifiek aan de master genderstudies is het feit dat het weliswaar om een voortgezette opleiding gaat (2de cyclus), een master, echter zonder dat er een vooropleiding aan ten grondslag ligt. Studenten zullen instromen vanuit een brede gamma humane (en eventueel andere) wetenschappen, en de meeste ervan zullen weinig of geen voorkennis hebben in genderstudies. Via de gemeenschappelijke theoretische en methodologische stam verwerven studenten dus de theoretische en methodologische basisachtergrond in genderstudies. Tevens ontwikkelen ze hier het gemeenschappelijke paradigma en referentiekader, dat hun de gelegenheid moet bieden hun oude discipline te overstijgen. In de gemeenschappelijke theoretische en methodologische stam zal dus veel aandacht besteed worden aan het naast elkaar bestaan van disciplines en het integreren ervan in een groter theoretisch kader geënt op een genderperspectief. Ook is het vanuit dit oogpunt belangrijk om de gemeenschappelijke theoretische en methodologische stam te ontwikkelen en niet te laten invullen door bestaande, in specifieke disciplines ingebedde, opleidingsonderdelen. Van deze gemeenschappelijke stam hangt namelijk een groot deel van de coherentie van het masterprogramma af. De verschillende opleidingsonderdelen van de theoretische en methodologische stam zouden daarom ook in onderlinge afspraak ontwikkeld moeten worden.

In tegenstelling tot de gemeenschappelijke theoretische en methodologische stam, biedt de rest van de masteropleiding studenten de gelegenheid zich te verdiepen in specifieke materies, die eventueel (idealiter) aansluiten bij de discipline die de studenten zich reeds toeëigenden (via de bacheloropleiding of voorgaande masteropleiding).

77

Ten eerste is er de specialisatiecluster van 30 ECTS in de Vlaamse Gemeenschap, respectievelijk een specialisatiefinaliteit in de Franse Gemeenschap bestaande uit 20 ECTS aan opleidingsonderdelen (de module) en een stage ter waarde van 10 ECTS die in de lijn ligt van de gekozen module.¹⁰⁵ Alle specialisatieclusters (Vlaamse Gemeenschap) of modules (Franstalige Gemeenschap) omvatten een reeks reeds aangeboden opleidingsonderdelen op masterniveau, die qua discipline en/of thema geclusterd zijn. Het betreft hier eventueel ook opleidingsonderdelen die in de andere gemeenschap ingericht worden. Het is de bedoeling dat studenten uit het bestaande aanbod binnen een specialisatiecluster voor 30 ECTS (Vlaamse Gemeenschap) respectievelijk 20 ECTS (Franstalige Gemeenschap) opleidingsonderdelen kiezen. Studenten zullen de mogelijkheid hebben zich te beperken tot opleidingsonderdelen aangeboden in de eigen gemeenschap (wegens gebrekkige taalkennis, gebrekkige mogelijkheid tot mobiliteit, etc.). Ze specialiseren zich dus in eerste instantie in één materie. Alle specialisatieclusters bevatten ook een klein basisvak (min of meer 3 ECTS in de Vlaamse Gemeenschap, min of meer 5 ECTS in de Franstalige Gemeenschap), dat verplicht te volgen is en waarin de grote lijnen van de thematiek of discipline van de specialisatiecluster ingeleid en geïntegreerd worden. Dit specialisatieplichtvak moet garanderen dat studenten een overzicht verwerven van hun specialisatie en de door hen gekozen specialisatievakken daarin kunnen plaatsen. Idealiter worden deze specialisatieplichtvakken nieuw ingericht.

Daarnaast zijn er vrij te kiezen keuzevakken. Deze kunnen gekozen worden uit de resterende opleidingsonderdelen in de specialisatiecluster, evenals uit de opleidingsonderdelen van de andere specialisatieclusters. Studenten kunnen eveneens, mits een gemotiveerde aanvraag, theoretische of me-

thodologische opleidingsonderdelen opnemen uit een andere masteropleiding. Dit om een lacune in de vooropleiding op te vangen en om zich beter te kunnen specialiseren in een van de richtingen zoals hiervoor besproken, vooral met het oog op het afleggen van de masterproef (bijvoorbeeld: studenten die in hun masterproef meer kwantitatief georiënteerd onderzoek willen verrichten maar daar weinig vooropleiding in hebben, zouden via methodologische opleidingsonderdelen als kwantitatieve onderzoeksmethoden of statistiek hun lacunes kunnen bijwerken). De keuzevakken dienen in eerste instantie tot het verder uitdiepen van de specialisatie, maar kunnen ook dienen om zich te specialiseren in een tweede materie, of om het bestaande profiel te verbreden.

De keuzevakken staan voor een totaal van 12 ECTS (Vlaamse Gemeenschap) en 30 ECTS (Franse Gemeenschap). In de Franse Gemeenschap zit de stage vervat in de gekozen specialisatiefinaliteit, vandaar het verschil in ECTS. In de Vlaamse Gemeenschap geldt dat indien studenten geen stage wensen te volgen, ze eveneens een totaal aan 30 ECTS keuzevakken kiezen. Voor beide gemeenschappen geldt dat theoretische of methodologische opleidingsonderdelen die mits gemotiveerde aanvraag opgenomen worden uit een andere masteropleiding, in totaal 12 ECTS mogen omvatten.

Ten slotte omhelst de masteropleiding genderstudies een masterproef en, in Vlaanderen, een optionele stage. De eerste staat voor 30 ECTS, de tweede voor 18 ECTS (Vlaamse Gemeenschap). In de Franse Gemeenschap daarentegen is de stage reeds, naast de module, geïntegreerd in de specialisatiefinaliteit en bijgevolg verplicht voor de studenten. De masterproef en de stage beogen een verdere specialisatie in de materie. Het ligt bijvoorbeeld in de lijn der verwachtingen dat het thema van de masterproef of een stageplek verband houden met de door de student gekozen specialisatiecluster. Daardoor houden ze veel ruimte voor specialisatie en kunnen ze toch praktijkervaring opdoen. Wie in de variant voor de Vlaamse Gemeenschap geen stage wenst te lopen, kiest voor 30 ECTS aan keuzevakken.

78

De onderdelen van de master genderstudies worden in de volgende sectie verder concreet ingevuld.

Er werd reeds op gewezen dat bij een master genderstudies moet uitgegaan worden van een brede instroom van studenten met weinig of geen voorkennis in genderstudies. Het is aan de opleidingscommissie van de master genderstudies om eventuele voorbereidingsprogramma's op te leggen aan studenten. Dit lijkt in de huidige situatie echter niet voor de hand liggend, gezien er geen vooropleidingen genderstudies bestaan. Vandaar dat in de blauwdruk uitgegaan wordt van een brede instroom. Om deze op te vangen, maar ook de troeven ervan optimaal in te zetten, wordt gewerkt via het dubbele traject van gemeenschappelijke theoretische en methodologische stam en individuele specialisatiemogelijkheden. Het is echter ook de bedoeling die brede instroom ten volle te benutten, door studenten hun achtergrond via *peer teaching* en discussiemomenten te laten inbrengen in de stamvakken. De individuele specialisatiemogelijkheden moeten studenten daarnaast de mogelijkheid bieden zich op hun eigen gebied toe te leggen (of zich een nieuw gebied eigen te maken).

De voorliggende blauwdruk is voor een master genderstudies van 120 ECTS. De keuze voor een master van 120 ECTS laat zich verantwoorden door de integratie van een relatief uitgebreide gemeenschappelijke stam zodoende de ruime instroom van studenten te ondervangen, de (optionele) integratie van een stage en de keuzemogelijkheden die aangeboden worden in de vorm van specialisatieclusters en keuzevakken. Mocht de huidige trend naar tweejarige masters zich keren in de Vlaamse Gemeenschap of mocht de trend naar masters post master zich doorzetten in de Franse Gemeenschap (cfr. hoofdstuk 3, pagina 28), zou de voorliggende blauwdruk mits de nodige

wijzigingen teruggebracht kunnen worden naar een master genderstudies van 60 ECTS. In hoofdstuk 7, op pagina 84, wordt een mogelijke structuur van een master genderstudies van 60 ECTS kort toegelicht.

Tabel 1

Schematische weergave master genderstudies 120 ECTS in de Vlaamse Gemeenschap

gemeenschappelijke stam	30 ECTS
specialisatiecluster	30 ECTS
keuzevakken	30 ECTS of 12 ECTS (+ stage 18 ECTS)
stage (optioneel)	18 ECTS
masterproef	30 ECTS

Tabel 2

Schematische weergave master genderstudies 120 ECTS in de Franstalige Gemeenschap

gemeenschappelijke stam	30 ECTS
specialisatiefinaliteit	30 ECTS bestaande uit: module 20 ECTS + stage 10 ECTS
keuzevakken	30 ECTS
masterproef	30 ECTS

Omschrijving opleidingsonderdelen

We bespreken hieronder kort de finaliteit van de verschillende opleidingsonderdelen.

Gemeenschappelijke theoretische en methodologische stam (30 ECTS)

De theoretische en methodologische opleidingsonderdelen vormen de stam voor de Vlaamse en Franstalige master genderstudies. Hoewel deze opleidingsonderdelen reeds een sterk op de opleiding toegespitst profiel vertonen, worden ze inhoudelijk dusdanig uitgewerkt dat ze studenten, die in mindere mate vertrouwd zijn met (bepaalde takken van de) humane wetenschappen in het algemeen en met genderstudies meer in het bijzonder, de mogelijkheid verschaffen zich vlot in de opleiding in te werken. Dat wordt gerealiseerd door de vooropleiding van de studenten via eigen inbreng te integreren in de vakinhoud, aangevuld weliswaar met een feministische invalshoek en een dosis wetenschapskritiek op die voorkennis. De nadruk wordt zodoende bewust sterk op interdisciplinariteit gelegd. De stamvakken zijn:

1. *'Inleiding gendertheorie'*. In dit opleidingsonderdeel worden de studenten vertrouwd gemaakt met de centrale genderconcepten, theorieën en wetenschapskritieken.
2. *'Capita Selecta gendertheorie'*. Dit is een uitdiepend opleidingsonderdeel dat verder bouwt op *Inleiding gendertheorie* en focust op actuele debatten en cases in de gendertheorie.
3. *'Geschiedenis van het feminisme en de emancipatiebeweging'*. Dit inleidende historische opleidingsonderdeel met een internationaal vergelijkend perspectief verschaft inzicht in de ontwikkelingen van het feminisme als stroming en als beweging in interactie met de staat. Ook andere emancipatiebewegingen komen aan bod.
4. *'Seminarie gendertheorie'*. Dit uitdiepende seminarie is opgebouwd rond het corpus van een internationaal gerenommeerde theoreticus/a in genderstudies die het seminarie vormgeeft en begeleidt.
5. *'Onderzoeksmethoden'*. In dit methodologische opleidingsonderdeel staan de wetenschapskritiek en onderzoeksmethoden en -technieken centraal die in genderstudies van belang zijn. Ook centraal staat de multidisciplinariteit van de opleiding. Wegens de brede instroom aan studenten en de daaruit voortvloeiende multidisciplinariteit wordt aandacht besteed aan *peer teaching* waarbij studenten elkaar de eigenheid van het disciplinaire paradigma uitleggen dat ze via hun bachelor (of master) verworven hebben, en als oefening proberen ze daarin een genderperspectief te integreren.

Alle opleidingsonderdelen worden in het Nederlands en Frans gedoceerd, per master genderstudies, met uitzondering van het *'Seminarie gendertheorie'*. Dit opleidingsonderdeel wordt in het Engels gedoceerd en voor beide masteropleidingen samen georganiseerd gezien een internationale gastdocent/e hierin centraal staat.

80

***Specialisatieclusters/Specialisatiefinaliteit (30 ECTS)*¹⁰⁶**

Vlaamse Gemeenschap

Studenten opteren voor een specialisatie door een programma van 30 ECTS samen te stellen bestaande uit een specialiserend plichtvak en een aantal specialiserende keuzevakken.

In elke specialisatie staat een inleidend plichtvak centraal dat de studenten een inleiding biedt op de thematisch cluster en de specialisatie situeert binnen de ruimere discipline (zo situeert het plichtvak van de specialisatie *'Politiek en Beleid'* de genderbijdrage van deze subdisciplines respectievelijk binnen de politicologie en beleids- en bestuurswetenschappen).

De specialisatiekeuzevakken worden maximaal gezocht uit bestaande opleidingsonderdelen van academische masteropleidingen zoals aangeboden aan de universiteiten en hogescholen. Het spreekt voor zich dat dit aanbod groter wordt indien ook sommige nu op bachelorniveau aangeboden opleidingsonderdelen in beschouwing genomen worden. Op basis van dat huidige aanbod en expertise beschouwen we langs Vlaamse zijde momenteel een viertal volgende specialisaties als haalbaar:

Tabel 3**Mogelijke specialisatieclusters****Politiek en Beleid**

Naast het plichtvak kunnen de studenten die voor deze specialisatie kiezen een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan Vlaamse universiteiten en hogescholen:

- Gender, diversity and politics (VUB, 6 ECTS107)
- Gender en Vertegenwoordiging (UA, 6 ECTS)
- Equality Policies (Hogeschool Gent, 6 ECTS)
- Diversity, equality and inclusion in organizations (UHasselt, 6 ECTS)
- Diversiteit en gelijkheid: theoretische reflectie, diversiteitsmanagement (KUL, 3 ECTS)
- Doelgroep Gender, diversiteitsmanagement (KUL, 3 ECTS)
- Local Institutions and Poverty Reduction (UA, 12 ECTS)

Voor deze specialisatie kunnen de studenten o.m. een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan de Franstalige universiteiten:

- Genre et politique (ULB, 5 ECTS)
- Etudes approfondies de sociologie politique interne (ULB, 5 ECTS)
- Gestion de la diversité (ULg, 5 ECTS)

Recht, Religie en Multiculturaliteit

Naast het plichtvak kunnen de studenten die voor deze specialisatie kiezen een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan Vlaamse universiteiten en hogescholen:

- Recht en gender (UGent, 5 ECTS)
- Gender, religie en diversiteit in cross-cultureel perspectief (KUL, 4 ECTS)
- Migratie en de multiculturele samenleving (VUB, 6 ECTS)
- Vergelijkende religiestudies (UGent, 10 ECTS)
- Mensenrechten in ontwikkelingslanden (UGent, 5 ECTS)
- Humanistiek (VUB, 6 ECTS)
- Vrouwenstudies, religie en theologie (KUL, 4 ECTS)
- Gender en culturele diversiteit (UGent, 5 ECTS)

Voor deze specialisatie kunnen de studenten o.m. een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan de Franstalige universiteiten:

- Genre et religions (UCL, 3 ECTS)
- Egalité entre travailleurs masculins et féminins (ULB, 4 ECTS)

Media en Cultuur

Naast het plichtvak kunnen de studenten die voor deze specialisatie kiezen een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan Vlaamse universiteiten en hogescholen:

- Media en gender (UGent, 7 ECTS)
- Literatuur in nationaal en postnationaal perspectief (KUL, 6 ECTS)
- Cultuurgeschiedenis na 1750: debatten en praktijken (KUL, 6 ECTS)
- Cultuursociologie (KUL, 4 ECTS)
- Leefstijlen en consumptiepatronen (KUL, 4 ECTS)

Voor deze specialisatie kunnen de studenten o.m. een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan de Franstalige universiteiten:

- Contacts de culture (ULB, 5 ECTS)
- Communication et représentations sexuelles (ULg, 4 ECTS)
- Women Writers (ULg, 5 ECTS)
- Théories féministes du cinéma (ULg, 5 ECTS)

Geschiedenis

Naast het plichtvak kunnen de studenten die voor deze specialisatie kiezen een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan Vlaamse universiteiten en hogescholen:

- Onderzoekseminarie Gendergeschiedenis (UGent, 10 ECTS)
- Geschiedenis van lichaam, gender en seksualiteit (UA, 6 ECTS)
- History of Gender and Class in Europe (KUL, 6 ECTS)
- Cultuurgeschiedenis na 1750: debatten en praktijken (KUL, 6 ECTS)

Voor deze specialisatie kunnen de studenten o.m. een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan de Franstalige universiteiten:

- Histoire de la famille et de la sexualité (UCL, 4 ECTS)

De studenten volgen een specialisatiefinaliteit die bestaat uit een module naar keuze (opleidingsonderdelen ter waarde van 20 ECTS) en een stage en een stagerapport in de lijn van de gekozen module (10 ECTS). In elke module staat een inleidend plichtvak centraal dat de studenten een inleiding biedt op de thematische module en de specialisatie situeert binnen de ruimere discipline. De opleidingsonderdelen binnen de verschillende modules worden maximaal gezocht uit bestaande opleidingsonderdelen van academische masteropleidingen zoals aangeboden aan de universiteiten. Het spreekt voor zich dat dit aanbod groter wordt indien ook sommige nu op bachelorniveau aangeboden opleidingsonderdelen in beschouwing genomen worden. Op basis van dat huidige aanbod en de bestaande expertise beschouwen we langs Franstalige zijde momenteel een viertal modules als mogelijk (en dus vier verschillend georiënteerde specialisatiefinaliteiten):

Tabel 4

Mogelijke specialisatiefinaliteiten

Genre, famille et sexualités

Naast het plichtvak kunnen de studenten die voor deze module kiezen een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan Franstalige universiteiten:

- Séminaire Anthropologie du genre et des sexualités (ULB, 5 ECTS)
- Sociologie du genre et de la sexualité (UCL, 5 ECTS)
- Séminaire d'approche sociologique (ULg, 10 ECTS)
- Anthropologie culturelle de la famille et de la sexualité (UCL, 4 ECTS)
- Famille, emploi et stratégies de subsistances (Households & Livelihood Strategies) (FUNDP, 4 ECTS)
- Sociologie de la famille (ULg)
- Sociologie de la famille et du couple (UCL, 5 ECTS)
- Histoire de la famille et de la sexualité (UCL, 4 ECTS)
- Anthropologie et ethnologie de la sexualité (ULg, 2 ECTS)
- Education à la vie affective et sexualité au cours de la vie (ULg, 3 ECTS)

Voor deze specialisatie kunnen de studenten o.m. een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan de Nederlandstalige universiteiten:

- Geschiedenis van lichaam, gender en seksualiteit (UA, 6 ECTS)

Histoire, culture et représentations

Naast het plichtvak kunnen de studenten die voor deze module kiezen een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan Franstalige universiteiten:

- Contacts de culture (ULB, 5 ECTS)
- Communications et représentations sexuelles (ULg, 4 ECTS)
- Femme et religion dans l'Occident médiéval et moderne : perspectives historiques (ULg, 10 ECTS)
- Religions et genre (UCL, 3 ECTS)
- Séminaire Anthropologie du genre et des sexualités (ULB, 5 ECTS)
- Women Writers (ULg, 5 ECTS)
- Théories féministes du cinéma (ULg, 5 ECTS)
- Littérature anglaise, Chaucer's Legend of Good Women (ULg, 5 ECTS)
- Séminaire du cinéma (ULg, 10 ECTS)
- Histoire de la famille et de la sexualité (UCL, 4 ECTS)

Voor deze specialisatie kunnen de studenten o.m. een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan de Nederlandstalige universiteiten:

- Onderzoekseminarie Gendergeschiedenis (Ugent, 10 ECTS)
- Geschiedenis van lichaam, gender en seksualiteit (UA, 6 ECTS)
- History of Gender and Class in Europe (KUL, 6 ECTS)
- Cultuurgeschiedenis na 1750: debatten en praktijken (KUL, 6 ECTS)
- Media en gender (UGent, 7 ECTS)
- Literatuur in nationaal en postnationaal perspectief (KUL, 6 ECTS)
- Cultuurgeschiedenis na 1750: debatten en praktijken (KUL, 6 ECTS)
- Cultuursociologie (KUL, 4 ECTS)
- Leefstijlen en consumptiepatronen (KUL, 4 ECTS)

Travail et droit

Naast het plichtvak kunnen de studenten die voor deze module kiezen een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan Franstalige universiteiten:

- Egalité entre travailleurs féminins et masculins (ULB, 4 ECTS)
- Gender Economics (ULB, 5 ECTS)
- Gestion de la diversité (ULg, 3 à 5 ECTS)
- Séminaire sur l'égalité professionnelle entre hommes et femmes (ULg, 10 ECTS)
- Formation et emploi (ULB, 4 ECTS)
- Droit social européen (ULB, 3 ECTS)

Voor deze specialisatie kunnen de studenten o.m. een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan de Nederlandstalige universiteiten:

- Recht en gender (UGent, 5 ECTS)
- Mensenrechten in ontwikkelingslanden (UGent, 5 ECTS)
- Diversity, equality and inclusion in organizations (UHasselt, 6 ECTS)

Politique, genre et développement

Naast het plichtvak kunnen de studenten die voor deze module kiezen een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan Franstalige universiteiten:

- Genre et développement (UCL, 5 ECTS)
- Genre et politique (ULB, 5 ECTS)
- Genre et sociétés (UCL, 5 ECTS)
- Etudes approfondies de sociologie politique interne (ULB, 5 ECTS)

Voor deze specialisatie kunnen de studenten o.m. een selectie maken uit volgende opleidingsonderdelen gedoceerd aan de Nederlandstalige universiteiten:

- Gender, diversity and politics (VUB, 6 ECTS)
- Gender en Vertegenwoordiging (UA, 6 ECTS)
- Local Institutions and Poverty Reduction (UA, 12 ECTS)

Keuzevakken (12 ECTS/30 ECTS)

De studenten selecteren nog niet opgenomen plichtvakken of opleidingsonderdelen, zowel uit de eigen als uit de andere specialisatieclusters/modules (12 ECTS in de Vlaamse Gemeenschap, 30 ECTS in de Franstalige Gemeenschap). Indien, wat de Vlaamse Gemeenschap betreft, de student evenwel verkiest geen stage te doen, bedraagt het aantal ECTS die aan keuzevakken worden besteed in beide opleidingen 30. Studenten kunnen eveneens, mits een gemotiveerde aanvraag, ook voor een maximum aan 12 ECTS theoretische of methodologische opleidingsonderdelen opnemen uit een andere masteropleiding. Ook zouden studenten keuzevakken moeten kunnen opnemen die gender als inhoud hebben maar niet opgenomen zijn in één van de specialisatieclusters omdat ze te gespecialiseerd zijn. Keuzevakken kunnen eveneens ingevuld worden via een Erasmusprogramma.

Mogelijke keuzevakken met betrekking tot gender en die niet opgenomen zijn in de hogerop opgesomde specialisatieclusters, zijn (bij wijze van illustratie):

- Genderstudies en seksuele stoornissen (UGent, 3 ECTS)
- Gender Research Seminar (UGent, 3 ECTS)

Masterproef (30 ECTS)

Het sluitstuk van de opleiding bestaat uit een masterproef waarin de studenten blij dienen te geven van wetenschappelijk inzicht en vaardigheden in genderstudies. In de masterproef staat de uitwerking van een wetenschappelijke en maatschappelijk relevante vraagstelling centraal, evenals een theoretische inbedding ervan, de keuze voor en de correcte toepassing van de gepaste methoden en technieken van datavergaring en -analyse, en de wetenschappelijke redactie.

In de masterproef vallen de 30 ECTS voor de masterproef uiteen in een startpaper van 6 (Vlaamse Gemeenschap) respectievelijk 5 ECTS (Franse Gemeenschap), terwijl de eigenlijke masterproef voor 24 (Vlaamse Gemeenschap) respectievelijk 25 ECTS (Franse Gemeenschap) staat. In het kader van de masterproef kan ook een stage gevolgd worden, maar dit verandert niets aan de vereisten van de masterproef. Het aantal ECTS blijft 30, en ook de inhoudelijke en vormelijke voorschriften voor de

masterproef blijven ongewijzigd. Het volgen van een stage in het kader van de masterproef maakt met andere woorden deel uit van de onderzoeksdesign, indien men bijvoorbeeld de methode van participerende observatie wil toepassen.

Stage (18 ECTS/10 ECTS)

De opleiding biedt studenten de mogelijkheid om praktijkervaring op te doen waarbij ze de verworven theoretische kennis en vaardigheden toepassen in de praktijk. Tijdens de stage worden de studenten geïntegreerd in de organisatie waar ze autonoom, maar onder begeleiding van de stageorganisatie en de docent, een afgebakende opdracht uitvoeren. In de Vlaamse master genderstudies staat de stage voor 18 ECTS. Deze stage is optioneel en kan vervangen worden door keuzevakken. In de Franse Gemeenschap bedraagt de stage 10 ECTS en zit deze vervat in de specialisatiefinaliteit, hierboven beschreven in punt 'Franse Gemeenschap' (pagina 82).

Aanpassing naar een master 60 ECTS

Tabel 5

Schematische weergave master genderstudies 60 ECTS

gemeenschappelijke stam	15 ECTS
specialisatiecluster/module	15 ECTS
keuzevakken <i>of</i> stage	15 ECTS
masterproef	15 ECTS

84

In het geval een tweejarige master genderstudies niet haalbaar of opportuun is, en enkel de formule van een eenjarige master genderstudies overwogen wordt, bestaat de gemeenschappelijke theoretische en methodologische stam uit 15 ECTS; Inleiding gendertheorie (5 ECTS), Seminarie gendertheorie (5 ECTS) en onderzoeksmethoden in genderstudies (5 ECTS). De specialisatieclusters/modules blijven dezelfde, maar een student kiest opleidingsonderdelen ter waarde van 15 ECTS i.p.v. 30 ECTS. Vervolgens kan de student ofwel bijkomende keuzevakken kiezen (uit de overige specialisatieclusters/modules/andere) ofwel een stage volgen ter waarde van 15 ECTS. De masterproef ten slotte bedraagt 15 ECTS.¹⁰⁸

Mobiliteit en samenwerking

De master genderstudies wordt afzonderlijk georganiseerd in de Vlaamse en in de Franse Gemeenschap. Het programma wordt echter vanuit een interuniversitaire, intercommunautaire en internationale optiek vormgegeven. Het uitgewerkte programma geeft duidelijk aan dat deze master opgevat wordt als een samenwerking tussen professoren, departementen en verschillende onderzoeksgroepen. In de mate van het mogelijke voorziet en stimuleert het programma studentenmobiliteit tussen universiteiten binnen de twee gemeenschappen, tussen de gemeenschappen en in Europa.

Interuniversitaire samenwerking

Verschillende universiteiten van eenzelfde gemeenschap werken samen om deze master te organiseren. Het gaat dus om een gemeenschappelijk diploma dat uitwisseling tussen de universiteiten binnen de desbetreffende gemeenschap toelaat. De verschillende specialisatieclusters of *finalités spécialisées* zijn verder zo opgebouwd dat studenten onderwijs volgen bij docenten die verbonden zijn aan verschillende instellingen binnen een gemeenschap.

Intercommunautaire samenwerking

Door te werken met specialisatieclusters/modules bevordert de master eveneens het inschakelen van opleidingsonderdelen gedoceerd aan instellingen behorend tot de twee gemeenschappen. In het kader van een samenwerking tussen universiteiten biedt het openstellen van elkaars opleidingsonderdelen de mogelijkheid voor studenten om zonder bijkomende kosten of extra inschrijving een opleidingsonderdeel te volgen in een universiteit in de andere gemeenschap. Daarnaast volgt de student in de praktijk reeds vanaf de gemeenschappelijke stam het '*Seminarie gendertheorie*' dat gezamenlijk georganiseerd wordt door de verschillende Belgische universiteiten.

Voor studenten die meer mobiliteit in hun opleiding wensen te integreren, bestaat de mogelijkheid om een Erasmus Belgica uitwisseling aan te gaan. Een student kan dan een semester in een universiteit in de andere gemeenschap volgen.

Internationale samenwerking

Bovenop het '*Seminarie gendertheorie*' dat internationaal georiënteerd is door het inschakelen van een buitenlandse gastdocent/e, kunnen studenten in het kader van een Erasmusproject lessen volgen aan buitenlandse (Europese) departementen genderstudies. De uitwisseling houdt in dat een student een deel van zijn/haar opleiding (30 ECTS) in een partnerinstelling aflegt. Volgens de momenteel geldende bepalingen kan een student die de master genderstudies volgt na het voltooien van een andere master, aanspraak maken op Erasmussubsidies indien hij/zij hiervan nog geen gebruik gemaakt heeft in het verleden. Indien dit wel het geval is, kan een beurs aangevraagd worden bij de universiteit of een andere subsidiërende instantie om dit tweede Erasmusverblijf te financieren.

85

Stimulansen tot mobiliteit

Diverse voorzieningen moeten getroffen worden om vormen van mobiliteit te vergemakkelijken. Eerst en vooral moeten de hoorcolleges van bepaalde opleidingsonderdelen, in het bijzonder het '*Seminarie gendertheorie*', samengebracht worden op een welbepaalde dag of georganiseerd worden volgens een aangepast uurrooster. Deze maatregel wil voornamelijk ook reeds werkende mensen de mogelijkheid bieden om opleidingsonderdelen van de master genderstudies te volgen. Indien de uurregelingen voor een student niet passen, kan deze een aanvraag indienen om de studie over meerdere jaren te spreiden. De master moet ook de mogelijkheid voorzien om bepaalde opleidingsonderdelen via afstandsonderwijs te volgen dankzij nieuwe mediatechnologieën. Deze maatregel laat toe een flexibel antwoord te formuleren op de mobiliteitsmoeilijkheden van sommige mensen, maar ook om andere doelgroepen aan te spreken (in het bijzonder beroepsactieve studenten die zich wensen in te schrijven voor een bijkomende opleiding). In dezelfde lijn is het eveneens mogelijk de opleiding te volgen met een examencontract. Ten slotte moet ook docentmobiliteit ingebouwd worden. In functie van de organisatie van bepaalde opleidingsonderdelen kunnen de docenten zich verplaatsen naar de studenten.

Kostprijs

Ook al wordt voor een master genderstudies maximaal geput uit het bestaande aanbod opleidingsonderdelen, toch is het zonder bijkomende investering niet mogelijk een dergelijke master op te richten.

Tevens is het moeilijk de exacte kostprijs van een dergelijke master genderstudies te berekenen. Veel hangt immers af van het niveau van aanstelling van docenten en van de wijze waarop de kostprijs van organisatie en coördinatie verhaald wordt.¹⁰⁹ Een ander aandachtspunt bij het bepalen van de kostprijs is het eventueel aantrekken van studenten die reeds een masterdiploma behaald hebben. Het zou kunnen dat zij hun leerkrediet reeds gedeeltelijk of volledig hebben opgebruikt. De opleiding ontvangt in dat geval geen financiering meer voor de credits die deze studenten reeds verworven hebben, maar wel een diplomabonus (in de Vlaamse Gemeenschap). In de Franse Gemeenschap worden studenten niet mee opgenomen in de globale financieringsregels van de universiteit indien deze reeds tweemaal de academische graad van master behaald hebben in de vijf jaren voorafgaand aan hun inschrijving.

Met de volgende kostenposten moet echter sowieso rekening gehouden worden:

1. De inrichting van de gemeenschappelijke theoretische en methodologische stam, een equivalent van 30 ECTS nieuw in te richten onderwijs en dus te voorzien ZAP-kader.
2. De inrichting van een basisvak per specialisatiecluster of *finalité spécialisée*, voor een totaal aan 12 ECTS (Vlaamse Gemeenschap) en 20 ECTS (Franstalige Gemeenschap) nieuw in te richten onderwijs, dus te voorzien ZAP-kader, uitgaande van vier specialisatieclusters respectievelijk *finalités spécialisées* in elke gemeenschap.
3. De inrichting van een opleidingsonderdeel startpaper masterproef per gemeenschap, een equivalent van 6 ECTS (Vlaamse Gemeenschap) respectievelijk 5 ECTS (Franstalige Gemeenschap) nieuw in te richten onderwijs en dus te voorzien ZAP-kader.
4. De stagecoördinatie, die meestal het equivalent van een opleidingsonderdeel bedraagt. Ook hier moet ZAP-kader voor voorzien worden.
5. Er moet tevens eventueel een budget voorzien worden voor het dubbel doceren van opleidingsonderdelen. Zo valt de huidige planning van reeds bestaande en voor de master genderstudies interessante en nuttige opleidingsonderdelen misschien niet te combineren met het roosters van de master genderstudies. Er zou derhalve een extra inspanning geleverd moeten worden om het desbetreffende opleidingsonderdeel via een ontdebelling toegankelijk te maken voor de master genderstudies.
6. Daarnaast vergt de master genderstudies de kosten die de inrichting van elke opleiding met zich meebrengt in termen van studentenadministratie, etc. Ook zal deze master een hogere post coördinatiekosten hebben dan andere opleidingen gezien de interuniversitaire samenwerking die aan de basis van deze master ligt.¹¹⁰

Al bij al geeft dit overzicht aan dat een master genderstudies wel enige investering vergt, maar niet de kostprijs van een volledig nieuw in te richten master. Het gaat vooral om de inrichting van stamvakken en de inleidende plichtvakken van de specialisatieclusters/modules binnen de *finalités spécialisées*. Het gamma specialisaties en keuzevakken is reeds aanwezig, tenminste als er niet de ambitie bestaat dergelijke opties aan te bieden voor alle disciplines (cfr. punt 'Modules in bestaande opleidingen', pagina 88). Ook valt te overwegen of bepaalde reeds bestaande opleidingsonderdelen

niet opgevangen kunnen worden door de nieuw in te richten opleidingsonderdelen voor de master genderstudies. Dit zou bij voorbeeld het geval kunnen zijn voor de nu op masterniveau bestaande inleidende vakken genderstudies.

Een bijkomende kostenbesparende optie zou erin bestaan meer synergieën te genereren tussen de twee masters genderstudies. Zo is momenteel enkel het '*Seminarie gendertheorie*' voorzien als gemeenschappelijk onderdeel. Ook de andere opleidingsonderdelen uit de gemeenschappelijke theoretische en methodologische stam zouden echter in het Engels gedoceerd kunnen worden. In dat geval zou slechts één gemeenschappelijke theoretische en methodologische stam aangeboden moeten worden in plaats van twee. Gezien de resultaten van de studentenbevraging lijkt één voor beide gemeenschappen gemeenschappelijke theoretische en methodologische stam echter moeilijk. Een tussenoptie zou erin bestaan om naast het '*Seminarie gendertheorie*' ook de '*Capita Selecta gendertheorie*' in het Engels aan te bieden. Op die wijze wordt een bijkomend opleidingsonderdeel uitgespaard.

De globale verankering van genderstudies

Zoals in de *Gender Studies Tuning Brochure* benadrukt wordt, is het belangrijk om gebruik te maken van de hervormingen in het kader van het Bolognaproces en zo genderstudies op de drie onderwijsniveaus te integreren (bachelor, master, PhD). Uit de marktstudie blijkt eveneens dat er een globale aanpak nodig is (cfr. hoofdstuk 5). Het inrichten van (breed toegankelijke) inleidende bachelorkvakken, modules gender in bestaande masteropleidingen en doctoraatsseminaries zijn hierbij essentieel. Naast deze drie onderwijsniveaus die fundamenteel zijn voor de institutionalisering van genderstudies, zijn er nog andere formules die kunnen leiden tot een grotere verankering van genderstudies alsook algemeen sensibiliserend kunnen werken m.b.t. genderproblematieken. Permanente vormingen en postgraduat (formations continues in de Franse Gemeenschap) zijn hier voorbeelden van. In onderstaande tekst worden deze formules, die relatief eenvoudig realiseerbaar zijn op korte termijn en die inspelen op reeds bestaande initiatieven en tendensen in de Vlaamse en/of Franse Gemeenschap, kort toegelicht. Het moet echter duidelijk zijn dat deze alternatieven geenszins de impact van een master wat betreft expertise-opbouw in genderstudies vervangen, maar eerder als een aanvulling in het academische landschap moeten gezien worden of als een eerste aanzet tot de ontwikkeling van een masterprogramma genderstudies.

87

Inleidende opleidingsonderdelen (op bachelorniveau)

In Vlaanderen kunnen studenten een algemeen inleidend opleidingsonderdeel genderstudies volgen (vaak als keuzevak) aan de VUB en aan de K.U.Leuven.¹¹¹ Daarnaast worden er slechts een beperkt aantal opleidingsonderdelen rond gender gedoceerd op bachelorniveau en studenten uit bepaalde disciplines hebben geen toegang tot de inleidende vakken (cfr. hoofdstuk 4). In de Franse Gemeenschap wordt er aan de UCL een minor "*Etudes de genre*" georganiseerd ter waarde van 30 ECTS.¹¹²

Een structurele verankering vanaf het bachelorniveau is werkelijk noodzakelijk. Niet alleen om studenten te sensibiliseren omtrent gender, maar ook om hen de basis te bieden voor de expertise die ze vaak op master- of doctoraatsniveau verder wensen te ontwikkelen. Studenten geven zelf aan dat ze meer opleidingsonderdelen rond gender wensen. Idealiter zouden alle studenten (verplicht) tijdens hun opleiding in aanraking moeten komen met gender (cfr. hoofdstuk 5). Sophia pleit er voor dat aan elke Belgische universiteit minimaal één breed toegankelijk (interdisciplinair) opleidingson-

derdeel genderstudies op bachelorniveau wordt aangeboden, naast gendervakken in de verschillende disciplines. Een structurele verankering houdt in dat bachelorvakken genderstudies formeel in het onderwijspakket van de docenten en in de curricula opgenomen worden.

Modules in bestaande opleidingen

Bij het in kaart brengen van de inhoudelijke parameter (hoofdstuk 4) hebben we kunnen vaststellen dat het Bolognaproces in de Franse Gemeenschap ondermeer geleid heeft tot de ontwikkeling van optiemodules genderstudies ter waarde van 15 tot 30 ECTS. In een master van 120 ECTS dient immers een finaliteit geïntegreerd te worden van tenminste 30 ECTS die de master een bepaalde oriëntatie geeft. Binnen deze finaliteiten kunnen min of meer omvangrijke opties ingebouwd worden met een genderdimensie. Ook kan een finaliteit van het type 'verdiepend' of 'specialiserend' geheel of gedeeltelijk gender als thema hebben. Een voorbeeld hiervan is de optie van 15 ECTS '*Parenté, famille, genre*' binnen de master antropologie aan de UCL en de optie van 15 ECTS '*Etudes de genre*' binnen de master geschiedenis aan de ULB.

In Vlaanderen is het eventueel uitbreiden van de masters in de humane wetenschappen van 60 naar 120 ECTS een opportuniteit om gender als een optie in bestaande masteropleidingen te integreren. Een toekomstig studieprogramma van 120 ECTS zal immers uit vakinhoudelijke opleidingsonderdelen (90 ECTS) en opleidingscomponenten met een professionaliserende finaliteit (van 30 ECTS) bestaan (cfr. hoofdstuk 3, pagina 27). Reeds bestaande opleidingsonderdelen en eventueel ook nieuw ingerichte opleidingsonderdelen kunnen gegroepeerd en vervolgens aangeboden worden als een optie van 30 ECTS. Dit komt de desbetreffende (bestaande) opleidingsonderdelen ten goede aangezien deze vaak niet structureel verankerd zijn. Bovendien kan iedere instelling de optie gender integreren naargelang de reeds aanwezige genderexpertise in een bepaalde discipline en deze zodoende verstevigen en uitbouwen. Tot op heden bestaan geen dergelijke initiatieven in de Vlaamse Gemeenschap.

Zulke optiemodules kunnen eveneens in een bachelorprogramma geïntegreerd worden, zoals de minor "*Etudes de genre*" van 30 ECTS aan de UCL bewijst.

Doctoraatsscholen en PhD-cursussen

De focusgroepen met de doctoraatsstudenten hebben zeer duidelijk het gebrek aan structuur en aan netwerken binnen de gemeenschappen en in België aangetoond. Er is werkelijk een behoefte aan interdisciplinaire en eventueel ook interuniversitair georganiseerde cursussen gender op doctoraatsniveau (cfr. hoofdstuk 5, pagina 50).

De legitimiteit van de doctoraatsscholen in de Franse Gemeenschap is afhankelijk van hun erkenning door het FNRS. De doctoraatsscholen die lessen en andere activiteiten inrichten voor doctoraatsstudenten zijn ofwel per vakgebied ofwel thematisch georganiseerd.¹¹³ Echter, ook de thematische doctoraatsscholen dienen geassocieerd te zijn met een doctoraatschool van een bepaald vakgebied. Daarbovenop erkent het FNRS contactgroepen die onderzoekers bijeenbrengen rond een bepaald thema.¹¹⁴ In 2010 werd zo een contactgroep opgericht: "*Le genre: des théories aux stratégies de recherche*".¹¹⁵ Hoewel dit een belangrijke stap is, vervangt deze groep geenszins een doctoraatschool. Indien er wel een doctoraatschool genderstudies zou gecreëerd worden, is het mogelijk om naast specialisatiefinaliteiten, ook verdiepende finaliteiten (*finalités approfondies*) te integreren in een master 120 ECTS. Deze verdiepende finaliteiten moeten immers in verbinding staan met onderzoek.

In Vlaanderen bieden zogenaamde *doctoral schools* een flexibel programma aan van cursussen en workshops waaruit doctoraatsstudenten een keuze kunnen maken ter waarde van een bepaald aantal ECTS. Dit maakt deel uit van de (verplichte) doctoraatsopleiding.¹¹⁶ Recentelijk werden er stappen gezet in de richting van het organiseren van (Engelstalige) gendercursussen op doctoraatsniveau. Zo kunnen doctoraatsstudenten van de Universiteit Gent sinds het academiejaar 2009-2010 een 'Gender Research Seminar' volgen ter waarde van 3 ECTS.¹¹⁷ Aan de VUB werden eveneens *masterclasses* gender voor doctoraatsstudenten georganiseerd.¹¹⁸ Aan de K.U.Leuven werd een doctoraatscursus 'Feminist Theory' ingericht en tal van internationale gastsprekers werden in dit kader uitgenodigd.¹¹⁹ Tot op heden werd de aanvraag voor het verkrijgen van een cursuscode (en de noodzakelijke ECTS voor de doctoraatsstudenten) echter niet gehonoreerd. De cursus is bijgevolg opgeschort.

Dit zijn zonder uitzondering persoonlijke initiatieven van geëngageerde docenten die op veel bijval van de studenten kunnen rekenen. Het loont zeer de moeite deze aanzetten verder te ondersteunen en te formaliseren.

Permanente vormingen en postgraduat

In hoofdstuk 4, punt 'Situering van het bestaande aanbod' (pagina 37) van dit rapport wordt het falen van de oprichting van een opleiding "Gender, seksualiteit en maatschappij" aan de ULB aangehaald, maar ook het succes van het postgraduaat "Diversiteitsmanagement" aan de K.U.Leuven. Zulke vormingen ingericht door hoger onderwijsinstellingen verschillen van een master in die zin dat ze minder ECTS bevatten, zich eventueel richten naar ander doelpubliek en een certificaat uitreiken in plaats van een academische graad. Zogenaamde *formations continuées* in de Franse Gemeenschap hebben het levenslang optimaliseren en/of heroriënteren van de competenties van personen met een diploma hoger onderwijs tot doel. Deze permanente vormingen richten zich veelal naar reeds werkende personen. Dit weerspiegelt zich in flexibele uurroosters (avondlessen, lessen tijdens het weekend, concentratie van lessen op bepaalde dagen). Een permanente vorming genderstudies biedt de mogelijkheid om een beroepsactieve personen aan te spreken, maar ook mensen die op het punt staan te starten met een job en die vervolgens hun genderexpertise meteen zouden kunnen toepassen op het werkterrein. Uit de marktstudie blijkt dat er in verschillende sectoren een behoefte is aan dergelijke profielen (cfr. hoofdstuk 5, pagina 54). Daarenboven heeft de regering van de Franse Gemeenschap bepaald dat scholing rond gender een van de tien thematische prioriteiten is die gesubsidieerd kan worden in het kader van permanente vorming.

In de Vlaamse Gemeenschap biedt een postgraduaat een programma aan van ten minste 20 ECTS. Sommige postgraduat

8

Algemene conclusies

Deze studie onderzocht de haalbaarheid van de oprichting van een interuniversitaire master genderstudies met als doel om genderstudies op een duurzame manier te verankeren in de Belgische instellingen voor hoger onderwijs. Er werden hierbij drie basisrichtlijnen in acht genomen, namelijk 1) het valideren van het reeds bestaande aanbod, 2) interuniversitaire en 3) intercommunautaire samenwerking. Binnen de haalbaarheidsstudie werden vier parameters in kaart gebracht: de wettelijke, de inhoudelijke en institutionele, en de best practices. De resultaten van deze parameters worden hier kort toegelicht.

Uit de wettelijke parameter bleek dat het organiseren van een intercommunautaire masteropleiding op het niveau van de diplomering allerminst evident is. Een meer haalbare zaak is het inrichten van een aparte interuniversitaire opleiding in de Franse en in de Vlaamse Gemeenschap van waaruit vervolgens intercommunautaire samenwerkingsverbanden mogelijk zijn op het niveau van de opleidingsonderdelen en de studenten- en/of docentenmobiliteit. De wettelijke parameter wees ook uit dat masters van 120 ECTS steeds meer voorkomen in Vlaanderen en reeds de norm zijn in de Franse Gemeenschap.

De inhoudelijke parameter gaf aan dat er een aanzienlijk aantal opleidingsonderdelen met een genderperspectief wordt aangeboden op masterniveau aan de Belgische universiteiten. Deze opleidingsonderdelen situeren zich binnen die disciplines waarbinnen vorsers die onderzoeksmatig rond gender werken, ingebed zijn en het voortouw nemen m.b.t. genderstudies. Deze opleidingsonderdelen zijn vanwege het persoonsgebonden aspect zwak verankerd en genderstudiesonderwijs ontwikkelt zich op deze manier niet in elke discipline even sterk aan de verschillende Belgische universiteiten. Een ander manco is dat er geen theoretische en methodologische opleidingsonderdelen genderstudies op masterniveau worden ingericht aan de Belgische universiteiten. Het bundelen van het gediversifieerde bestaande aanbod in thematisch en/of disciplinair georiënteerde specialisatieclusters kan een aanzet zijn tot een masterprogramma. Hiertoe is interuniversitaire samenwerking noodzakelijk.

Uit de marktstudie die in het kader van de institutionele parameter werd uitgevoerd bleek dat het inrichten van een master genderstudies zowel maatschappelijk als wetenschappelijk relevant is. Er bestaat een reële behoefte aan en vraag naar een duurzame opbouw van genderexpertise in België, zo bleek. Vanuit het werkveld is er vraag naar *agents of change* die hun theoretische kennis weten te vertalen naar de praktijk om rond gender, diversiteit en gelijke kansen te werken in allerlei sectoren van de arbeidsmarkt. De bevroegde doctoraatsstudenten stellen op hun beurt dat een masterop-

leiding een onmisbare schakel is bij de globale verankering en erkenning van genderstudies op de verschillende onderwijsniveaus en voor het stimuleren van onderzoek. De marktstudie toonde ten slotte aan dat er een substantiële interesse is bij bachelor- en masterstudenten met betrekking tot genderstudies en meer specifiek het volgen van een master genderstudies, desnoods in het buitenland.

De parameter best practices liet zien dat België een van de weinige Europese landen is waar geen opleiding genderstudies aangeboden wordt die leidt tot het behalen van een academische graad. Hierdoor lopen Belgische universiteiten interessante internationale samenwerkingsverbanden mis. Deze parameter bracht het Europese onderwijslandschap m.b.t. genderstudies in kaart aan de hand van de *Gender Studies Tuning Brochure: Reference Points for the Design and Delivery of Degree Programmes in Gender Studies*. Het hoofdstuk best practices bevat ook enkele *case-studies* van masterprogramma's in Frankrijk, Nederland, Zwitserland en het Verenigd Koninkrijk. Zo bleek ondermeer dat steun van politieke en/of universitaire autoriteiten, naast de enorme inzet van de betrokken academici, onontbeerlijk is bij het opstarten van een nieuwe opleiding genderstudies.

De balans van deze parameters vormde het uitgangspunt voor het uittekenen van een blauwdruk voor een mogelijke master genderstudies in de Vlaamse Gemeenschap enerzijds en de Franse Gemeenschap anderzijds. Daarbij worden bruggen gebouwd tussen de gemeenschappen, niet alleen uit praktische overwegingen, maar ook vanuit de overtuiging dat dit de kennisproductie en -verspreiding ten goede zal komen. De blauwdruk tekent m.a.w. de grote lijnen uit van een interuniversitaire en interdisciplinaire master genderstudies van 120 ECTS in elke gemeenschap met de mogelijkheid tot intercommunautaire en/of internationale samenwerking.

94

In de Vlaamse Gemeenschap is de master genderstudies 120 ECTS opgebouwd uit vijf onderdelen: een theoretische en methodologische stam (30 ECTS); een specialisatiecluster (30 ECTS); keuzevakken (30 ECTS of 12 ECTS indien stage); een optionele stage (18 ECTS) en een masterproef (30 ECTS). In de Franse Gemeenschap is de master opgebouwd uit vier onderdelen: een theoretische en methodologische stam (30 ECTS); een zogenaamde *finalité spécialisée* die bestaat uit een module (20 ECTS) en een stage (10 ECTS); keuzevakken (30 ECTS) en een masterproef (30 ECTS). De stam is voor de brede instroom van studenten gemeenschappelijk (per opleiding) en maakt hen vertrouwd met gendertheorie en -methodologie en met de geschiedenis van het feminisme en andere emancipatiebewegingen. Deze opleidingsonderdelen dienen nieuw ingericht te worden. Vervolgens kiezen studenten opleidingsonderdelen binnen een specialisatiecluster waarbij maximaal geput wordt uit reeds bestaande opleidingsonderdelen aan Belgische universiteiten. Het specialisatieplichtvak biedt een centrale inleiding op deze specialisatiecluster en dient idealiter nieuw ingericht te worden. Daarnaast kunnen studenten bijkomende opleidingsonderdelen uit andere specialisatieclusters als keuzevak opnemen en/of theoretisch-methodologische opleidingsonderdelen uit andere masteropleidingen en/of een Erasmusuitwisseling. Een stage biedt studenten vervolgens de mogelijkheid om praktijkervaring op te doen. De opleiding wordt afgesloten met het schrijven van een masterproef waarbij studenten blijf geven van wetenschappelijk inzicht en vaardigheden in genderstudies.

Belangrijk in dit geheel is het garanderen van voldoende coherentie en het bieden van echte interdisciplinariteit. Niet alleen zullen de studenten immers verschillende achtergronden hebben, maar in de master genderstudies zullen ook verschillende disciplines samenkomen in de specialisatieclusters. Vandaar dat er een gemeenschappelijke theoretische en methodologische stam gevolgd moet worden en dat er per specialisatiecluster een verplicht inleidend opleidingsonderdeel is waarin de lijnen van de verschillende opleidingsonderdelen uit de cluster bijeengebracht worden. Ook binnen

de verschillende opleidingsonderdelen moet er oog zijn voor samenhang en interdisciplinariteit. Vandaar dat bijvoorbeeld het opleidingsonderdeel 'Onderzoeksmethoden' de paradigma's, methoden en technieken die studenten in het verleden reeds verworven hebben, tracht te integreren in de masteropleiding genderstudies.

In de hier geschetste contouren van een master genderstudies zitten nog lacunes. Zo is er behoefte aan een verdere uitdieping van de precieze leerdoelstellingen en hun koppeling aan aspecten van kennis, vaardigheden en attitudes. Ook moeten de concrete leerinhouden, leervormen- en examenvormen vastgelegd worden. Voorts rest er de verdere uitwerking van de praktische organisatie van deze masters: de vraag is door welke instellingen ze worden georganiseerd en gefinancierd, en hoe het zit met de organisatie en het verloop van de interuniversitaire samenwerking en uitwisseling, inclusief die met buitenlandse partners. Ook zouden eventueel toelatingsvoorwaarden gedefinieerd moeten worden, hoewel ervoor kan worden gepleit om een academisch bachelordiploma als minimumvereiste te nemen. Wat eveneens nog ontbreekt, is een model van schakelprogramma om de instroom van professionele bachelors te regelen. Dergelijke vragen overstijgen echter het kader van deze haalbaarheidsstudie. Het komt de actoren die een master genderstudies concreet gaan organiseren toe om ze te beantwoorden. Deze actoren zullen over een duidelijke visie op genderstudies moeten beschikken om deze contouren vorm te geven. De pas verschenen *Gender Studies Tuning Brochure* dient zich aan als een waardevol hulpmiddel in deze context.

De voorliggende schets voor een master genderstudies is in een aantal opzichten kwetsbaar. Zo is de voorgestelde formule afhankelijk van de samenwerking tussen verschillende instellingen met elk hun eigen logica, doelstellingen en praktijken. Ook is de voorliggende schets mede gebaseerd op het bestaande aanbod van opleidingsonderdelen genderstudies. Worden deze geschrapt, dan vervalt ook een aantal mogelijke opties voor de master genderstudies. Vandaar dat we er voor pleiten om de stamvakken nieuw in te richten, net als de specialisatieplichtvakken. Het is trouwens zo dat, zoals hierboven reeds gesteld, theoretische en methodologische opleidingsonderdelen genderstudies ontbreken in de Belgische curricula. De structurele verankering van opleidingsonderdelen genderstudies in een masteropleiding en de institutionalisering van genderstudies in het algemeen zou het bovendien gemakkelijker maken om aan kwaliteitszorg te doen met betrekking tot genderstudiesonderwijs. Hiervoor bestaan Europese kwaliteitsstandaarden.

De haalbaarheidsstudie beoogde een blauwdruk te bekomen waarin één of meerdere modellen van een master genderstudies beschreven worden. De schets die hier voorligt, houdt rekening met de aanwezige deskundigheid maar is meer dan een samenraapsel van bestaande initiatieven. De blauwdruk schetst een kader met een aantal duidelijke troeven. Een eerste is de grote mate aan uitwisseling, allereerst tussen instellingen, maar mogelijk ook tussen gemeenschappen en internationaal. Een tweede is de grote mate van interdisciplinariteit. Die komt niet enkel tot uiting in het diverse aanbod van opleidingsonderdelen, maar ook in het streven naar een coherent geheel. Een derde is de band met het werkveld die gezocht wordt via de mogelijkheid tot het volgen van een stage. Een vierde is de aandacht voor vernieuwende onderwijstechnieken zoals *peer teaching*. Een vijfde troef is uiteraard de belangrijke nexus tussen onderwijs en onderzoek. Zowel aan Vlaamse als aan Franstalige kant is er een groeiende onderzoeksgemeenschap actief op het vlak van genderstudies, die zich in toenemende mate op het ZAP-niveau situeert. Deze gemeenschap is grotendeels internationaal erkend en verankerd. Dit maakt het mogelijk om in de verschillende opleidingsonderdelen de nexus met eigen en ander wetenschappelijk onderzoek sterk in de verf te zetten. Door de interuniversitaire samenwerking is er bovendien een pooling aan onderzoeksachtergronden die

geen enkele Vlaamse of Franstalige universiteit (momenteel) op zich kan aanbieden.¹²⁰ Daarmee sluit de blauwdruk aan bij een aantal belangrijke doelstellingen van de Bolognahervorming.

De institutionalisering van genderstudies is het resultaat van een combinatie van verschillende factoren die elkaar beïnvloeden. Zo definieerde Gabriele Griffin een aantal factoren die bepalend zijn voor de graad van institutionalisering van genderstudies in de universiteiten: het aantal posten en leerstoelen voor professoren, het bestaan van autonome of facultaire genderstudiescentra of -departementen, het niveau van het betrokken academisch personeel, het bestaan en de hoeveelheid van opleidingen (bachelor of master) die leiden tot een diploma, het aantal disciplines betrokken bij genderstudies, de grootte en typering van het beschikbare budget, de onderzoekscapaciteit van de discipline en de erkenning van de discipline door verschillende autoriteiten op het vlak van onderwijs. Aan de hand van deze factoren kan men stellen dat genderstudies zich in België nog steeds in de eerste fase van zes bevindt, namelijk de activistische fase.¹²¹ De oprichting van een master gaat idealiter gepaard met en/of wordt vooraf gegaan door initiatieven allerhande omtrent de globale institutionalisering en erkenning van genderstudies, gender mainstreaming van de curricula, en de positie van vrouwelijke vorsers aan de universiteiten. Het spreekt voor zich dat de inrichting van een master genderstudies ook andere ontwikkelingen op het vlak van genderstudies beïnvloedt en stimuleert.

Het is duidelijk dat gender steeds meer als een punt van excellentie in de academische wereld wordt erkend. Dit vertaalt zich ondermeer in de *Gender Studies Tuning Brochure* (gefinancierd door de Europese Commissie) en de verplichte integratie van een gendersaspect in onderzoeksaanvragen bij het Federaal Wetenschapsbeleid en in het achtste Europese kaderprogramma. Door studenten met een achtergrond in verschillende disciplines te vormen in genderstudies en hen expertise in gender bij te brengen, draagt een master genderstudies bij tot het creëren van een groter genderbewustzijn in de academische wereld, het beleid en sociale middenveld, en tot het bevorderen van gelijkheid tussen vrouwen en mannen in brede lagen van onze maatschappij. Naast het wetenschappelijke belang is dus ook de maatschappelijke impact van een opleiding genderstudies niet te veronachtzamen.

Dit project heeft op de steun en enthousiaste medewerking kunnen rekenen van diverse actoren over de taal-, universiteits-, ideologische en/of politieke grenzen heen. Er is een momentum gecreëerd en aan het eind van dit rapport past een appel aan de universitaire autoriteiten om daarvan gebruik te maken: er is een academisch en maatschappelijk draagvlak; de kritische massa en het studentenpotentieel zijn er. Als er iets is dat deze haalbaarheidsstudie aantoont, dan is het wel dat België in deze niet hoeft achter te blijven.

Noten

1. De conclusies van het project 'Genderstudies databank: de inventarisering van onderwijs en onderzoek inzake gender in België' van Sophia kan u nalezen op: www.sophia.be/index.php/nl/pages/view/1178, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
2. ATHENA, the Advanced Thematic Network in Women's Studies in Europe: *Tuning Educational Structures in Europe: Reference Points for the Design and Delivery of Degree Programmes in Gender Studies*, Bilbao, Publicaciones de la Universidad de Deusto, 2010.
3. Vlaamse Interuniversitaire Raad, werkgroep Gelijke Kansen: 'Oprichting Belgische Master in Vrouwen/Genderstudies', Ref.: S4/19/5 - 657/09, document goedgekeurd door de VLIR-Raad op 29 oktober 2009.
4. <http://www.genderatwork.be>, <http://www.decijferij.be>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
5. Braidotti, Rosi & Vonk, Esther: 'SIGMA, European Subject Area Evaluation of Women's Studies. A Synthesis Report, 1995', in: Braidotti, Rosi & Vonk, Esther (eds.): *The Making of European Women's Studies. A work in Progress Report on Curriculum Development and related Issues*, Utrecht, Utrecht University, 2000, p.169. Geciteerd in: Cfr. noot 2, p.10.
6. Bagillhole, Barbara, Anna Cabo, Martha Franken, and Chris Zwaenenpoel: 'Teaching Intersectionality. Putting Gender at the Centre', Center for Gender Studies at Stockholm University, Graduate Gender Programme Utrecht University and ATHENA3, 2009, p.53. Geciteerd in: cfr. noot 2, p.23.
7. Ibid., p.27.
8. Braidotti, Rosi: 'Key Terms and Issues in the Making of European Women's Studies', in: Braidotti, Rosi & Vonk, Esther (eds.): *The Making European Women's Studies. A work in Progress Report on Curriculum Development and related Issues in Gender Education and Research*, Volume 1, Utrecht, Utrecht University, 2003. p.33. Geciteerd in: cfr. noot 2, p.23.
9. Cfr. noot 6, p.24.
10. De genderstudies databank is te raadplegen via http://www.sophia.be/index.php/nl/genderstudies_database/index, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
11. Het hoger onderwijs in de Vlaamse Gemeenschap wordt onder andere vormgegeven door de juridische bepalingen opgenomen in het decreet van 4 april 2003, betreffende de herstructurering van het hoger onderwijs in Vlaanderen. De organisatie van het universitaire onderwijs in de Franse Gemeenschap is vastgelegd in het zogenaamde Bologna-decreet. Dit is het decreet van 31 maart 2004 *définissant l'enseignement supérieur, favorisant son intégration à l'espace européen de l'enseignement supérieur et re-finançant les universités*. In dit hoofdstuk en bij uitbreiding in dit rapport ligt de focus op de Franse en Vlaamse gemeenschap. De Duitstalige gemeenschap wordt niet betrokken in dit onderzoek. De in dit hoofdstuk aangehaalde decretenbundels van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming zijn te vinden op <http://www.ond.vlaanderen.be/edulex/>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
12. ECTS (*European Credit Transfer System*) is een binnen de Vlaamse Gemeenschap aanvaarde internationale eenheid die overeenstemt met ten minste 25 en ten hoogste 30 uren voorgeschreven onderwijs-, leer- en evaluatieactiviteiten en waarmee de studieomvang van elke opleiding of elk opleidingsonderdeel wordt uitgedrukt. De duur van een opleiding van 60 ECTS bedraagt volgens het modeltraject één academiejaar. In het kader van de flexibilisering van het onderwijs kan de student op haar/zijn tempo de opleiding afwerken. Studenten kunnen individueel kiezen voor verscheidene formules: credit-, examen- of diplomacontract. Voor meer informatie i.v.m. de hier gebruikte concepten zie artikel 2 van het decreet van 30 april 2004.
13. Bachelors met andere opleidingskenmerken kunnen toegang krijgen tot de master. De toelatingsvoorwaarden voor de Vlaamse Gemeenschap worden

beschreven in de artikelen 11 t/m 13 van het decreet van 30 april 2004.

14. Deze procedure wordt beschreven in artikel 63bis van het decreet van 4 april 2003.
15. In de Vlaamse Gemeenschap moet een toekomstige master van 120 studiepunten opleidingscomponenten bevatten van ten minste 30 studiepunten specifiek gericht op één of meer van de volgende finaliteiten: (1) onderzoeksgerichte finaliteit, (2) leraaropleiding, (3) finaliteit naar andere beroepen dan leraar en/of (4) een doorgedreven vakinhoudelijke specialisatie. Voor meer informatie hierover zie artikel 63ter van het decreet van 4 april 2003.
16. Meer informatie hierover vindt u in artikel 16, §3 van het decreet van 31 maart 2004.
17. Het opleiden van leerkrachten genderstudies (*finalité didactique*) komt niet aan de orde aangezien er geen vak genderstudies op de secundaire scholen ingericht wordt. Ook de voorbereiding op wetenschappelijk onderzoek (*finalité approfondie*) ligt eerder moeilijk aangezien genderstudies niet als onderzoeksdomein erkend worden door het FNRS, *Fonds de la Recherche Scientifique* (de Franstalige tegenhanger van het FWO). Vandaar dat een zogenaamde *finalité spécialisée* de meest aangewezen optie is.
18. De domeinen waarvoor een *master complémentaire* kan worden opgericht, zijn vastgelegd in artikel 18 van het Bologna-decreet van de Franse Gemeenschap.
19. De toelatingsvoorwaarden voor een master na master zijn bepaald in artikel 18 van het decreet van 30 april 2004.
20. Bepaald in artikel 18 §1 van het Bolognadecreet. Dit is enigszins afwijkend van het onderwijssysteem overeen gekomen te Bologna, dat steunt op drie onderwijsniveaus (en samenhangende graden) : bachelor, master en doctor (PhD).
21. De Vlaamse Regering kan vanaf het begrotingsjaar 2011 een bedrag van ten hoogste 1% voorafnemen van het bedrag van de totale werkingsuitkering voor de bijkomende financiering van bachelor-nabacheloropleidingen en voor de financiering van master-na-masteropleidingen. De gehele procedure en criteria kan men vinden in artikel 19 van het decreet van 14 maart 2008.
22. Een *master complémentaire* wordt gefinancierd indien er een gemiddelde van 10 studenten gehaald werd tijdens de drie laatste jaren. De precieze criteria kan u nalezen in artikel 126 van het decreet van 31 maart 2004.
23. Deze informatie werd niet bevestigd. Uit een rondetafelgesprek, op initiatief van Vice-President en minister van Hoger Onderwijs van de Franse Gemeenschap, Jean-Claude Marcourt, bleek dat er in de nabije toekomst hervormingen zouden worden doorgevoerd in het hoger onderwijs van de Franse Gemeenschap.
24. Voor meer informatie over de toets nieuwe opleiding, de accreditatieprocedure en de kwaliteitszorg, zie de artikelen 56 t/m 63 van het decreet van 4 april 2003, op de website van het NVAO: <http://www.nvao.net/wat-is-accreditatie/>, <http://www.nvao.net/toetsingskaders/>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010, maar ook Beernaert, Yves & Kirsh, Magda: *Bi-, multiple en gezamenlijke diplomering in België. Een intercommunautaire uitdaging*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2009. p.31, en Beerten, Zjef, Toon Boon, Nathalie Depoorter, Luc François (et al.): *Joint Degree Programma. Handleiding bij het opstellen van een Joint Degree Programma*, Brussel, 2008, pp.30-34.
25. Universiteiten kunnen een onderwijsbevoegdheid verkrijgen voor de domeinen bepaald in artikel 31 van het decreet van 31 maart 2004. De modaliteiten m.b.t. het verkrijgen van een zogenaamde *habilitation* kan u nalezen in de artikelen 37 en 38 van het decreet van 31 april 2004.
26. Meer informatie over dit type *master complémentaire* op proef kan u vinden in het decreet van 31 maart 2004, art. 40 §2.
27. Voor meer informatie kunt u terecht op de website van het AEQES: www.aeqes.be, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.

28. Beerten, Zjef, Toon Boon, Nathalie Depoorter, Luc François (et al.): *Joint Degree Programma. Handleiding bij het opstellen van een Joint Degree Programma*, Brussel, 2008, p.12.
29. Deze worden in detail beschreven in artikel 21 van het decreet van 31 maart 2004.
30. Beernaert, Yves & Kirsh, Magda. *Bi-, multipele en gezamenlijke diplomering in België. Een intercommunautaire uitdaging*. Koning Boudewijnstichting. Brussel, 2009, p.18.
31. De auteurs van de *Joint Degree Gids* zijn Zjef Beerten, Toon Boon, Nathalie Depoorter, Luc François, Veerle Hulpiau, Michaël Joris, Piet Verhesschen. De gids kan u terugvinden op: <http://ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/publicaties/>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
32. Punten 'Vormen van diplomering' en 'Vormen van samenwerking' in hoofdstuk 3 nemen de indeling die gevolgd werd in de *Joint Degree Gids* dan ook groten-deels over. Cfr. noot 28, pp.5-7.
33. "De term *co-diplômation* wordt door de instellingen van de Franse Gemeenschap gebruikt voor alle vormen van samenwerking die ofwel bi-, multipele of gezamenlijke diplomering leiden. Toch komt deze term niet voor in het zogenaamde Bologna-decreet van de Franse Gemeenschap. Dit decreet (Decreet 31-03-2004 art.80 §2) spreekt immers van *diplôme conjoint en délivrance d'un diplôme par chaque institution partenaire d'une convention de coopération pour l'organisation d'études*. In dit laatste geval gebruiken de meeste universiteiten de termen *diplôme double*, Engels *double* en *multiple degree*). Daartegenover wordt in de samenwerkingsakkoorden tussen HELHO (*Haute Ecole Libre du Hainaut occidental*) en KHM (Katholieke Hogeschool Mechelen) de term *co-diplômation* gebruikt in het Frans en *bidiplomering* in het Nederlands. Buiten de vormvereisten voor het diploma wordt er in de Franse Gemeenschap geen echt onderscheid gemaakt tussen de gezamenlijke en de bi- of multipele diplomering.", in: cfr. noot 30, p.17.
34. Presentatie Kirsch, Magda: 'Overzicht en perspectieven in verband met bi-, multipele en gezamenlijke diplomering'. Studiedag Prins Filipfonds: *Intercommunautaire uitwisselingen in het hoger onderwijs. Over recente ontwikkelingen ivm intercommunautaire samenwerking in het Hoger Onderwijs*, gehouden op 1 juni 2010 in Brussel.
35. Meer juridische informatie hierover vindt u in artikelen 29, 66 en 88 §2 van het decreet van 31 maart 2004.
36. Meer informatie over deze regel vindt u in artikel 66 §3 en 4 van het decreet van 31 maart 2004.
37. Gesprek met prof.dr. Leo Van Hove, programmadi-recteur van de master "*Business and Technology*" op 2 maart 2010 te Brussel (VUB) en schriftelijke cor-respondentie met Leen Van Den Eeckhoudt, verant-woordelijke Engelse programma's faculteit Economi-sche, Sociale en Politieke Wetenschappen & Solvay Business School, Vrije Universiteit Brussel op 23 juni 2009.
38. Cfr. noot 30, p.17.
39. Schriftelijke correspondentie met Marie-Paule Buyse, verantwoordelijke *Education and Internationalisation*, Ingenieursfaculteit K.U.Leuven op 25 augustus 2010. Voor meer informatie over deze samenwerkingen: <http://eng.kuleuven.be/internationalisation>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
40. Cfr. noot 30, p.26.
41. Cfr. noot 34. In oktober 2009 organiseerde het Prins Filipfonds een rondetafelconferentie met vertegen-woordigers van het hoger onderwijs, van de minis-teries en van de betrokken kabinetten van de drie gemeenschappen ter presentatie van het rapport over bi-, multipele en gezamenlijke diplomering. In maart 2010 kwam vervolgens een werkgroep samen die zich heeft gebogen over de struikelblokken bij uit-utwerpen van *joint degrees* en die een aantal aanbe-velingen heeft geformuleerd.
42. "In bepaalde gevallen heeft de samenwerkingen be-trekking op slechts een beperkt gedeelte van het cur-riculum waardoor er dus geen behoefte is aan een vorm van gedeelde diplomering. Het is ook mogelijk dat omwille van wettelijke of praktische bezwaren het diploma enkel wordt uitgereikt door de instel-

ling waar de student is ingeschreven. Deze vormen van samenwerking worden wel verduidelijkt op het diplomasupplement.” Cfr. noot 28, p.5.

43. Voor meer informatie over Erasmus Belgica kunt u terecht bij EPOS vzw, het agentschap voor Europese Programma's voor Onderwijs, Opleiding en Samenwerking, <http://www.epos-vlaanderen.be>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
44. Schriftelijke correspondentie met prof. dr. Peter Bursens, Jean Monnet Chair Departement Politieke Wetenschappen, Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen, Universiteit Antwerpen op 22 juni 2009.
45. Meer informatie over deze samenwerking vindt u op de websites van desbetreffende instellingen <http://www.ulb.ac.be/facs/psycho/logomaster.html>, <http://www.uclouvain.be/cps/rde/xchg/SID-7D97FE53-481D3C83/ucl/hs.xml/prog-2009-logo2m.html>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
46. Cfr. noot 28, pp.5-7.
47. Voor meer informatie over de Bolognadoelstelling m.b.t. *joint degrees* kan u terecht op deze website : http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/actionlines/joint_degrees.htm, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
48. Rapport van de ministeriële commissie aan de heer Franck Vandenbroucke, Vlaams minister van Werk, Onderwijs en Vorming. *Optimalisatie en rationalisatie van het hoger onderwijs-landschap en -aanbod*, Brussel, 2008, pp.9-19. Deze publicatie is te vinden op <http://ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/publicaties>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010. Cfr. ook: noot 28, p.4.
49. Cfr. noot 34.
50. Het succesvolle Erasmus Belgica of het akkoord tussen de ministers van onderwijs op 27 mei 2009 rond het versterken van de samenwerking tussen de Gemeenschappen m.b.t. talenonderwijs, zijn hier voorbeelden van.
51. Voor een kort overzicht van de stand van zaken in 2006-2007, zie het rapport van Sophia: project 'Genderstudies databank: de inventarisering van onderwijs en onderzoek inzake gender in België' in opdracht van het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, eindrapport van Cécile De Wandeler, Silvia Erzeel, Katrien De Koster en Gaele Fonteyne, onder leiding van Karen Celis, Petra Meier en Nadine Plateau, 31 januari 2007. Te downloaden op: <http://www.sophia.be/app/webroot/files/eindrapport%20web.doc>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
52. Meer informatie over het programma vindt u op www.uclouvain.be/prog-2010-lmingenre.html, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
53. Meer informatie over het programma vindt u op www.uclouvain.be/291857.html, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
54. Deze paragraaf is gebaseerd op een telefoongesprek met Nathalie Frogneux, 31 augustus 2010.
55. Meer informatie over het programma vindt u op www.uclouvain.be/prog-2010-lparente.html, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
56. Meer informatie over het programma en de ECTS vindt u op www.uclouvain.be/prog-2010-loptsped2m_ge.html, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
57. Gesprek met Isabel Yépez en Sophie Charlier, 30 september 2010.
58. www.ulb.ac.be/catalogue/philo/HIST5A.html, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
59. Meer informatie over *Femmes Enseignement Recherche Université de Liège* vindt u op www.ferulg.ulg.ac.be, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
60. http://progscours.ulg.ac.be/cocoon/programmes/TUR_PMLLMGER.html, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
61. www.uclouvain.be/309723.html, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
62. Sophia: 'Een nieuw elan voor genderstudies in Vlaanderen', Brussel, 2006, p.5.
63. Sophia: 'Open brief aan de rectoren van alle Vlaamse universiteiten', Brussel, 20 september 2006 (zie <http://www.sophia.be>).

- www.sophia.be/index.php/nl/pages/view/1179, laatst geraadpleegd op 15 december 2010).
64. Voor het academiejaar 2007-2008: €24.000 (waarvan €12.000 vanwege de minister Gelijke Kansen en €12.000 van de minister van Onderwijs). Voor het academiejaar 2008-2009: €24.000 (vanwege de minister van Gelijke Kansen). Document Vlaamse Interuniversitaire Raad: Evaluatie van de tussentijdse verslagen 'Gender- en diversiteitsstudies in Vlaanderen' door de VLIR-werkgroep Gelijke Kansen. 1 september 2008.
 65. Cfr. noot 51, p.11.
 66. U kunt de volledige datafile van de studentenbevestiging downloaden in pdf-formaat op de website van sophia (www.sophia.be) en op de website van het IGVM (www.igvm.belgium.be). De belangrijkste bevindingen worden hier kort gepresenteerd.
 67. De competenties gebruikt in de enquête komen uit een lijst met 31 generieke competenties (*Generic Competences*) opgesteld door het Europese *Tuning Project* en uit een lijst met 16 vakgebonden competenties (*Subject Specific Competences*), opgesteld door specialisten van het ATHENA Netwerk. Het is opvallend hoe gelijklopend deze resultaten zijn met die van het Europese onderzoek. Cfr. noot 2, pp.52-68.
 68. Dit komt overeen met wat ook Europees onderzoek uitwees. Studenten volgen genderstudies vaak vanuit een persoonlijke interesse. De programma's genderstudies zijn ook meestal algemeen vormend en niet expliciet arbeidsmarktgericht waardoor studenten eerder vage verwachtingen hebben m.b.t. jobmogelijkheden. De meeste afgestudeerden komen terecht in de academische wereld, het gelijkkansenbeleid en/of het middenveld. Silius, Harriet: 'The Professionalization of Women's Studies Students in Europe: Expectations and Experiences', in: Griffin, Gabriele (ed.): *Doing Women's Studies. Employment Opportunities, Personal Impacts and Social Consequences*, London/New York, Zed Books, 2005, pp.115-117.
 69. Cfr. noot 2. De *Gender Studies Tuning Brochure* werd mede door Sophia gepresenteerd op 25 november 2010 te Amazone, Brussel.
 70. Cfr. noot 68.
 71. Cfr. noot 2, pp.133-138.
 72. Ibid., p.46. Merk op dat de verzamelde gegevens gebaseerd zijn op de contacten van Athena/ATGENDER in Europa. Waarschijnlijk zijn de opleidingen waarvoor er geen contactpersoon is, niet opgenomen in de lijst. Bovendien zijn opleidingen die een master genoemd werden, dit mogelijk niet (en bijvoorbeeld slechts een module binnen een master). De cijfers dienen dus met enige voorzichtigheid beschouwd te worden.
 73. In dit hoofdstuk ligt de nadruk op masteropleidingen, maar komen eventueel ook initiatieven op bachelor- of PhD-niveau aan bod die de verankering van genderstudies illustreren aan de universiteiten van Amsterdam, Maastricht, Nijmegen en Utrecht in Nederland, Linköping in Zweden, Genève en Lausanne in Zwitserland, de London School of Economics in het Verenigd Koninkrijk en Paris VIII, Toulouse II-Le Mirail en de Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS) in Frankrijk. De verzamelde gegevens werden aangevuld met informatie uit de *Gender Studies Tuning Brochure*.
 74. Ibid., p.48.
 75. DESS staat voor *Diplôme d'études supérieures spécialisées*.
 76. DEA staat voor *Diplôme d'études approfondies*.
 77. Een chronologische opsomming van de ontwikkelingen vindt u op www.unige.ch/etudes-genre/Presentation/Historique.html, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
 78. Het programma vindt u op www.ugr.es/~gemma/files/2009-2011/programme2009-2011.pdf, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
 79. Brochure GEMMA, *Erasmus Mundus Master's Degree in Women's and Gender Studies*, www.ugr.es/~gemma/files/gemma.pdf laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
 80. <https://matilda.ned.univie.ac.at/node/47>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.

81. <http://etu.univ-lyon2.fr/etudes/un-nouveau-master-a-lyon-2-en-septembre-2011-anticipez-votre-formation-des-la-rentree-2010-417097.kjsp?RH=ETU-Rub3>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010. Meer informatie: vindt u op <http://sites.univ-lyon2.fr/chaire-egalite/rubrique-23-Master-EGALES-Etudes-genre-et-actions-liees-a-egalites-dans-societe.html>, laatste geraadpleegde op 15 december 2010.
82. Gesprek met Nicky Le Feuvre, partner van het EGALLES-project voor de Universiteit van Lausanne, 13 april 2010.
83. Meer informatie vindt u op www.genderstudies.nl/summerschool2010/index.php, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
84. In: "The Institutionalization of Women's Studies in Europe", Cfr. noot 68, p.95.
85. Silius, Harriet. "The Professionalization of Women's Studies Students in Europe: Expectations and Experiences", *Ibid.*, p.111.
86. Cfr. noot 87, pp.89-110.
87. "In the UK, each year brings news of more closures of undergraduate Women's and Gender Studies departments, despite continued and diverse interest in feminist research and pedagogy and growth in some specific areas at graduate level (such as gender and development)." Clare Hemmings: 'The Life and Times of Academic Feminism', in: Kathy Davis, Mary Evans & Judith Lorber: *Handbook of Gender and Women's Studies*, London, SAGE, 2006, p.14.
88. Gesprek met Clare Hemmings, directrice van het *Gender Institute* aan de *London School of Economics*, Brussel, 24 oktober 2009.
89. E-mail van Clare Hemmings, directrice van het *Gender Institute* aan de *London School of Economics*, 13 december 2010.
90. Cfr. noot 2, p.47. Citaten uit Silius, Harriet. "The Professionalization of Women's Studies Students in Europe: Expectations and Experiences", in: Cfr. note 68, pp.111-140.
91. Sommige instellingen hanteren een meer intersectionele benadering, bijvoorbeeld de MA "*Gender, Sexuality and Culture*" aan de universiteit van Manchester en de MA "*Gender, Sexualities and Ethnic Studies*" aan de University of East London. In: Cfr. noot 2, p. 47, pp. 136-137. Er wordt in Utrecht ook een onderzoeksmaster "Gender and Ethnicity" ingericht van 120 ECTS ter voorbereiding op wetenschappelijk onderzoek of een doctoraat in het studiedomein.
92. De master "*Gender, Sexuality and Society*" aan de universiteit van Amsterdam biedt de mogelijkheid om gender te bestuderen "in an era of globalisation and transnational migraine". In this programme, structurally embedded norms concerning gender relations and sexual behaviour are addressed systematically, together with other analytical variables such as class, ethnicity, religion, age and political ideology." Zie www.studeren.uva.nl/ma-gender-sexuality-society, laatst geraadpleegd op 15 december 2010. De master aan de EHESS in Parijs heeft als bedoeling "... *pas d'isoler les questions sexuelles et les rapports sociaux de sexe mais au contraire de les croiser avec d'autres - en particulier avec les enjeux de classe, d'âge et de 'race'.*" Brochure van de Ecole des Hautes Etudes en Sciences sociales, *Formation master sciences sociales, mention sociologie, spécialité "genre, politique et sexualités" 2009-2010*, p. 5, te downloaden op www.ehess.fr/fileadmin/Diplome_master/2009-2010/Brochure_2009_2010_Genre_politique_et_sexualit%C3%A9s.pdf, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
93. Gesprek met Anne E. Berger, voormalig verantwoordelijke van de master "*Genre(s), pensées de la différence et rapports de sexe*" aan Paris 8 en de ermee verbonden doctoraatsopleiding, 4 december 2009. Gesprek met Nadia Setti, verantwoordelijke van de master "*Genre(s), pensées de la différence et rapports de sexe*" aan Paris 8, 4 december 2009.
94. Gesprek met Nicky Le Feuvre, voormalig verantwoordelijke van de master "*Genre et politiques sociales*" in Toulouse, Lausanne, 13 april 2010.
95. Telefoongesprek met Rose-Marie Lagrave, verantwoordelijke van de master "*Genre, politique et sexualités*" aan de EHESS in Parijs, 17 september 2010.

96. Gesprek met Delphine Gardey, coördinatrice van de master "Etudes genre" aan de universiteit van Genève, Genève, 12 april 2010.
97. E-mail van Rachel Spronk, *Programme director en Academic adviser* van het masterprogramma "Gender, Sexuality and Society", Universiteit van Amsterdam, 14 december 2010.
98. E-mail van Trude Oorschot, *Coordinator GGeP (Graduate Gender Programme)*, Universiteit van Utrecht, 15 december 2010.
99. Gesprek met Clare Hemmings, directrice van het *Gender Institute* aan de *London School of Economics*, Brussel, 24 oktober 2009.
100. E-mail van Rachel Spronk, *Programme director en Academic adviser* van het masterprogramma "Gender, Sexuality and Society", Universiteit van Amsterdam, 14 december 2010 en gesprek met Nina Lykke, Universiteit Linköping, december 2009.
101. Gesprek met Nicky Le Feuvre, voormalig verantwoordelijke van de master "Genre et politiques sociales" in Toulouse, Lausanne, 13 april 2010.
102. Cfr. noot 2, p.47. De citaten zijn ontleend aan: Silius, Harriet, Cfr. noot 68, pp.111-140.
103. www2.lse.ac.uk/genderInstitute/study/mastersprogrammes/Home.aspx, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
104. Cfr. noot 68, p.116.
105. Zoals gesteld in hoofdstuk 3, punt 'Initiële master', pagina 27 wordt er hier geopteerd voor een *finalité spécialisée* omdat enerzijds het onderwijs niet klaar is voor een *finalité didactique* in genderstudies en anderzijds omdat een *finalité approfondie* gewoonweg niet kan aangezien genderstudies niet als domein erkend wordt door het FNRS en er dus geen link met onderzoek kan gelegd worden. De reden waarom er een stage geïntegreerd wordt in de *finalité spécialisée* is duidelijk: deze moet de studenten specifieke beroepscompetenties bijbrengen. Momenteel zijn er geen opleidingsonderdelen voorhanden die studenten deze competenties kunnen bijbrengen. Een stage is dus de enige manier om de aansluiting met de arbeidsmarkt te verzekeren. Aan Vlaamse kant komen de 30 ECTS overeen met de toekomstige vereiste van een doorgedreven vakinhoudelijke specialisatie (zie artikel 63ter van het decreet van 4 april 2003).
106. De hier aangehaalde opleidingsonderdelen zijn indicatief. Deze informatie werd vergaard via het consulteren van onderwijsfiches op de websites van de betreffende universiteiten in het academiejaar 2010-2011. Daarbij werd vertrokken van het bestaande aanbod zonder een verdere selectie naar inhoud, theoretisch kader of methodologie.
107. De ECTS zoals hier aangegeven zijn de hoeveelheid ECTS die momenteel door de desbetreffende instelling aan het opleidingsonderdeel verbonden worden. Ook al is het de bedoeling van ECTS om een zekere uniformisering van de studiebelasting door te voeren, het spreekt voor zich dat er in de praktijk verschillen bestaan in de studiebelasting die tegenover een bepaalde hoeveelheid ECTS staat.
108. Eventueel kan men opteren voor een stage-masterproef i.p.v. een klassieke masterproef (enkel een optie voor die studenten die geen extra stage in hun programma opnemen). Deze is verweven met een stage die de studenten lopen in een organisatie. De opdracht die de studenten autonoom, onder begeleiding van de stageorganisatie en docent, uitvoeren, heeft in vergelijking tot de stage een omvangrijkere wetenschappelijke onderbouw en uitwerking.
109. In dit punt wordt ECTS als rekeneenheid gebruikt om de kost uit te drukken aangezien het precies berekenen van de docentenkost zeer moeilijk blijkt. Het verbinden van een aantal ECTS aan een percentage ZAP-mandaat verschilt namelijk van universiteit tot universiteit.
110. Cfr. noot 63. Van 2000 t/m 2006 ontving de VAO Vrouwenstudies te Antwerpen een subsidie van het Vlaams Ministerie van Gelijke Kansen ter waarde van 60.000 € op jaarbasis voor de administratieve omkadering van de opleiding en werkingskrediet voor de docenten. Het engagement van de universiteiten bleef beperkt tot een aanstellen van een 20% ZAP-mandaat.

111. Aan de VUB is er het vak 'Gender -en Vrouwenstudies' (Machteld de Metsenaere en Gily Coene). Meer informatie vindt u op <http://www.vub.ac.be/RHEA/cursussen.html>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010. Aan de K.U.Leuven is er het vak 'Genderstudies' (Veerle Draulans). Meer informatie vindt u op <http://onderwijsaanbod.kuleuven.be/syllabi/n/S0B88AN.htm>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
112. Meer informatie over de minor "Etudes de genre" aan de UCL vindt u op: <http://www.uclouvain.be/prog-2010-lmingenre.html>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
113. Meer informatie vindt u op http://www2.frs-fnrs.be/index.php?option=com_content&view=article&id=168%3Agraduate-schools&catid=50&Itemid=237&lang=fr, laatst geraadpleegd op 15 december.
114. Meer informatie vindt u op http://www2.frs-fnrs.be/index.php?option=com_content&view=article&id=355%3Anouveau-groupe-contact&catid=62%3Acapacites&Itemid=294&lang=fr, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
115. Meer informatie vindt u op <http://www.sophia.be/index.php/fr/announcements/view/1203>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
116. De doctoraatsopleiding bestaat naast verdiepende studies ook uit andere studieactiviteiten. Vaardigheidstrainingen en onderzoeksactiviteiten zoals het deelnemen aan conferenties, papers schrijven etc. worden eveneens gehonoreerd. Elke universiteit en discipline vult het programma ietwat anders in.
117. Doctoraatsstudenten behorend tot de *Doctoral School of Arts, Humanities and Law* en de *Doctoral School of Social and Behavioural Sciences* kunnen zich inschrijven voor het seminarie. Meer informatie op: <http://www.ugent.be/doctoralschools/en/archive/2009-2010/gender.htm>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
118. Zoals bijvoorbeeld het seminarie 'Gender, culture, and space' (COSMOPOLIS). Participatie leverde 1 of 2 credits op. Meer informatie op: <http://www.vub.ac.be/phd/doctoralschools/dsh/dsh22.html>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
119. Meer informatie vindt u op <http://ghum.kuleuven.be/phd/activities/lucide.html>, laatst geraadpleegd op 15 december 2010.
120. Een dergelijke samenwerking zal op haar beurt ook synergie op het vlak van onderzoek kunnen bevorderen.
121. Cfr. noot 68, pp.89-91.

Bijlage

Samenstelling van de werkgroep

FUNDP

Séverine Dussolier, Sarah Gallez, Nathalie Grandjean, Stéphane Leyens

FUSL

Sophie Stoffel

HoGent

Karen Celis, (Marijke Van Petegem)

K.U.Leuven

Anneleen Decoene, Annelies Decat, Veerle Draulans, Kaat Wils, Sarah Scheepers, Sarah Bracke

UA

Henk De Smaele, Bianca Roseaux, Petra Meier

UCL

Karen Bahr, Mylène Baum-Botbol, Florence Degavre, Laurence Mundschau, Sarah Sepulchre

UGent

Chia Longman, Sofie Van Bauwel, Els De Paermentier, Sigfried Lievens, Nella Van Den Brandt

UHasselt

Patrizia Zaroni, Elke Valgaeren

ULB

Marjorie Gassner, Bérengère Marques-Pereira, Danièle Meulders, Valérie Piette, Stéphanie Loriaux

ULg

Juliette Dor, Danielle Bajomée, Claire Gavray, Marie-Elisabeth Henneau en andere leden van de FER-ULG, Chris Paulis

UMons

Marielle Bruyninckx, Mélanie Dutrieux, Willy Lahaye, Laurent Lefebvre, Agnès Van Daele

VUB

Alison Woodward, Sophie Bollen, Machteld De Metsenaere

Samenstelling van de stuurgroep

Administration générale de l'Enseignement et de la Recherche scientifique, Franse Gemeenschap
Nadia Lalhou

Beleidsorgaan van Joëlle Milquet, Vice-Eerste minister en minister van Werk en van Gelijke kansen
Michèle Bribosia

Beleidsorgaan van Jean-Claude Marcourt, Vice-President en minister van Hoger Onderwijs, Franse Gemeenschap
Raymonde Yerna en Annabelle Petit

Conseil Interuniversitaire van de Franse Gemeenschap
Annie Cornet

Direction de l'Égalité des Chances van de Franse Gemeenschap
Alexandra Adriaenssens

Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen
Geraldine Reymemants

Departement Onderwijs, Vlaamse Gemeenschap
Ann Raiglot, Nathalie Debleeckere

Departement Gelijke Kansen, Vlaamse Gemeenschap
Ilse Gilops

Beleidsorgaan van Pascal Smet, Vlaams minister van Onderwijs, Jeugd, Gelijke Kansen en Brussel
Bob Van Den Broeck, (Tom Dekeyzer)

Vlaamse Interuniversitaire Raad
(Truyken Ossenblok), Danielle Gilliot, Marleen Bronders

Raad van bestuur van Sophia
Ada Garcia, Nadine Plateau, Els Flour, Karen Celis, Sarah Bracke, Petra Meier, Sandrine Debonne, Sarah Sepulchre, Stéphanie Loriaux, Inge Van der Stighelen, Cécile de Wandeler, Sarah Scheepers, Maria Puig

Colofon

Uitgever

Sophia vzw – Belgisch Netwerk Genderstudies
Middaglijnstraat 10
1210 Brussel
Tel. 02 229 38 69
info@sophia.be
www.sophia.be

Onderzoeksters

Lisa Wouters en Catherine Wallemacq

Onder leiding van

Petra Meier en Stéphanie Loriaux, co-voorzitsters Sophia

Eindredactie

Stéphanie Loriaux, Sarah Scheepers, Catherine Wallemacq en Lisa Wouters

Dank aan

Sarah Bracke, Karen Celis, Nadine Plateau en Sarah Sepulchre (bestuursleden Sophia)

voor hun medewerking aan dit project

109

Vormgeving apostrof – Sara Sjegers – *apostrof.wordpress.com*

Druk De Wrikker (Antwerpen)

Oplage 300

Verantwoordelijke uitgever

Petra Meier, Middaglijnstraat 10, 1210 Brussel

Cette publication est également disponible en français.

